

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

18

2017

ISBN 978-80-87632-40-6 (Zemský archiv v Opavě)

ISBN 978-80-87496-13-8 (Vlastivědné muzeum Jesenicka ~~Jeseník~~)

ISSN 1213-0192

JESENICKO

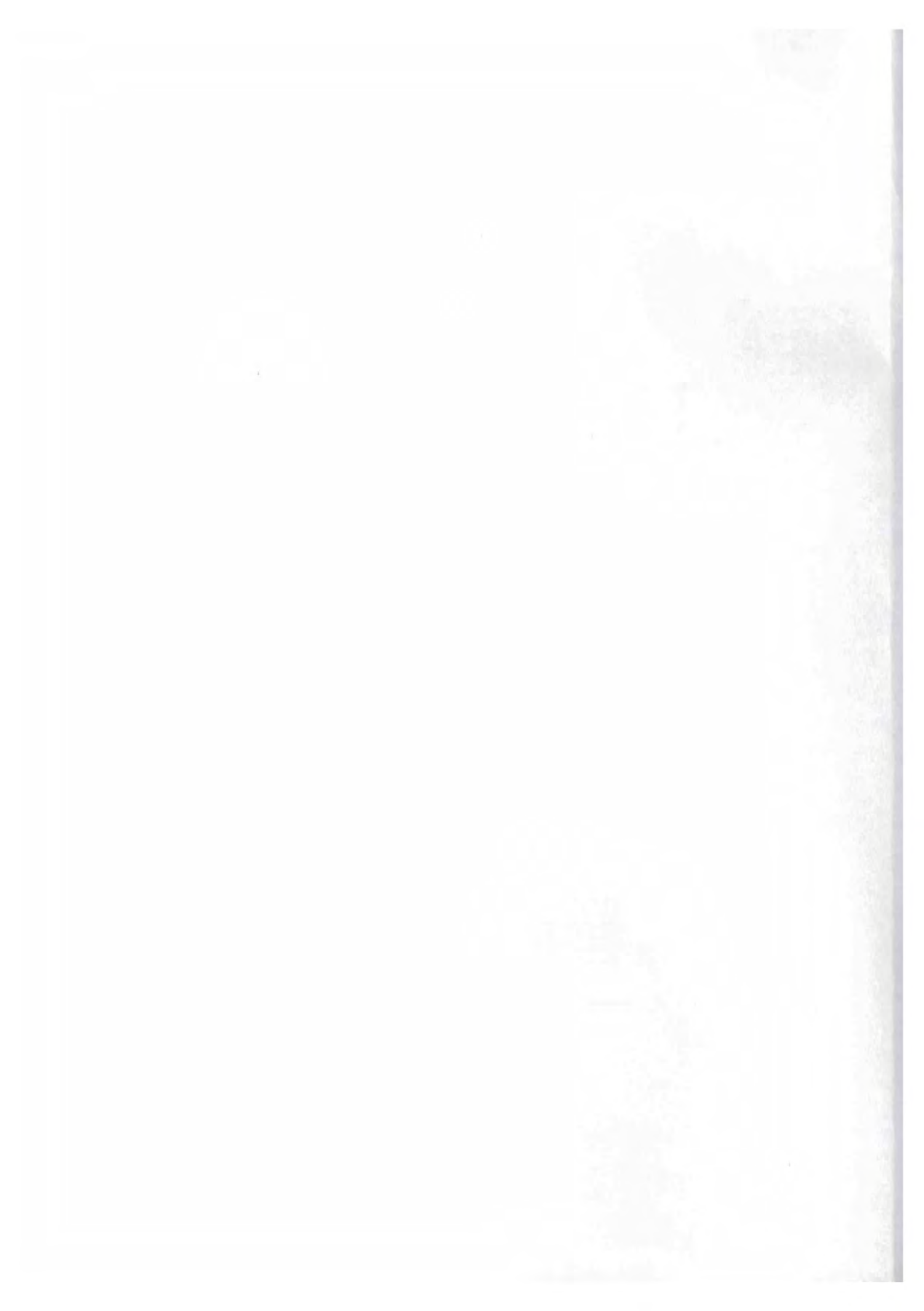
VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 18

vlasti
vědné muzeum
jesenicka

Státní
Okresní
Archiv
Jeseník

Jeseník 2017

Obsah

Články

<i>† Antonín Roubic – Karel Müller: Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804.</i>	
VII. Fara Nové Vilémovice	5
<i>Markéta Poskočilová: Vhled do farní knihovny v Žulové</i>	8
<i>Petr Zatloukal: Mrtvorozenost dětí v církevních matrikách na Jesenicku v „dlouhém“ 19. století</i>	14
<i>Bohumila Tinzová: Životní příběh (ne)obyčejného kněze Josefa Nowaka</i>	24

Drobnosti

<i>Michaela Kollerová: Zásluhy Johanna Rippera o rozvoj lázní Gräfenberk očima jeho ženy Marie</i>	33
<i>Michal Gelnar – Dana Rohanová: Zlomek skla s vláknem tvarovaným do obloučků z hradu Kaltenštejn</i>	38
<i>Vít Slezák: Jesenická socha Panny Marie Usmířitelky</i>	44
<i>Pavel Šopák: Architekt Richard Brosche a projekt kina pro Vidnavu</i>	45
<i>Štěpán Koudela: Vidnavské katovny</i>	48
<i>Ivana Kolářová – Ondřej Kolář: Smrt nadporučíka četnictva Antonína Guhra ve Zlatých Horách roku 1920</i>	50
<i>Květoslav Grouka: Poválečná konfiskace poštovních známek na Jesenicku</i>	54

Kronika

Rok 2016 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka	57
Státní okresní archiv Jeseník v jubilejním roce 2016	61

Co přinesl čas

Jubileá, vzpomínky

Literatura

Přečetli jsme za vás	75
Jesenicko na stránkách periodik	78

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Články

Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804.

VII. Fara Nové Vilémovice

† *Antonín Roubic – Karel Müller*

Lokální kostel Nanebevzetí Panny Marie v Nových Vilémovicích

I. O stavebním stavu kostela

A. Kostel zděný z vápna a kamene, 17 loktů široký, 25 loktů dlouhý, dobře klenutý z cihel. Kněžiště je 9 loktů dlouhé a 12 loktů široké. Chór nad vchodem kostelních dveří je též 17 loktů široký a jeho délka uprostřed činí 10 loktů. Na něm jsou umístěny varhany. Vedle kněžiště je malá sakristie, která je velmi mokrá a vlhká. Zděná věž zaujímá poloviční obsah přední kostelní zdi. Ke vchodu jsou kostelní dveře. Kostel vystavěl Jan Freund, bývalý lazebník na Jánském Vrchu a držitel zdejšího šoltěství.

B. Podle protokolu v pozemkové knize bylo se stavbou započato 12. července 1763 a koncem června 1766 byla dokončena. Podle kostelní pozemkové knihy byl kostel vysvěcen dne 19. února 1767 Františkem Scholzem, knížecím biskupským komisařem, který též sloužil první mši. Patronát tohoto kostela je podle první listiny (sub litera A) jeho knížecí biskupské milosti. Udržování leží na obci, která až dosud odvádí všechny výnosy a regály šoltěství. Dříve tato obec patřila do farnosti Vlčice. Nebyl filiálním kostelem, nýbrž podle pozemkové knihy byl před lokálií kaplí.

C. Kostel neutrpěl žádnými požáry ani nepřátelskými vpády, nejsou zde žádné pamětihodnosti ani zvláštní umělecké kusy.

D. Kolem kostela je zděný hřbitov, na němž se pochovává podle knížecího biskupského povolení. Na prosbu lokalisty byl hřbitov dne 1. dubna 1771 benedikován městským farářem Gabrielem Scholzem. Udržování zdi leží na obci.

II. O oltářích a vnitřním zařízení kostela

A. Hlavní obraz hlavního oltáře Korunování Panny Marie, Nejsvětější Panny, je dobře vymalován. Malíř z kladského hrabství je neznám. Je opatřen přenosným kamenem. Jsou zde ještě dva postranní oltáře, na pravé straně hlavní obraz sv. Kateřiny, na levé straně sv. Karla, oba dobře vymalované.

B. Kazatelna je zbudovaná ze dřeva a je mramorována.

C. Křtitelnice je též ze dřeva, dobře vyřezána.

D. Zpovědnice pod chórem, jedny varhany, v kostele na každé straně 13 lavic, dohromady 26.

III. O náčiní náležejícím kostelu

Ze zlata, stříbra a klenoty

- 1 stříbrný pozlacený kalich s patenou - jistě 41 lotů
- 1 stříbrný pozlacený kalich s patenou - jistě 7 lotů
- 3 stříbrné nádoby - jistě 5 1/2 lotu

Z mědi a mosazi

- 1 kalich s patenou, jehož hubička je ze stříbra - 29 lotů
- 1 pozlacené ciborium - 1 libra
- 1 kadidelnice s lodčkou - 1 1/2 libry
- 1 monstrance s lunulou - 1 3/4 libry
- 1 pacifikál s částičkou sv. Kříže - 3/4 libry

Z cínu

- 6 velkých svíců - 36 liber
- 2 střední svícny - 8 liber
- 4 malé svícny - 2 libry
- 2 páry mešních konviček s táckem - 2 libry
- 1 kropenka ke křtu - 2 libry

Ornáty, pluvíaly a kasule

- 1 bílý hedvábný ornát se zlatě vyšívanými pestrými květy a příslušenstvím / štóla, manipul, „bursa bala“, ubrousek na kalich/
- 1 žlutý hedvábný ornát se stříbrnými krajkami a příslušenstvím
- 1 bílý hedvábný ornát se stříbrnými krajkami a příslušenstvím
- 1 modrý hedvábný ornát se stříbrnými krajkami a příslušenstvím
- 1 zelený hedvábný ornát se stříbrnými krajkami a příslušenstvím
- 1 černý hedvábný ornát s příslušenstvím
- 1 bílý látkový ornát s příslušenstvím
- 1 červený hedvábný ornát s příslušenstvím
- 1 černý látkový ornát s příslušenstvím
- 1 bílé hedvábné vélum s malými zlatými krajkami
- 1 bílý hedvábný pluvíál
- 1 modrý hedvábný pluvíál

Kostelní knihy, obrazy, sochy

- 2 velké mešní knihy
- 1 malá mešní kniha
- 1 agenda

Interiér kostela v roce 1922 (SOkA Jeseník)

- Obraz na pravé straně na bočním oltáři se zobrazením Bolestné Matky Boží, na levé straně Bolestné hlavy Ježíše Krista
- 2 sošky na bočním oltáři na pravé straně, sv. František, sv. Antonín
- 2 sošky na bočním oltáři na levé straně, sv. Juda Tadeáš a sv. Jan
- Po stranách hlavního oltáře dvě sochy sv. Josefa a sv. Jana Křtitele
- 2 pozlacení cherubíni a pak hlavní obraz Nanebevzetí Panny Marie
- 14 obrazů křížové cesty mimo kněžiště, podle pozemkové knihy i svědectví benedikovány

Ostatní vybavení

- 2 superpelice
- 1 rocheta
- 4 cingula
- 6 oděvů pro ministranty
- 2 oděvy pro ministranty
- 1 černý přikrov
- 1 bílý přikrov pro děti
- 1 almara k uschování chórových a ministrantských halen
- 1 skříň na chóru dobře uzamčená k úschově kasulí a prádla, vzhledem k vlhkosti sakristie
- 1 nástavec v sakristii k úschově běžně užívaných ornátů
- 2 malé zvonky k mešní oběti
- 1 malý zvonek u sakristie
- 2 velké zvony na věži – jeden 225 liber, Ježíš, Marie a Josef, opatřený zakladatelem, druhý 198 liber, sv. Jan Křtitel a sv. Kateřina, opatřený zčásti od farníků a zčásti od zakladatele, oba jsou konsekrovány knížetem biskupem
- 1 vlněná pokrývka na hlavní oltář

Hudební nástroje

- 1 varhany s 5 tahy /rejstříky/
- 1 pár tympánů
- 4 trubky
- 1 klarinet

Farní archiv

V archivu lokálie jsou následující skupiny:

- a. Pozemková kniha, v níž lze nalézt údaje o kapli, nákladech za práce i o vysvěcení
- b. benedikování křížové cesty s biskupskou licencií
- c. příznávací fase ke všem příjmům
- d. matriky včetně rejstříků
- e. sbírka zeměpanských zákonů včetně indexu a protokolu
- f. kniha nařízení ordinariátu
- g. kniha zbožných nadací
- h. kniha kostelních účtů včetně pokladny
- j. všechny hypotéky a obligace
- k. účetní kniha chudinského ústavu
- l. všechny ostatní spisy, které se vztahují k duchovní správě, uspořádané ve fasciklech a opatřené repertářem.

*Nové Vilémovice 16. listopadu 1804
Franz Giersig, lokalista*

Vhled do farní knihovny v Žulové

Markéta Poskočilová

Farní knihovny římskokatolické církve dnes patří k nejčastějším typům dochovaných historických knižních fondů. Avšak míra jejich inventarizace, zpracování a ochrany je velmi malá, přestože vznik, vývoj a skladba knihoven může prozradit bližší informace o činnosti duchovních správců a chodu farnosti. Důvodem může být neznalost problematiky a s tím související nedocenení historické a umělecké hodnoty knih nebo špatná přístupnost fondů a hlavně nedostatečné podmínky pro jejich záchranu. Ve větším měřítku v současné době probíhá jejich zpracování v královehradecké a českobudějovické diecézi.¹

Ojedinelým případem jsou soubory farních knihoven z jesenického regionu, které jsou dnes uloženy ve Státním okresním archivu v Jeseníku. Tato skutečnost byla umožněna díky aktivitě pracovníků Arcibiskupského archivu v Javorníku během 30. a 40. let 20. století, kdy byla většina farních knihoven přenesena do knihovny tohoto archivu. Hlavním důvodem byl velký počet knih bez praktického využití a možnosti vhodného uložení.² Po roce 1948 knihovny i s archiváliemi postupně přešly do ochrany státního archivu.

Prozatím byl zpracován pouze jediný knihovní soubor a tím je Farní knihovna Žulová. Během roku 2014 byl vytvořen katalog knihovny s rozsáhlým úvodem o vzniku, vývoji a skladbě fondu. Jeho prostřednictvím si lze vytvořit hrubý obrázek o podobě dalších farních knihoven na Jesenicku.

Vznik a vývoj knihovny

Duchovní hodnostáři se v praxi neobešli bez knih užívaných při bohoslužebných úkonech. Liturgické knihy tvořily základní vybavení farních i filiálních kostelů, stejně jako další nezbytné vybavení - liturgické předměty, oděvy, kostelní prádlo, rovněž obrazy nebo sochy. Také v Žulové se v prvním známém inventáři kostela z roku 1815, sepsaným lokálním kaplanem Johannem Luxem, objevuje oddíl "kostelní knihy".³ Problémem je, že uvedení liturgických knih do inventářů a předávacích protokolů nijak nesouvisí s existencí farní knihovny, stejně jako úřední knihy, které se stávaly neoddělitelnou součástí soupisových dokumentů. Knihy, které měly tvořit základ příručních knihoven, měly být především pomocníky při přípravě kázání, měly vzdělávat a dopomáhat k orientaci v problematice církevně právní a správní.

Mnoho děl se nacházelo v soukromých knihovnách duchovních. Po jejich smrti mohly být knihy rozprodány např. v dražbě, jejímž prostřednictvím se knihy dostaly opět do rukou jiného duchovního. Často byly odkazovány institucím nebo konkrétním osobám, které byly nějakým způsobem testátorovi blízké. Novinkou bylo odkazování souborů nebo částí osobních knih duchovních kostelu nebo do majetku, jenž užíval následující správce kostela. Tato praxe se rozšířila především v první polovině 19. století, kdy zájem o farní knihovny projevily církevní a světské úřady.⁴ V inventáři kostela z roku 1815 je v oddílu o farním archivu napsáno: „*alte vorhanden Pharrbücher bey neu errichteten Beneficium sind keine*".⁵ Podle předpisu o sestavování inventářů tím byly myšleny pouze úřední knihy. Neutěšený stav farní knihovny se kaplan Lux pokusil změnit. Dne 26. října 1826 vytvořil soupis knih, které měly být po jeho smrti odkázány jako základ nebo rozšíření knihovny farního úřadu v Žulové. Seznam čítá 37 titulů, z toho 18 knih se shoduje s dnešními tituly ve farní knihovně.⁶

Jinou informaci nalezneme ve zprávě farnosti po smrti J. Luxe ze dne 28. srpna 1832, kde se uvádí, že se v pokoji nachází 135 svazků knih domáhané děkanskou knihovnou vzhledem k uzavřené koupí.⁷ Nic bližšího se o knihách nedozvídáme, jestli byly nakonec předány na

děkanství není známo. Ke zprávě je přiložen také inventář kostela z téhož dne, v němž jsou v oddílu „kostelní náčiní“ uvedeny pouze liturgické knihy.

Občasné zmínky o knihovnách se nachází ve vizitačních protokolech. V oddílu vztahujícím se k duchovním je jako pátý bod uveden archiv, v němž je poslední položkou „Bibliotheca parochialis“. Také v nedatovaném kanonickém vizitačním protokolu z první poloviny 19. století nalezneme, v sedmém oddílu týkajícím se duchovních správců, otázku na farní knihovnu. Ptají se, zda duchovní má všechny důležité knihy jako Svaté písmo, římské katechismy atd., mimo jiné také schválené knihy teologických moralistů, kanonistů a jestli se mezi nimi nenacházejí knihy zakázané. Odpověď zní, že duchovní vlastní a čte knihy, mezi nimiž nejsou žádné knihy heretické. Zbylé otázky jsou směřovány k matrikám a knihám správním.⁸

V roce 1834 lokál Joseph Willmann odkázal farní knihovně 15 titulů prostřednictvím soupisu z 23. října.⁹ Soupis je velice stroze napsaný a na rozdíl od seznamu z roku 1826 neobsahuje autory, ani další bližší určení. Z uvedených knih se pouze dvě zmíněná díla shodují s předchozím inventářem a tudíž i s knihami v současné knihovně.¹⁰ Zajímavostí je, že v předávacím protokolu z roku 1854 v oddělení týkajícím se lokálie je uveden její inventář se seznamem majetku. V něm jsou zmíněny kromě předmětů jako mandl, vybavení k peci, obraz představující kladení Krista do hrobu, také knihy podle soupisu z 26. října 1826, které lokálii zanechal J. Lux. Knihy ze seznamu J. Willmanna měly lokálii připadnout až po jeho smrti.¹¹

Další informace o knihovně jsou pouze v letmých poznámkách. V předávacím protokolu z roku 1860 je oddělení „Pfarr Bibliothek“, v němž je uvedeno, že přiznané knihy byly přijaty poté, co k nim byly připojeny poznámky z roku 1836 a soupisy z roku 1832. Podobnou, avšak o něco stručnější informaci lze číst v posledním předávacím protokolu, ve kterém je knihovna zmíněna, a to z roku 1892: „die vorhandenen Bücher der Pfarrbibliothek wurden übernommen“.¹²

Jak lze pozorovat, v druhé polovině 19. století se zájem o farní knihovny postupně vytrácí. Zmiňovány jsou pouze okrajově v některých inventářích nebo vizitačních protokolech. Stejně jako soupisy knih, které vznikaly především v první polovině 19. století, nejen pro Žulovou. Největší počet inventářů farních knihoven pochází z 30. a 40. let 19. století.¹³ V druhé polovině století pravděpodobně opět převládly osobní knihovny kněží.

Při zjišťování původu a vlastnictví knih nejvíce pomohou vlastnické poznámky, které prozradí majitele, jímž nemusel být vždy jen duchovní správce, ale také řeholní řády, knihovny a jiné instituce. Poznámky se ve většině případů nacházejí na titulní straně, přední nebo zadní předsádce či příděsti a kromě vlastníka se v poznámce může objevit také datum, způsob nabytí nebo cena.

Díky těmto poznámkám lze soudit, že kněz Paul Gottwald, který se zasloužil roku 1870 o povýšení lokálie na farnost, a v mno-

Missale Romanum, Zjevení sv. Michala a signet nakl. F. Prata, Benátky 1621

ha dalších ohledech i o její rozkvět, vlastnil pravděpodobně také rozsáhlou sbírku knih. Bohužel se nepodařilo dohledat seznam nebo bližší zmínku o přijetí Gottwaldových knih mezi knihy farní knihovny. Pouze ručně psané poznámky nebo černý papírový štítek se zlatým zdobením s nápisem „P. GOTTWALD Friedeberg“ prozradily, že třicet čtyři titulů z dnešního souboru farní knihovny bylo přímým majetkem tohoto faráře.¹⁴ Knihy se mezi další svazky dostaly opět odkazem, avšak pro nás neznámým. Případně byly připojeny po jeho smrti v roce 1892 rozhodnutím jeho následovníka nebo jiného blízkého člověka. Jde o knihy vydané v 19. století a to především v jeho druhé třetině. Gottwaldovo jméno je v knihovně zastoupeno v největším počtu, ale narazíme také vlastnické poznámky zahrnující ostatní žulovské duchovní správce. Dalším nejhojněji zastoupeným jménem je J. Lux. První lokální kaplan v Žulové zanechal poznámku v šesti titulech.¹⁵ Zvláštností je, že tři z nich se nachází v inventáři z roku 1826,¹⁶ o dalších třech není v seznamu zmínka. Tyto tři knihy mohly být připojeny později po jeho smrti, i když se nenacházely v seznamu z roku 1826.

Jiní žulovští kněží se v poznámkách objevují jen ojediněle. Zvláštní je, že kaplan J. Willmann nezanechal v žádné z knih své jméno, přestože známe soupis knih z roku 1834, které lokálii odkázal. Jak už bylo řečeno, seznam byl sepsán velice jednoduše, takže jej nemůžeme porovnat s dnešním stavem, tudíž nevíme, zda knihy byly opravdu předány do farní knihovny, nebo došlo ke změně seznamu a k jinému konečnému umístění knih.

Farář Karel Seichter se objevuje v knihách se signaturou 95 a 235 prostřednictvím razítka s nápisem: „CARL SEICHTER / Caplan / HERMANNSTADT“, z čehož jasně vyplývá, že duchovní měnili místa výkonu své činnosti a brali si s sebou své osobní věci a mezi nimi také knihy. I když K. Seichter byl v roce 1925 přeložen do Lipové, na faře v Žulové zůstaly jeho dvě knihy označené vlastnictvím v době působení v Heřmanovicích.

Jiné nové přírůstky se do farních knihoven mohly dostat koupí rozprodávaných pozůstalých knih farářů okolních farností, výpůjčkami mezi blízkými duchovními nebo také dary. Tak můžeme pozorovat, že se v žulovské knihovně nacházejí knihy z okolních lokálií a farností obdařené vlastnickými poznámkami tamějších duchovních. Příkladem může být Franz Peschke, který působil v letech 1810–1816 ve Vlčicích a jehož jméno je vepsáno do tří knih v knihovně v Žulové.¹⁷ Podobně je na tom Karel Wache, který byl farářem ve Vápenné v letech 1859–1869.¹⁸

Poslední informace o žulovské knihovně lze nalézt až v souvislosti s činností Arcibiskupského archivu v Javorníku. Podle dotazníku z roku 1939 víme, že ve farní kanceláři v Žulové se nacházelo sedm křestních matrik s dvěma repertáři, dvě matriky oddací a

*Missale Romanum, kánonové Ukřižování
podle Rubense, Praha 1845*

tři svazky matrik úmrtích, všechny vedené od roku 1813 bez mezer. Dále aktový materiál od roku 1813, jehož jedna polovina o dvanácti svazcích byla uložena v arcibiskupském archivu, stejně jako 518 svazků farní knihovny.¹⁹ Z tohoto údaje vyplývá, že archiválie byly do archivu přijímány postupně, pravděpodobně podle důležitosti a historické hodnoty. Farní knihovna mohla být přijata hned záhy, mezi cennými archiváliemi a dalšími farními knihovnami v roce 1933. Poté byla knihovna v archivu uspořádána, každá kniha opatřena razítkem „*Pfarrbücherei Friedeberg Nr*“ a číslo knihy neboli signatura se nacházela na červeném štítku, který byl do knihy vložen pro lepší orientaci. Podobně bylo postaráno o další farní knihovny z okolí, které byly přijaty do arcibiskupského archivu.

Registratura farního úřadu Žulová byla 24. 6. 1962 převzata do Okresního archivu Šumperk, pracoviště Javorník. Následně byly archiválie převezeny do OA Šumperk. Ke dni 1. ledna 1996 byl fond farního úřadu společně s farní knihovnou předán do nově vybudovaného Státního okresního archivu Jeseník.²⁰

Současný stav

Žulovská knihovna obsahuje 195 starých tisků, 420 tisků a jeden rukopis z první poloviny 19. století. Převažujícím jazykem je němčina, druhým nejpočetnějším je latina, objevují se však také méně obvyklé jazyky, jako je francouzština, řečtina, italština. Nejstarší tisk pochází z roku 1560 a je jím dílo pařížského biskupa Petra Lombarda *Sententiarum libri IV*. Nejmladší knihou je beletristické periodikum *St - Michaels - Kalender* z roku 1920.²¹ Není překvapením, že největší počet knih byl vydán v první polovině 19. století. Bible je zastoupena v devíti případech. Latinský překlad Bible se nám zachoval pouze v jednom vydání z roku 1679 a je zároveň nejstarším zástupcem Bible v souboru.²² Další je latinsko-německá verze Vulgaty od benediktina Germana Cartiera, připravená ve čtyřech svazcích.²³ Ostatní jsou především v němčině.

Jelikož se jedná o farní knihovnu, důležitým a hojným zástupcem jsou liturgické knihy. Nejvíce zastoupeny jsou misály a breviáře, v mnoha případech společně s dalšími druhy liturgik. Pro praxi byly důležité liturgické knihy určené přímo pro vratislavskou diecézi. Takových se v knihovně nachází několik, především z druhé poloviny 19. století. Příkladem může být *Ordo recitandi divinum Officium et celebrandi Missam juxta Ritum Romanum ad usum Cleri Wratislaviensis pro anno MDCCCLXXXV* nebo breviář z roku 1852 *Officia propria Diocesis Wratislaviensis*.²⁴ Největší počet titulů s náboženskou tematikou se orientuje na kázání, ať už se jedná o nedělní, příležitostná nebo sváteční.

I když obsahově převažují náboženská témata, výjimkou nejsou ani světská díla filosofická nebo historická; například nádherné grafické zpracování filozofického titulu *Auserlesene Schriften, nämlich von mehr als einer Welt, Gespräche der Todten, und Historie der heyd-nischen Orakel*²⁵ od francouzského spisovatele Bernarda de Fontenelle. Přestože se jedná o knihovnu duchovních, můžeme v ní nalézt také beletrii: *Ivanhoe*²⁶ od Waltera Scotta nebo dílo spisovatele Jamese Fenimora Coopera. Nechybí ani výtisk s návody k hraní karetních her.²⁷

Největší počet děl byl vydán ve Vídni a poté v Augsburgu. Z regionálního hlediska je důležitá slezská provenience. Z Vratislavi, sídelního města slezských biskupů a pozdějších arcibiskupů, pochází 13 titulů. Mezi vydavatele můžeme zařadit Arcibiskupskou tajnou radu nebo firmu Grass und Barth und Compagnie. Knihy byly tištěny také univerzitní tiskárnou nebo jezuitským řádem. Méně častým místem vydání je například Nisa, kde byly městským tiskařem a knihkupcem Josephem Schlögelem vydány tři modlitební knihy a Dietenbergův *Jesus Sirach Teutsch*.²⁸ Kvůli grafickým značkám – signetům zaujmou vydavatelé a instituce jako Tiskárna sirotčího domu v Halle²⁹ nebo Benáťčan Francesco Maria Prato.³⁰

Signet Tiskárny sirotčího domu v Halle (1761)

Atraktivní stránkou děl je grafické provedení a místy také vazba. Nejcennější je renesanční vazba nejstaršího díla, která je zdobena dominantovou kompozicí s rámovou bordurou s vloženými poli. V dolním vloženém poli se nachází datum vzniku vazby 1561. Rámová bordura je zdobena personifikacemi křesťanských ctností a akantem.³¹ Za zmínku stojí též dvě luxusně ztvárněné modlitební knihy pocházející z 18. století.³²

Ve výzdobě tisku se objevují všechny grafické techniky, počínaje dřevorezem, který je nejčastější formou dekoru. V žulovské knihovně se lze setkat s celostránkovými dřevorezy v misálu z roku 1621. Drobnější dřevorez se nachází v druhé nejstarší knize, je jím svatý Jeroným se svými atributy.³³

V podobě frontispisů se objevuje dražší metoda tisku, kterou je mědirytina. V souboru knih od Johanna Gottfrieda Herdera se frontispis nachází v každé z knih. Jsou na nich zobrazeny příběhy z antické mytologie a také obrazy ze života obyčejných lidí různých kulturních oblastí a časových období. Zajímavostí je graficky znázorněný titulní list u díla Lipsia Justa. Kromě údajů o díle je na něm zobrazen kníže, který poukazuje na tyto základní informace a sám autor.³⁴ Pokud se v některém z významnějších děl nenachází frontispis, je v něm umístěna alespoň drobná grafika. Příkladem může být již zmiňovaný misál z roku 1621, v němž se nacházejí dřevorytové celostránkové ilustrace, v horní části titulní strany je umístěna mědirytina menšího formátu, na níž je zobrazeno zjevení sv. Michala.³⁵

V menší míře je zastoupen také detailnější oceloryt, který obsahuje perfektně vyhotovený misál z kaple na Boží hoře z roku 1845. Pro jeden kánonový list bylo předlohou dílo od Petra Paula Rubense. Zastoupen je také tisk z plochy formou litografického tisku.

V knihách se též mj. nachází množství významných detailů, jako jsou čtenářské poznámky vypovídající o myšlenkách čtenáře při studiu díla nebo druhotné použití knih pro zápis poznámek. Je evidentní, že knihy sloužily také pro uchování drobné devoční grafiky, dopisů či jiných osobních drobností, jakými jsou dopisy, vzkazy či suché květiny.

Doufám, že možnost zpřístupnění knihovny pomocí vytvořeného katalogu zvýší zájem o poznání tisků, které představují cennou kulturní, uměleckou a historickou památku.

POZNÁMKY

1. OPPELTOVÁ, Jana: *Historie, pořádání a katalogizace farních knihoven*. In: *Záchrana a inventarizace drobných církevních fondů*. Olomouc 2008, s. 94.
2. KRAVAR, Zdeněk – MÜLLER, Karel: *Arcibiskupský archiv Javorník*. Opava 2012, s. 3–4.
3. ROUBIC, Antonín – MÜLLER, Karel: *Inventáře kostelů na Javornícku z roku 1804. VI. Fara Žulová (dříve Frydberk)*. Jesenicko, Vlastivědný sborník, sv. 17, Jeseník 2016, s. 8.
4. KRAVAR, Z. – MÜLLER, K.: *Arcibiskupský...* opak. cit., s. 96–98.
5. SOkA Jeseník, Farní úřad Žulová, inv. č. 14, karton 1, Inventář kostela z r. 1810, seznamy z let 1829–1909.
6. Porovnání číslovaných knih v inventáři s dnešními signaturami: č. 1=sign. 147/1, 147/2, 147/3, 147/4, 147/5, 147/6, 147/7, 147/8, 147/9, č. 2=sign. 5/1, 5/2, č. 3=sign. 220/1, 220/2, 220/3, č. 6= sign. 148, č. 9=sign.183, č. 12=sign.193, č. 14=sign. 165, č. 15=sign. 187 A, 187 B, č.19=sign.70, č. 20=sign. 210, č.23=sign. 56, č. 24=sign. 59, č. 25=sign. 89, č.26=sign.150/1, 150/2, č. 31=sign.252, č.35=sign. 255, č. 36=sign. 128, č. 37= sign. 141.
7. ZAO, Zemské právo Jánský Vrch, inv. č. 487, karton 109, Pozůstalost po Janu Luxovi, kaplanovi v Žulové.
8. SOkA Jeseník, Farní úřad Žulová, inv. č. 38, karton 2, Vizitační protokoly, instrukce, korespondence.
9. SOkA Jeseník, Děkanský úřad Javorník, karton 12, Výkazy farních knihoven.
10. Čísla knih z inventáře z roku 1834 shodující se dnešními signaturami: č. 1=sign.147/1, 147/2, 147/3, 147/4, 147/5, 147/6, 147/7, 147/8, 147/9, č. 4=sign. 70.
11. SOkA Jeseník, Farní úřad Žulová, inv. č. 32, karton 2, Předávací protokoly farnosti.
12. Tamtéž.
13. SOkA Jeseník, Děkanský úřad Vidnava, karton 16, Výkazy knihoven farních 1816–1850; Děkanský úřad Javorník, karton 12, Výkazy farních knihoven.
14. Knihy Paula Gottwalda podle signatur současné knihovny: sign. 36, 40, 49, 61/1, 61/2, 77, 90, 108, 116, 121, 123, 131, 137 a, 137 b, 152/1, 152/3, 152/4, 152/5, 170, 173, 175, 189, 205, 208, 211, 216/1, 216/2, 218, 231, 242, 255, 259, 298 A, 298 B.
15. Knihy Johanna Luxe podle signatur současné knihovny: sign. 54, 59, 148, 165/2, 167/1, 167/2, 167/3, 220/1, 220/2, 220/3.
16. Knihy Johanna Luxe nacházející se v inventáři z roku 1826: sign. 59=č. 23, sign. 148=č. 6, sign. 165=č. 14, sign. 220=č. 3.
17. Knihy s vlastnickou poznámkou Franze Peschkeho podle dnešních signatur: sign. 31, 74, 75.
18. Knihy s vlastnickou poznámkou Karla Wacheho podle dnešních signatur: sign. 19, 21/1 A, 93/1 A.
19. ZAO, Arcibiskupský archiv Javorník, inv. č. 32, karton 4, Činnost R. Fitze jako pověřence pro církevní archivy v komisariátu pro západní Slezsko, soupis matrik a jejich přehledy podle jednotlivých farností.
20. HRADILOVÁ, J.: *Farní úřad Žulová. Inventář*. Jeseník 2007, s. 5.
21. Sign. 314.
22. Sign. 6.
23. Sign. 4/1, 4/2, 4/3, 4/4 A.
24. Sign. 137 a.
25. Sign. 272.
26. Sign. 285.
27. Sign. 297.
28. Sign. 126 A – 126/C, 127.
29. Sign. 30.
30. Sign. 2/A, 2/B.
31. Sign. 12.
32. Sign. 124, sign. 122.
33. Sign. 50.
34. Sign. 327.
35. Sign. 2/1.

Mrtvorozenost dětí v církevních matrikách na Jesenicku v „dlouhém“ 19. století

Petr Zatloukal

Předkládaná studie se věnuje tématu mrtvorozenosti (mortinatalita), které bylo v historickodemografické literatuře doposud zkoumáno spíše okrajově. Teritoriálně je výzkum zaměřen na území politického okresu Jeseník v hranicích při cenzu v roce 1910. Jesenicko ve vymezeném časovém úseku zažilo značný rozvoj protoindustriální výroby s velmi složitou transformací k moderní průmyslové tovární výrobě, což mělo významné ekonomické, sociální i demografické důsledky. Vedle toho se na území, které se po slezských válkách stalo pro habsburskou monarchii okrajovým hraničním pásmem, rozvíjely i další činnosti, např. kamenoprůmysl i lázeňství, některé části jesenického výběžku však hospodářsky stagnovaly. Z populačního hlediska důležitou skutečností je, že region byl s naprostou dominancí osídlen německou populací.

Území Jesenicka stálo zatím stranou historickodemografického bádání, protože bylo vnímáno jako chudý, podhorský region, osídlený německy mluvícím obyvatelstvem s malými modernizačními změnami. Výzkum byl zaměřen na 19. století (s mírnými přesahy), v němž docházelo k pozvolnému přechodu od protoindustriálních způsobů výroby k industriálním.

Studie zkoumá mrtvorozenost ve třech lokalitách na Jesenicku, které jsou zvoleny takovým způsobem, aby mezi nimi byla místa dostatečně reprezentující sociálně-ekonomický charakter oblasti; tradiční městské centrum a středisko textilní výroby i lázeňství (Jeseník s předměstím Svoboda a osadou Ditrichštejn), textilní protoindustriální středisko (Skorošice) a lokalita s výrazným zastoupením kamenoprůmyslu a vápenictví (Vápenná).

Pramenná základna

Výzkum je založen na excerpce církevních matrik zmíněných lokalit na Jesenicku. Církevní matriky patří mezi historické prameny hromadné povahy, které sice evidují individuální jevy, avšak vyskytují se v masovém měřítku a umožňují jejich statistické zpracování. Jedná se o „veřejné listiny, sloužící k hodnověrné evidenci a prokázání všech případů narození, sňatků a úmrtí“.¹

Nyní bych se zmínil o historii a vývoji vedení matrik. Když v první polovině 16. století připravoval Alessandro Vellutello k vydání spisy Francesca Petrarce, zkoumal za účelem získání potřebných osobních údajů matriku provencálské obce Cabrieles, která začínala rokem 1305. Z této matriky zjistil, že Petrarceva Laura byla pokřtěna 4. června 1314. Problém výzkumu církevních matrik v Evropě zůstává stále otevřený, zejména pokud se jedná o církevní předpisy a jejich zavádění do praxe. Křty, sňatky a pohřby evidovala křesťanská církev již v období římského impéria. Od 9. století přecházel předpis o vedení matrik do dalších liturgických knih. Na synodě v Soissonu roku 853 byla požadována úplná písemná evidence všech církevních úkonů. V praxi však evidence věřících zanikla, nejstarší dochované matriky totiž pocházejí teprve z období pozdního středověku.²

Zmíněná matrika z Cabrieles se bohužel ztratila, i tak patří Francii prvenství v zakládání matrik. Zachovala se totiž matrika farnosti Givry z let 1334–1357. Tato matrika evidovala

především udílení svátostí, avšak mnozí historikové odmítají tento historický pramen ztožňovat s matrikou. Křestní matrika z italského města Gemona pochází z let 1379–1404. Povinnost vést matriky ve všech řadách (křestní, sňatkové i úmrtní) vzešla až z Tridentského koncilu v letech 1545–1563. Posledním impulsem k všeobecnému vedení matrik v katolických zemích bylo vydání Římského rituálu roku 1614. Tento rituál předepsal přesnou formuli matričních zápisů, její zavádění v praxi však nebylo důsledné.³

V českých zemích se dochovaly nejstarší matriky z první poloviny 16. století vzácně z oblastí severních Čech hraničících se Saskem. Nejstarší je oddací matrika z Jáchymova od roku 1531, dále následuje křestní matrika z Horní Blatné (1539) a Abertam (1545). Z druhé poloviny 16. století jsou v českých zemích matriky hojnější a vyskytují se již ve všech třech řadách.⁴

V Čechách se vývoj matrik podobal v mnohém vývoji německému. Jak již bylo zmíněno, nejstarší matriky na českém území vzešly z prostředí, jež mělo velmi těsné kontakty s luteránským Saskem. Všeobecně bylo v českých zemích vedení matrik nařízeno teprve olomouckou synodou roku 1591 a pražskou synodou roku 1605. Jestliže se vedení matrik v Čechách prosadilo poměrně rychle, nelze bohužel totéž říct i o formě jejich zápisu. Jednotlivé sakrální úkony měly být podle Římského rituálu registrovány přesně stanovenými formulami, v podobě větného zápisu. V křestních matrikách se mělo uvádět datum narození a křtu, jméno kněze a jméno dítěte, jméno rodičů a kmotrů a název farnosti, k níž patřili. V zápisech v oddacích matrikách mělo být zapsáno datum ohlášek, existence možných překážek, datum sňatku, jméno oddávajícího, dále také jméno, bydliště a farnost snoubenců a svědků. Matrika zemřelých měla pak evidovat den úmrtí, jméno zemřelého a jeho otce, bydliště zemřelého, věk, den pohřbu, pohřební místo, jméno kněze, datum zpovědi, přijetí nejsvětější svátosti a posledního pomazání. K tomuto vzoru však měly naše matriky hodně daleko. Obecně se prozrazovaly mnohem jednodušší zápisy. Matriky nebyly jednotné jak obsahově, tak ani jazykově. Do poloviny 18. století se v našich matrikách střídá čeština, němčina a latina.⁵

Až do roku 1770 byl tento větný zápis v matrikách převládající, ačkoliv zpočátku byl velmi prostý a mnohdy také neúplný. Reskriptem z 10. března 1770 bylo duchovním nařízeno, aby podávali pro právě probíhající konskripci obyvatelstva krajským úřadům čtvrtletně výkazy ze všech tří řad matrik. Matriky se tak postupně staly nástrojem státní evidence obyvatelstva v českých zemích. Téhož roku, 6. října, byly dvorským dekretem nařízeny v celé monarchii nové matriční formuláře, které již nahrazovaly větné zápisy v matrikách jednotlivými rubrikami. Křestní matriky obsahovaly tyto rubriky: den narození a křtu, jméno kněze, jméno dítěte, rodičů a kmotrů, náboženství, místo a číslo domu. V oddacích matrikách bylo evidováno datum sňatku, jméno oddávajícího, snoubenců a svědků, náboženství, místo a číslo domu. V matrice zemřelých pak najdeme rubriky datum, pohřbívající, zaopatření, jméno zemřelého, náboženství, hřbitov, místo a číslo domu, věk zemřelého.

Za vlády Josefa II. byly matriky dne 1. května 1781 prohlášeny za veřejné listiny. V únoru 1784 však bylo nařízeno vedení nového, mnohem důkladnějšího formuláře, sloužícího s drobnými úpravami až do roku 1949.⁶ S těmito rubrikami jsem se setkával při studiu a excerpci matrik v lokalitách Jeseník, Skorošice a Vápenná v letech 1791–1910.

Kromě roku, měsíce a dne křtu dítěte nacházíme v katolické křestní matrice také jméno kněze, který dítě pokřtí, číslo domu, křestní jméno narozeného, informace o vyznání, tedy katolickém, protestantském, nebo jiném. Dále se v matrice objevuje rubrika, do níž se čárkou zaznamenávalo pohlaví dítěte, a také informace, zda se dítě narodilo do manželství či mimo něj (v těchto případech často chybělo jméno otce a u jména dítěte bylo připsáno „*Unehlich*“).

U nemanželského dítěte bylo zapsáno jméno otce pouze v tom případě, že se sám k dítěti přihlásil.⁷ Během 19. století se v matrikách nově objevuje rubrika s názvem „*totdgeboren*“, tedy zpráva, že se dítě narodilo mrtvé. Dalšími údaji v matričním záznamu byly jméno a příjmení obou rodičů, v 19. století rovněž informace o jejich náboženském vyznání, dále také jména kmotrů a jejich stav, popřípadě i číslo domu.

S matrikou úmrtí pracujeme s využitím rubrik, které nám udávají podrobnosti o evidovaném zemřelém. V těchto rubrikách zjišťujeme informace o přesné době úmrtí, během 19. století již nacházíme datum úmrtí i datum pohřbu. Dále objevujeme jméno kněze či duchovního, který zaopatřil danou osobu a následně ji pohřbil. Dozvídáme se číslo domu, jméno zemřelého, popřípadě informace o rodičích a jejich povolání. Nezbytnou součástí matriky je náboženské vyznání – katolické, protestantské, či jiné. Speciální rubrika uvádí pohlaví, přestože v řadě případů vyplnění této rubriky zapisovatelem neodpovídalo jménu dotyčné osoby. „*Lebens Jahre*“ byla rubrika podávající zprávu o délce života mrtvých, přestože v počáteční fázi výzkumu byly tyto údaje vedeny méně důkladně. A konečně nacházíme i informaci o nemoci či příčině úmrtí.

Jesenicko bylo převážně katolické. Ještě v r. 1869 vykazovalo 99,3 % obyvatel politického okresu Jeseník katolické vyznání a do r. 1910 jejich podíl neznatelně klesl na 98,9 %. Nekatolické obyvatelstvo se soustřeďovalo do města Jeseníku, ale ani tam nepředstavovalo větší skupinu. Do r. 1910 sice rostla, ale nepřesáhla 5 % veškerého obyvatelstva města. Nejbližší evangelická farnost měla své sídlo od r. 1781 v Holčovicích (cca 35 km od Jeseníku).⁸

K mrtvorozenosti na Jesenicku

Mrtvorozené děti představují ve skladbě zemřelých zvláštní skupinu, protože nemohou být z hlediska historické demografie začleněny do analýz úmrtnosti.⁹ Mrtvorozenost tedy tvoří naprosto specifickou kategorii. Nařízení z roku 1805 stanovovalo, aby bylo v matrikách rozlišováno mezi živě a mrtvě narozenými dětmi, přičemž mrtvě narozené děti byly dále členěny jen podle pohlaví.¹⁰

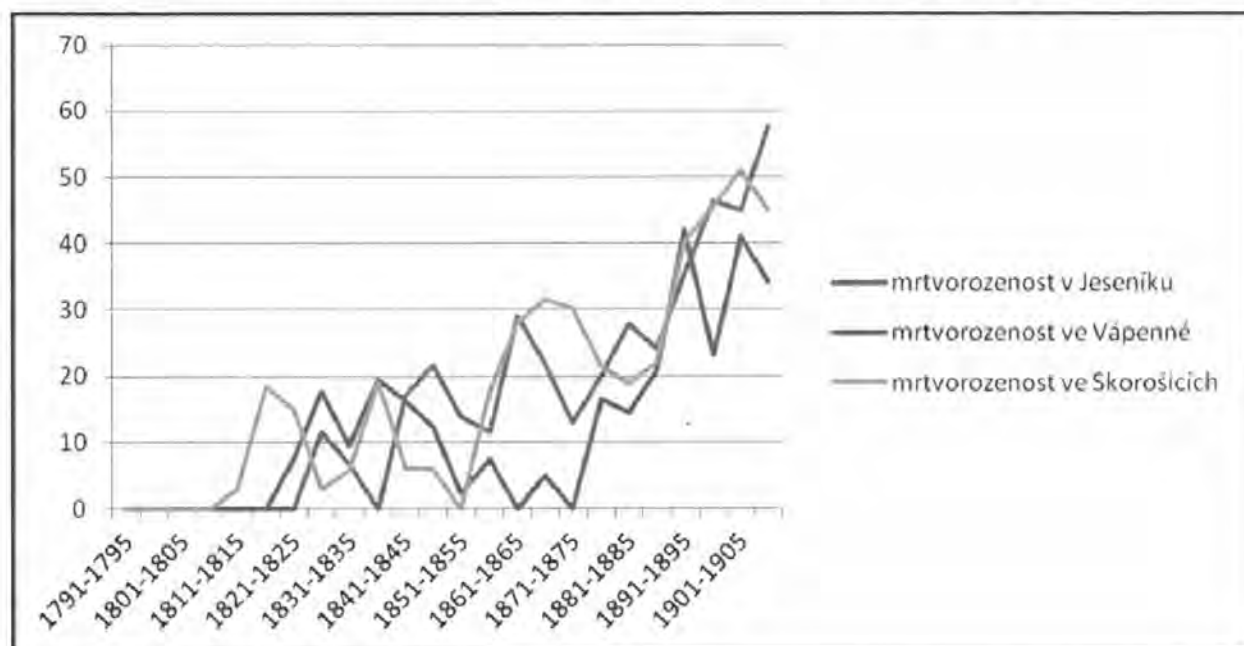
V průběhu 19. století se záznamy mrtvorozených dětí v matrikách začaly vyskytovat pravidelněji, o kvalitní evidenci se však dá hovořit až zhruba od poloviny 19. století, kdy státní úřady vyvíjely větší tlak na duchovní, aby oddělovali v matričních zápisech děti mrtvě narozené a časně zemřelé.¹¹

Ukazatel mrtvorozenosti udává počet mrtvě narozených dětí na 1000 všech narozených.¹² V našem případě musíme vzít v úvahu fakt, že v počáteční fázi výzkumu, tj. na konci 18. a na počátku 19. století, jsou data o mrtvorozenosti na Jesenicku podhodnocená. Jednoduše řečeno, mrtvě narozené děti se do matrik nezapisovaly, popřípadě byly zapsány jako zemřelé v několika hodinách či dnech. Ke zpřesnění evidence mrtvě narozených dětí v matrikách došlo až v průběhu 19. století.

Nejvyšší úroveň mrtvorozenosti byla v celém „dlouhém“ 19. století zjištěna v Jeseníku, nejnižší ve Vápenné (viz tab. 1a, 1b, 1c). Při pohledu na graf mrtvorozenosti jednotlivých lokalit vidíme jistou „kolísavost“ všech tří křivek. Je velmi obtížné tak odlišné vývoje analyzovat a zdůvodnit. V mrtvorozenosti nelze hledat jakékoliv zobecnění, protože závisela na genetickém profilu populací a taktéž na výskytu manželských párů s opačným Rhesus faktorem (tj. Rh faktorem), jehož vliv na těhotenství nebyl v 19. století ještě znám (popsán byl roku 1940).¹³ Maxima dosáhl ukazatel mrtvorozenosti v Jeseníku v letech 1906–1910 (57,5 ‰), ve Skorošicích v letech 1901–1905 (50,9 ‰) a ve Vápenné v letech 1891–1895 (42,0 ‰; viz graf).

Díky práci L. Dokoupila, L. Nesládkové a R. Lipovského lze údaje získané excerpcí matrik srovnat s údaji pro celý politický okres Jeseník v letech 1881–1910.¹⁴ V 80. letech 19. století dosahovala úroveň mrtvorozenosti v celém politickém okrese Jeseník průměrně 24,3 ‰, v 90. letech 30,3 ‰ a v prvním desetiletí 20. století 36,5 ‰. V celém třicetiletém období byla zjištěná mrtvorozenost ve srovnání s politickým okresem Jeseník vyšší ve městě Jeseníku (o 9,0 promilových bodů) a ve Skorošicích (o 6,8 promilových bodů), ve Vápenné byla naopak nižší o 1,1 promilového bodu. V porovnání s údaji pro celé Rakouské Slezsko bylo ve všech třech zkoumaných lokalitách dosaženo vyšší úrovně mrtvorozenosti.

Ukazatel mrtvorozenosti na Jeseníku v letech 1791–1910 (v ‰)

V průběhu 19. století se v křestních matrikách na Jeseníku začínají objevovat nouzové křty novorozenců (*nothgetauftes Kind*). Tyto křty byly udělovány v tom případě, pokud hrozilo nebezpečí, že dítě při porodu umře. Nouzově křtít mohla porodní bába (formulář pro takový křest uvádí už Římský rituál z roku 1614), vlastně i každý jiný člověk, tedy nejen kněz. O tom, jak správně provést nouzový křest, měl porodní báby poučit farář. Pokud však dítě přežilo, obřady se doplnily, což se ale stávalo v menšině případů. Zápisy nouzově křtěných dětí se v matrice poznají podle toho, že chybí kmotři, někdy i jméno dítěte.¹⁵ Záznamy v jeseníckých matrikách vypovídají o faktu, že nouzově křtěné děti většinou umíraly v den porodu. Pro celé období let 1791–1910 pak bylo takových křtů v jesenícké matrice zjištěno dohromady 243, ve Skorošicích 364 a ve Vápenné 351. Nouzové křty byly pravděpodobně vykonávány z toho důvodu, aby mohly být tyto děti pohřbeny do posvěcené půdy a byly tak zřejmým únikem mrtvorozenosti.¹⁶

Zápisy mrtvorozených dětí se objevovaly i v křestní matrice, například v matrice města Jeseníku ke dni 12. února 1851. Uvedeno bylo pouze příjmení *Scholz*,¹⁷ avšak pod tímto jménem byl dopsán údaj „*totdt geboren Kind*“. Dítě se tedy narodilo mrtvé. Nebylo možné zjistit pohlaví tohoto dítěte, které bylo navíc nemanželské.

Od roku 1859 jsou záznamy o mrtvě narozených dětech v křestní matrice v Jeseníku a Skorošicích stále častější, ve většině případů korespondují tyto záznamy se zmínkami o mrtvě narozených dětech v úmrtních matrikách. Ve Vápenné byly mrtvě narozené děti do křestní matriky zapisovány méně často.

Byly však nalezeny zápisy v obou matrikách, křestních i úmrtních, které se neshodovaly. V listopadu roku 1879 bylo v křestní matrice města Jeseníku zapsáno mrtvě narozené dítě, pojmenované pouze příjmením *Baum*.¹⁸ Rodiči tohoto dítěte byli *Adolf Baum* a *Franziska Bartschová*. Křestní jméno dítěte bohužel chybělo, podle rubrikového záznamu se jednalo o děvčátko. V úmrtní matrice však totožné mrtvě narozené dítě bylo označeno jako chlapec, přičemž křestní jméno rovněž uvedeno nebylo.¹⁹ Dítě *Baum* bylo zařazeno samozřejmě mezi mrtvě narozené děti, vzhledem k rozdílnosti údajů v křestní a úmrtní matrice je však velmi obtížné stanovit, zda se jednalo o holčičku, či o chlapečka.

Dne 31. prosince 1882 nacházíme v křestní matrice města Jeseníku záznam o mrtvě narozeném chlapci, který byl popsán pouze slovy „*Unbekannte Knabe*“.²⁰ Chyběla dokonce i jména obou rodičů. V matrice úmrtní nacházíme k tomuto datu tytéž informace (*todt geboren, Knabe*), avšak i zde jméno dítěte chybělo.²¹ V prosinci roku 1901 byla ve městě Jeseníku holčička *Waltenberger* pouze popsána v křestní matrice slovy „*faultodte frischgeburt*“.²² Záznam lze vyložit v tom smyslu, že se holčička narodila mrtvá. Uvedené případy mrtvě narozených dětí jsou jen nepatrnou částí, křestní matriky takových záznamů obsahovaly mnohem více.

Od konce 18. století bylo státem nařízeno zapisovat mrtvě narozené děti do matriky narozených. Od roku 1823 musely být tyto děti zapisovány také do matriky úmrtní a později se začaly psát pouze tam. Za mrtvorozené dítě se považoval plod od stáří 6 měsíců.²³

Tabulka 1a: Počty živě a mrtvě narozených dětí a úroveň mrtvorozenosti v Jeseníku v letech 1791–1910

období	živě narozené děti	mrtvě narozené děti	mrtvorozenost (‰)	období	živě narozené děti	mrtvě narozené děti	mrtvorozenost (‰)
1791–1795	444	0	0	1851–1855	569	8	13,9
1796–1800	435	0	0	1856–1860	685	8	11,5
1801–1805	367	0	0	1861–1865	770	23	29,0
1806–1810	334	0	0	1866–1870	892	20	21,9
1811–1815	342	0	0	1871–1875	1006	13	12,8
1816–1820	383	0	0	1876–1880	881	18	20,0
1821–1825	421	0	0	1881–1885	804	23	27,8
1826–1830	434	5	11,4	1886–1890	772	19	24,0
1831–1835	442	3	6,7	1891–1895	765	28	35,3
1836–1840	482	0	0	1896–1900	761	37	46,4
1841–1845	521	9	17,0	1901–1905	701	33	45,0
1846–1850	496	11	21,7	1906–1910	689	42	57,5
				celkem	14396	300	20,4

Tabulka 1b: Počty živě a mrtvě narozených dětí a úroveň mrtvorozenosti ve Vápenné v letech 1791–1910

období	živě narozené děti	mrtvě narozené děti	mrtvorozenost (‰)	období	živě narozené děti	mrtvě narozené děti	mrtvorozenost (‰)
1791-1795	408	0	0	1851-1855	422	1	2,4
1796-1800	423	0	0	1856-1860	413	3	7,2
1801-1805	397	0	0	1861-1865	472	0	0
1806-1810	374	0	0	1866-1870	409	2	4,9
1811-1815	370	0	0	1871-1875	455	0	0
1816-1820	365	0	0	1876-1880	421	7	16,4
1821-1825	397	3	7,5	1881-1885	409	6	14,5
1826-1830	390	7	17,6	1886-1890	375	8	20,9
1831-1835	419	4	9,5	1891-1895	411	18	42,0
1836-1840	405	8	19,4	1896-1900	467	11	23,0
1841-1845	426	7	16,2	1901-1905	516	22	40,9
1846-1850	405	5	12,2	1906-1910	538	19	34,1
				celkem	10087	131	12,8

Tabulka 1c: Počty živě a mrtvě narozených dětí a úroveň mrtvorozenosti ve Skořicích v letech 1791–1910

období	živě narozené děti	mrtvě narozené děti	mrtvorozenost (‰)	období	živě narozené děti	mrtvě narozené děti	mrtvorozenost (‰)
1791-1795	361	0	0	1851-1855	351	0	0
1796-1800	331	0	0	1856-1860	334	6	17,6
1801-1805	358	0	0	1861-1865	311	9	28,1
1806-1810	312	0	0	1866-1870	306	10	31,6
1811-1815	336	1	3,0	1871-1875	290	9	30,1
1816-1820	319	6	18,5	1876-1880	320	7	21,4
1821-1825	400	6	14,8	1881-1885	314	6	18,8
1826-1830	344	1	2,9	1886-1890	311	7	22,0
1831-1835	341	2	5,8	1891-1895	263	11	40,1
1836-1840	310	6	19,0	1896-1900	251	12	45,6
1841-1845	324	2	6,1	1901-1905	261	14	50,9
1846-1850	335	2	5,9	1906-1910	234	11	44,9
				celkem	7617	128	16,5

L. Kárníková upozorňuje na nepřesnost záznamů v matrikách, kde zejména do křestních matrik byly dlouhou dobu zapisovány i mrtvě narozené děti a pravděpodobně také před křtem umírající novorozenci, kteří následně chyběli v počtech zemřelých.²⁴ Pokud hrozilo nebezpečí, že dítě během porodu zemře, mohlo být nouzově pokřtěno, třeba i porodní bábou (viz výše). V těchto případech bylo novorozené v matrice zapsáno, často však bez kmotrů, ač katolická církev požadovala do matriky zapsat alespoň jména svědků. Prakticky se jednalo pouze o samotný akt křtu. Pokud však dítě přežilo, byl křestní obřad v kostele náležitě doplněn.²⁵

Například na jesenickém předměstí Svoboda došlo dne 20. listopadu 1878 k nouzovému křtu dvojčat *Moseových* – chlapečka a holčičky, jejichž jména nebyla v křestní matrice uvedena.²⁶ V úmrtní matrice se dozvíme, že obě děti zemřely téhož dne, délka života však uvedena není. Jako příčinu úmrtí čteme „*Starb gleich nach Geburt an Mangel nothwendigen Lebens Kraft*“,²⁷ tedy že k úmrtí došlo krátce po porodu kvůli nedostatku životní síly. Tyto dvě děti jsou počítány mezi živě narozené, přestože pravděpodobně žily jen několik okamžiků.

Zajímavý případ porodu dvojčat se odehrál ve městě Jeseníku dne 2. ledna 1881. Tehdy se rodičům *Anně Brosigové* a *Josefu Haukemu* narodily dvě holčičky. Jedna holčička dostala jméno *Berta*, druhá se však bohužel narodila mrtvá. Křestní jméno druhé holčičky nebylo uvedeno, místo jména bylo v matrice zapsáno „*totd geboren*“.²⁸ Jedná se o velmi zajímavý případ, který však díky svému charakteru nemohl být zařazen mezi dvoučetné porody, jelikož mrtvorozenost tvoří naprosto specifickou kategorii.

Zprávy o mrtvorozených dětech v Jeseníku nacházíme v matrikách až v roce 1827, což však neznamená, že se v předchozích letech tyto případy nevyskytovaly, jen z nějakého důvodu nebyly v matrikách zaznamenány. A skutečně byly mrtvorozené děti v matrikách evidovány až v průběhu 19. století. Celkem bylo v Jeseníku nalezeno 300 případů mrtvorozených dětí, nejvíce v letech 1898, 1903 a 1908. V každém z těchto roků bylo zaznamenáno 11 případů mrtvě narozených dětí. Musíme však vzít v úvahu skutečnost, že v první polovině jesenického výzkumu v letech 1791–1850 bylo takových záznamů pouze 28. Nárůst počtu mrtvorozených dětí zaznamenáváme v Jeseníku od počátku 2. poloviny 19. století. V 60. letech bylo nalezeno 43 takových případů. V 70. letech došlo k mírnému poklesu (31 mrtvě narozených dětí). Od let osmdesátých však počty mrtvě narozených dětí rostou. V rámci jednotlivých pětiletí bylo nejvíce mrtvě narozených dětí nalezeno v letech 1906–1910, kdy matrika obsahovala 42 případů „*totd geborene Kinder*“. Ve Skorošicích bylo první mrtvě narozené dítě nalezeno k roku 1815, ve Vápenné k roku 1823.

Velice zajímavý případ byl zaznamenán v úmrtní matrice města Jeseníku ke dni 28. prosince 1895. Tehdy přišli na svět dva mrtvě narození chlapci. Jednalo se o bratry a byli to synové *Gregora Salvana*.²⁹ Zde tedy vidíme případ mrtvě narozených dvojčat. K podobné situaci došlo i dne 31. prosince 1899. V tomto případě čteme o *Sylvestrovi* a *Anně Nitscheových*, dětech *Josefa Nitscheho*.³⁰ V rubrice příčiny úmrtí bylo zaznamenáno „*frühgeburt*“, tedy že se jednalo o brzký či předčasný porod. V rodné matrice města Jeseníku záznam o narození dvojčat *Sylvestra* a *Anny Nitscheových* zapsán nebyl. Z tohoto důvodu byla i tato dvojčata zařazena mezi mrtvě narozená.

Ve Vápenné proběhl dne 10. února 1891 porod dvojčat – chlapečků, synů *Franze Becka* a jeho ženy *Franzisky*, rozené *Königové*. První chlapeček *Paul Franz Beck* byl nouzově pokřtěn porodní bábou a zemřel druhého dne. Jeho bratříček neměl v matrice zapsané jméno, namís-

to jména stálo „*totdgeboren Knabe*“.³¹ Jedná se o další z mnoha případů, kdy porod dvojčat skončil smrtí některého dítěte.

Jiná, neméně zajímavá situace mrtvorozenosti nastala na jesenickém předměstí Svoboda dne 8. února 1864. V tento den došlo k porodu trojčat. Jednalo se o tři chlapce, syny svobodné *Sofie Bilitzerové*. Jeden chlapec byl mrtvě narozený. Zbylí dva chlapci *Franz* a *Gustav* následně zemřeli ve třech dnech života.³² Těhotenství samo o sobě bylo jistě v této době dosti problematické. Pokud nastávající rodička čekala hned tři děti najednou, mohla situace často dopadnout jako v uvedeném případě.

Zvláštní záznam jsem našel v úmrtní matrice města Jeseníku ke dni 13. srpna 1896. Čteme zde o mrtvě narozeném chlapci, synovi *Adolfa Drachslera*.³³ Na místě jména dítěte stála poznámka „*Todtgeb. Knabe (5 monatl. Frucht)*“. Údaj v závorce v tomto případě určuje stáří plodu. Vlivem předčasného porodu o celé čtyři měsíce nemohla situace v této době skončit jiným způsobem než smrtí chlapce.

Podobně ve Vápenné dne 20. června 1892 přišla na svět holčička *Karolina Hauke*, která měla v rubrice stáří zapsáno „*Starb gleich nach der Geburt*“ a v příčině úmrtí „*frühgeburt in 7. Monate*“. Vzhledem k tomu, že dostala jméno, pravděpodobně nebyla mrtvě narozená, avšak žila zřejmě jen několik chvil.³⁴

Spíše neurčitě vyznívá záznam ze dne 26. března 1862 z města Jeseníku, kdy čteme o úmrtí *Johanna Schweidlera*. Věk úmrtí zde zaznamenán nebyl, vepsáno bylo pouze „*nach der Geburt*“.³⁵ V tomto případě je opravdu složité odhadovat, jakou dobu narozený *Johann Schweidler* byl naživu. Podobným způsobem lze uvažovat i o případě ze dne 27. prosince 1864 z Jeseníku. Toho dne *Josef Melde* zemřel „*Bei der Geburt*“,³⁶ což je situace obdobná s předchozím záznamem. Konkrétnější však byl písař jesenické matriky dne 18. prosince 1888. Toho dne zemřel jistý *Hugo Egner* ve věku pouhých tři minut. „*3 Minuten*“ doprovázelo ještě vysvětlení o příčině úmrtí dotyčného: „*Starb in Folge schwerer Geburt*“.³⁷

U záznamu ze dne 7. března 1860 v jesenické kolonii Ditrichštejn opět nebyl přímo uveden věk zemřelých. V tomto případě se jednalo o dvojčata – chlapce *Franze* a *Karla Stöhrovoy*. Záznam „*gleich nach der Geburt an Schwäche*“ byl připsán u obou.³⁸ Jiný záznam nalezený v matrice kolonie Ditrichštejn vypovídá o úmrtí ze dne 6. září 1907. Jistý *Franz Nitsche* žil podle matričního záznamu „*Einige Minuten*“.³⁹ Všechny děti s podobnými zápisy byly samozřejmě zařazeny mezi zemřelé do dvou dnů po narození. Stále však přetrvávala snaha vydávat mrtvorozené děti za živě narozené, což dokazují velmi časté záznamy o nouzových křtech dětí (*nothgetauftes Kind*).

Dne 6. ledna 1907 přišel na svět ve Skorošicích mrtvě narozený (*totd geboren*) chlapec *Kneifel*, který byl „*von der Hebame in utero genothauft*“, tedy nouzově pokřtěn v matčině lůně.⁴⁰

Závěr

Mrtvorozenost představuje v historické demografii specifickou kategorií, protože není přímo zařazena do analýz úmrtnosti. Jedná se o problematiku v historickém bádání, která doposud příliš zkoumána nebyla. Bylo mou snahou v tomto příspěvku popsat různé případy mrtvorozenosti v lokalitách na Jesenicku, které taktéž z hlediska historikodemografických výzkumů bylo sledováno jen okrajově.

Mrtvorozenost v církevních matrikách zapisována byla, v mnohých případech se zřejmě projevovala snaha vydávat mrtvě narozené dítě za žijící (třeba jen několik okamžiků) a pokřtít

ho (stačilo nouzově), aby mohlo být dítě pohřbeno do posvěcené půdy. Tyto nouzové křty byly zřejmým únikem mrtvorozenosti.⁴¹ Mrtvorozených dětí se na Jesenicku vyskytovalo pravděpodobně více, než je jich zaznamenáno v tabulkách 1a, 1b a 1c. Avšak vycházíme ze zápisů v církevních matrikách. Na jednotlivých případech zápisu mrtvorozených dětí a nouzově křtěných dětí je možné poznat, že novorozenci byli v celém „dlouhém“ 19. století prakticky hned od narození pod hrozbou smrti. Smrt znamenala v dřívější době určitě větší nebezpečí, než jak ji vnímáme my dnes. Dá se říci, že se smrtí se člověk mohl setkat prakticky na každém kroku. Těhotenství v dobách, kdy neexistovalo moderní zdravotnictví, v mnoha případech končilo narozením mrtvého dítěte. Takový záznam o úmrtí byl například nalezen ke dni 12. listopadu 1856. Tehdy zemřela na jesenickém předměstí Svoboda jistá *Maria Schönová*, dítě *Franze Schöna*. Věk dívky v matrice nebyl uveden. V příčině úmrtí bylo zaznamenáno „*In folgenschwere geburt*“,⁴² tedy úmrtí v důsledku těžkého, závažného porodu. V rodné matrice nebylo k danému datu narození *Marie Schönové* vůbec zaznamenáno. Vzhledem k tomu, že *Maria* nebyla zaevidována v rodné matrice, byla zařazena mezi mrtvě narozené děti.

Po dlouhá staletí platilo, že rození dětí velmi úzce souvisí se smrtí. Výzkum 19. století tuto tezi víceméně potvrzuje. Rizikem pro matku i dítě byl jakkoliv komplikovaný porod. Lidé považovali vysokou kojeneckou úmrtnost za něco nezvratitelného a pasivně se s ní smířovali.⁴³ Až konec 19. století bývá v literatuře charakterizován pokrokem lékařské vědy, změnami ve zdravotnické péči o obyvatelstvo a v obecných lepších hygienických poměrech.⁴⁴ Nutno ještě dodat, že roku 1890 byla ve městě Jeseníku postavena městská nemocnice.⁴⁵

Při výzkumu mrtvorozeností na Jesenicku v letech 1791–1910 jsem se pokoušel vytvořit studii, jež podává informace o základních faktech a datech. K tomu byla provedena řada výzkumů, které však mohou být bez pochyby nadále rozvíjeny. Z tohoto důvodu doufám, že byla vytvořena dostatečná základna pro další badatelskou činnost.

PRAMENY

Národní archiv Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, úmrtní matrika, Z 1867–1926, Jeseník, inv. č. 673; rodná matrika, N 1874–1926, Jeseník, inv. č. 673; rodná matrika, N 1862–1873, Brno, inv. č. 122.

Zemský archiv v Opavě, matriky Jeseníku, Skorošic a Vápenné – dostupné na www.archives.cz

Městský úřad Jeseník, rodná matrika, N 1883–1946, Jeseník (Svoboda, Dittrichstein); rodná matrika, N 1901–1909, Jeseník (Svoboda, Dittrichstein), TOM. XXII; rodná matrika, N 1909–1917, Jeseník (Svoboda, Dittrichstein), TOM. XXV

POZNÁMKY

1. DOKOUPIL, L. – STIBOR, J.: *Církevní a státní matriky*. In: MYŠKA, M. – ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 1*, Ostrava 2008, s. 20.
2. MAUR, E.: *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*. In: *Historická demografie 3*, Praha 1969, s. 4–5.
3. Tamtéž, s. 5–8.
4. DOKOUPIL, L. – STIBOR, J.: c. d., s. 21.
5. MAUR, E.: *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. In: *Historická demografie 6*, Praha, 1972, s. 41–44.
6. Tamtéž, s. 44–47.
7. ŘÍČAŘ, K.: *Občanská genealogie. Základy rodopisné práce*. Praha 2000, s. 24.
8. RIEZNER, J.: *Založení evangelického sboru v Holčovicích na Krnovsku*. In: MACEK, Ondřej (red.): *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*. Praha 2008,

s. 114–125.

9. MAUR, E.: *Základy historické demografie*. Praha 1978, s. 138.
10. SEKERA, V.: *Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754–1918*. Díl I., 1754–1865. Praha 1978, s. 38.
11. DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace (od 60. let 19. století do první světové války)*. Ostrava 2014, s. 124.
12. PAVLÍK, Z. – KALIBOVÁ, K.: *Mnohojazyčný demografický slovník (český svazek)*. Praha 2005, s. 68.
13. DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: c. d., s. 125.
14. DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: c. d., tab. 10 na s. 126.
15. PETERKA, J.: *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka občanské genealogie*. Praha 2006, s. 102.
16. DOKOUPIL, L. – STIBOR, J.: c. d., s. 36.
17. Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), N, I-N, 1831–1852, 3144, JE III 6, pag. 232.
18. ZAO, N, I-N, 1875–1900, 3172, JE III 34, pag. 79.
19. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pag. 15.
20. ZAO, N, I-N, 1875–1900, 3172, Je III 34, pag. 129.
21. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pag. 29.
22. Městský úřad Jeseník, N 1901–1909, TOM. XXII, pag. 27. Místo uložení: matriční úřad města Jeseníku.
23. PETERKA, J.: c. d., s. 98.
24. KÁRNÍKOVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha 1965, s. 67–68.
25. PETERKA, J.: c. d., s. 102.
26. ZAO, N, I-N, 1855–1900, 3173, JE III 35, pag. 199.
27. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pag. 122.
28. ZAO, N, I-N, 1875–1900, 3172, JE III 34, pag. 97.
29. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pag. 91.
30. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pag. 111.
31. ZAO, N 1871–1895, 3484, Vi VII 9, pag. 262.
32. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pag. 55.
33. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pag. 95.
34. ZAO, Z, I-Z, 1873–1940, 8907, Vi VII 13, pag. 86.
35. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pag. 376.
36. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pag. 391.
37. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pag. 56.
38. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pag. 265.
39. ZAO, Z 1901–1911, 8836, JE III 42, pag. 204.
40. ZAO, N, I-N, 1906–1912, 8891, Vi IV 38, pag. 31.
41. DOKOUPIL, L. – STIBOR, J.: c. d., s. 36.
42. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pag. 46.
43. LENDEROVÁ, M. – RÝDL, K.: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha – Litomyšl 2006, s. 270–271.
44. KÁRNÍKOVÁ, L.: c. d., s. 201–202.
45. BRACHTL, Z. – GROWKA, K. – KAŇOVSKÝ, A.: *Jesenicko*. Brno 1996, nestr.

Životní příběh (ne)obyčejného kněze Josefa Nowaka

Bohumila Tinzová

Život kněze, jemuž patří tyto řádky, se začal na Karvinsku, ale jeho kněžský i lidský osud se hned dvakrát protnul s Vidnavou.

P. Josef Nowak se narodil 5. 12 1908 polské rodině v Horním Žukově č.p. 130 (s. o. Český Těšín, od r. 1960 okr. Karviná). Pokřtěn byl tamtéž 13. prosince jménem Josef Stanislaus. Hlásil se celoživotně k polské národnosti, státně příslušný byl ale od roku 1918 do Československé republiky. Jeho otec Josef byl kovářem, rodina vlastnila i malé hospodářství, o které se starala matka Johanna.¹ Josef byl nejmladším z dětí.² Víme pouze o třech jeho sestřích, jedna z nich dostala za okupace byt v Polském Těšíně, kde setrvala i po válce. Sám P. Nowak v hlášení psal, že s touto částí rodiny kontakty neudrhuje, že si pouze piší ke svátkům. Další dvě sestry byly řeholicemi kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. První S. M. Leandra byla instrumentářkou v nemocnici ve Vítkovicích a zemřela koncem května 1945. Druhá přijala řeholní jméno S. M. Česlava. Obě jsou pohřbeny na hřbitově Města Albrechtice (okr. Bruntál).

Obecnou školu dokončil Josef Nowak v roce 1920, poté absolvoval 8 tříd gymnázia v Českém Těšíně. Vzpomínal na to, že po celý rok docházel do Těšína pěšky. Roku 1928 složil úspěšně maturitní zkoušku. Josef zdědil po otci hudební nadání; jako student vyšších tříd gymnázia hrával s ním a jeho kapelou mj. i na zábavách. Po maturitě si vybral kněžskou dráhu a pět let studoval bohoslovecký seminář ve Vidnavě, studia ukončil státní zkouškou v roce 1933. I v semináři se projevila jeho láska k hudbě, dirigoval pěvecký sbor bohoslovců, hrával na varhany. Ve Vidnavě byl 19. 3. 1933 vysvěcen na kněze.³

Kněžskou službu zahájil 1. 4. 1933 v rodném kraji jako třetí kooperátor (kaplan) při římskokatolickém farním úřadu ve Fryštátě (od r. 1949 Karviná 1) s místem působitě ve Stonavě. Odtud byl s platností od 1. 8. 1934 přemístěn jako druhý kaplan do Dolní Lutyně. Od 1. 7. 1935 působil opět jako třetí kaplan přímo ve Fryštátě, kde od 1. 9. 1935 do 1. 9. 1939 zastával též funkci nejprve výpomocného učitele náboženství, posléze katechety, tj. řádného učitele náboženství na polské měšťanské škole ve Fryštátě. Po tomto datu, vzhledem k nacistickému zákazu výuky náboženství na školách, zůstal do 12. 4. 1940 pouze třetím kaplanem ve Fryštátě.⁴

Tam byl 12. 4. 1940 zatčen gestapem a až do konce války vězněn v koncentračních táborech Dachau, Mauthausen-Gusen a opětovně v Dachau. O příčině zatčení, ani o průběhu jeho pobytu v Dachau víme jen málo. P. Nowak se stal zcela jistě obětí hromadného zatýkání polské inteligence, mj. též polských kněží, které probíhalo v československé části Slezska již od konce září 1939, konkrétně na Těšínsku od 10. 4. 1940.⁵ Po zatčení byli zavřeni přes noc do vězení v Těšíně a 13. dubna byli převezeni do vězení v Sosnovci (*Sosnowiec*) umístěném ve staré tovární budově, odkud ještě téhož dne bylo asi 1200 osob transportováno do Dachau; šlo povětšinou o příslušníky polské inteligence a kněze. Dne 14. dubna se z P. Josefa Nowaka stal vězeň č. 22089. V té době bylo v koncentračním táboře Dachau asi 2400 vězňů, transport ze Sosnovce byl prvním velkým transportem Poláků. Noví vězni byli převlečeni do

starých polorozpadlých uniforem. Až do 2. května byli drženi v karanténě a nepracovali. Poté ale byli nasazeni k těžkým pracím, protože celý transport byl odsouzen k likvidaci. Kněze a inteligenci poslali budovat garáže, řemeslníky do dílen a zemědělce na táborová pole. Již 20. května ale přijel do Dachau velitel koncentračního tábora v Gusenu Bohdan Chmielewski, aby si vybral z nováčků transport pro svůj tábor. 26. května téhož roku tak byl i P. Nowak převezen do Gusenu.⁶ Zde byla většina kněží nasazena k práci v kamenolomu. Podle jejich svědectví v té době nosili z kamenolomu vzdáleného asi jeden kilometr kameny na nové řady bloků tábora Gusen, který se začal stavět právě na jaře roku 1940. Kromě těžké fyzické práce trpěli kněží nelidským zacházením nejen strážců tábora z řad SS, ale též dozorců a kápů z řad ostatních vězňů. Dne 6. 12. 1940 byli všichni kněží a bohoslovci v táboře vyzváni k nástupu, v sobotu jim byly vráceny civilní šaty a všech asi 110 kněží spolu s dalšími přibližně 20 kněžími z Mauthausenu bylo deportováno zpět do Dachau.⁷

Do Dachau se vrátil 8. 12. 1940 i P. Josef Nowak a byl zde vězněn až do osvobození tábora. Do tábora byli soustředěni takřka všichni kněží všech vyznání prakticky z celé okupované Evropy a neustále jich přibývalo. Stalo se tak na zásah papeže a papežského nuncia v Berlíně s odkazem na stále platný konkordát.⁸ Ze vzpomínek boromejek vyplývá, že v této záležitosti se angažoval i kardinál Bertram, vratislavský arcibiskup.

Ve dvou hlavních, tzv. kněžských blocích č. 26 a 28 žilo k 31. 12. 1944 na 1307 vězňů, v celém táboře bylo k tomuto datu 1432 duchovních. Od prosince 1940 do září 1941 se těšili kněží

P. Nowak oddává Miroslava Haderku (soukr. sb.)

v Dachau určitým výhodám, přikázaným opět přímo z Berlína. Původně žilo duchovenstvo ve dvou blocích č. 28 a 30, posléze přibyl ještě blok č. 26. Od 6. ledna 1940 byli kněží nasazováni k práci – roznášeli kotle s jídlem pro celý tábor, další odklízeli sněh. Od února 1941 pak byla část z nich povolána do komanda, které zakládalo táborové zeleninové plantáže a pěstovalo na nich zeleninu.⁹ Do tohoto komanda byl patrně zařazen i P. Nowak. Sám na to vzpomínal: „Měl jsem vždy slabé srdce. A tak mi začaly otékat nohy, že jsem je už v kolenou neohnul. A dali nás na pole, plít cibuli. Když se mi náhodou některá vytrhla, tak jsem ji snědl. První den jich bylo asi dvacet, druhý den již méně. A ta cibule mi ty otoky vyhnala. Jinak bych vyletěl komínem krematoria.“¹⁰ Dne 25. 3. 1941 došlo bez jakéhokoliv vysvětlení k zavedení různých výhod pro kněze v táboře. Velice se zlepšila strava, dopoledne dostávali teplé kakao, na oběd mívali maso, dopoledne i odpoledne měli nařazený dvouhodinový odpočinek na lůžku, kromě roznášky jídla nepracovali a přece dostávali 1/3 chleba jako pracující vězni. Ještě v březnu bylo mezi ně rozdáno 150 breviářů od kardinála Bertrama, což bylo kněžím přijato s velkým povděkem, protože doposud jim nejvíce scházela právě možnost modlit se a sloužit mše. Od počátku dubna dostávali kněží pravidelně denní přiděly vína - asi ¼ litru - a nepravidelně i pivo. Bohužel, tyto výhody byly trnem v oku ostatním vězňům, což vedlo patrně k opatření, že kněžské bloky byly v té době izolovány od zbytku tábora. Po několika měsících ale většina výhod vymizela: kakao, lepší jídlo; zůstalo jen povinné spaní, větší přiděl chleba a víno. Od 20. 9. 1941 zůstala privilegia zachována jen německým kněžím, kteří byli soustředěni do bloku č. 26, kněží ostatních národností byli nadále ubytováni v blocích č. 28 a 30. Jim byly veškeré zbývající výhody odňaty a byli opět zařazeni do pracovních komand. Nejhorší ale byla skutečnost, že jim byly odebrány veškeré církevní předměty a knihy a odňata možnost sloužit mše. Poměry v kněžských blocích se staly stejně nelidskými jako ve zbytku tábora a ke zlepšení došlo až od zimy 1944 v souvislosti s blížící se frontou.

V bloku č. 26 byla již v lednu 1941 zřízena táborová kaple, v níž se sloužily mše brzy ráno, ještě před nástupem. Zúčastnit se jí však mohli pouze kněží a po 20. 9. 1941 byla účast omezena pouze na duchovenstvo německé. Podobně tomu bylo i s podáváním svátosti oltářní – neněmeckému duchovenstvu se jí dostávalo jen v nejvyšším utajení. Nebylo dovoleno se veřejně modlit, zpovídat spoluvězně či podávat svátost posledního pomazání. Bylo věci osobní statečnosti jednotlivých kněží, poskytovat duchovní útěchu spoluvězňům. Nehledě na nebezpečí prozrazení, konaly se na kněžských blocích tajné bohoslužby jen pro několik kněží, němečtí duchovní poskytovali i hostie a víno. V tomto podzemním duchovním hnutí vynikali zvláště polští a čeští kněží. Jedna hostie se dělila i na padesát dílků, v létě 1942 si kněží pekli nekvašený pšeničný chléb určený k přijímání Těla Páně. Situace se zlepšila až v roce 1944, kdy začaly být slouženy mše též pro ostatní národnosti i pro laické vězně. Každý kněz v táboře měl právo sloužit mši, ale při tak velkém množství duchovních se na všechny ani nedostalo. Na bloku 26 se od podzimu 1944 konaly duchovní přednášky a disputace, před svátky se konaly i duchovní obnovy. V době privilegií byl založen táborový církevní sbor – asi čtyřicetičlenný. Po tři roky, od 8. 12. 1941 až do 4. 12. 1944 jej řídil Karl Schrammel, profesor vidnavského kněžského semináře. Kostelní sbor existoval od roku 1944 také v početné skupině polských kněží.¹¹

Kromě těchto většinou obecných informací o osudech kněží v Dachau můžeme údaje k osobě P. Nowaka čerpat pouze ze vzpomínek jedné z boromejek působících ve Vidnavě, S. M. Gemmy Čútové, která zachytila jeho vlastní vzpomínky na zatčení a těžké roky v koncentračním táboře: „Asi v roce 1940 byl sebrán do koncentračního tábora. Nebyl ničím vinen.

Do místa, kde působil (Fryštát, pozn. autorky) přijeli vyslanci SS. Měli zatknout 20 lidí. A někdo, kdo neměl rád kněze, jim řekl: 'Támhle máte hned jednoho.' Když se pak po pěti letech P. Nowak vrátil, tak přišel k němu člověk a říká: 'Já vám jdu říci, kdo vás dostal do tábora.' A pan děkan mu řekl: 'Já nechci nic vědět. Zde jsou dveře.' Na dobu nesvobody vzpomínal sice často, ale vždy jen proto, aby ukázal, jak jej Pán Bůh chránil. Kupříkladu: domů směli vězni psát jenom v neděli večer a to německy. A protože všichni německy neuměli, tak šli prosit P. Nowaka. A on jim sloužil. Jednou někdo napsal dopis „na černo“ a protože se nikdo nepřiznal, řekli: 'Psal to Nowak!' Když se jej ptali, zda dopis psal, řekl, že ano. Kdyby totiž řekl, že ne, byl by krutě zbit. A za trest měl viset. Bylo to takové mučení: být pověšený za podpaží a nedotýkat se špičkami nohou země. Nevím, jak dlouho. Většina taktó trestaných vězňů to nepřežila. Druhý den měl tedy přijít trest. A bylo těch trestanců tolik, že se na našeho Nowaka nedostalo. A další den přišel zákaz, že už to nesmějí dělat. Další vzpomínka: Jeden den řádili SS jako ďáblové, ale mě jako by vůbec neviděli... a potom jsem dostal dopis od své sestry řeholnice s větou: 'Měli jsme duchovní cvičení; já jsem všechno obětovala za Tebe.' Rodná sestra pana děkana, také řeholní sestra, nabídla Pánu Bohu svůj život, aby se Josefek vrátil'. A on se vrátil, ona koncem května 1945 zemřela. Byla instrumentářkou v nemocnici ve Vítkovicích.¹²

Koncentrační tábor v Dachau byl osvobozen americkou armádou v odpoledních hodinách neděle 29. 4. 1945. Již od rána vlály na hlavní budově i strážních věžích bílé vlajky, takže k žádným bojům nedošlo.

Do Fryštátu se P. Josef Nowak vrátil 26. 5. 1945 s podlomeným zdravím, ale již od 1. června byl potvrzen jako kaplan tamtéž.¹³ Znovu se, jak bylo jeho zvykem, plně ponořil do práce. Vzhledem k tomu, že nepozbyl československého státního občanství, bylo mu nejprve dne 14. 1. 1947 vystaveno osvědčení o státní a národní spolehlivosti¹⁴ a následně 3. února téhož roku osvědčení o československém státním občanství.¹⁵

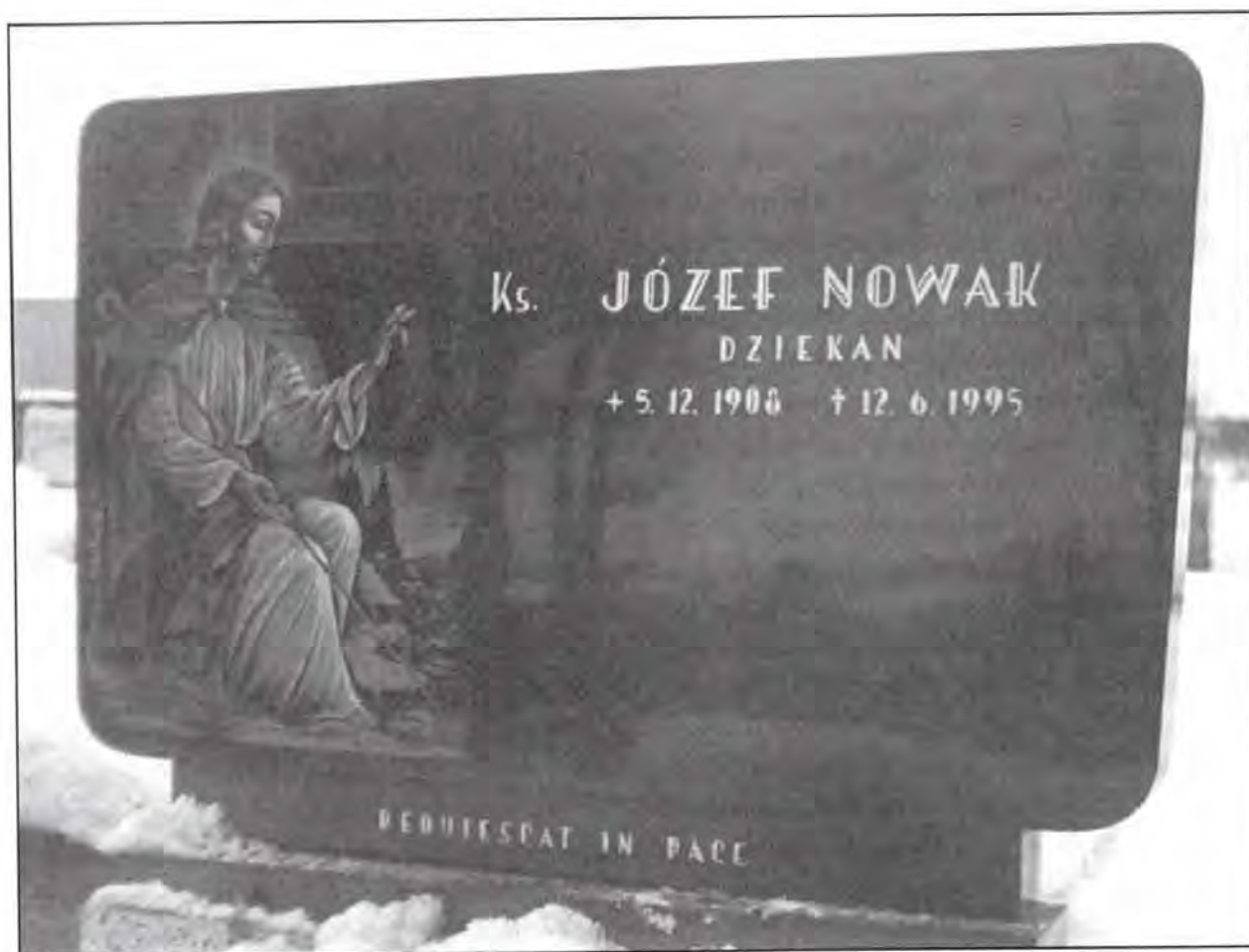
Mimo ostatní povinnosti duchovního správce se P. Nowak věnoval – a velmi rád – práci s mládeží, tj. výuce náboženství. Učil v té době až na pěti školách s celkovým povinným úvazkem 40 hodin měsíčně, ale například v září 1950 měl 83 hodin nad úvazek, v říjnu dokonce 84 hodin. Podobně tomu bylo v roce 1951. Ve školním roce 1952–1953 učil týdně 26 hodin náboženství na osmi školách v Orlové, Lazích, Porubě a Petřvaldu.¹⁶

Kaplanem v Karviné zůstal až do 30. 11. 1951, kdy byl přeložen jako provisor expozitury farního úřadu Orlová do Orlové 2 - Lazů; kde působil až do roku 1963. Zajímavé jsou kádrové posudky nejrůznějších úřadů na jeho osobu i jeho práci. Ty nejstarší z let 1949 a 1950 se shodují v jeho oblíbě mezi farníky, zvláště pak mezi věřícími polské národnosti. Popisují ho jako nervózního člověka bez kladného poměru k lidově-demokratickému zřízení i přes to, že byl za války politickým vězněm. Slib republiky sice složil, ale stavěl se důsledně proti katolické akci. Posudek z roku 1949 doporučuje jeho přeložení. Posudek z roku 1952 ještě dodává, že „pro spolupráci není pro svoji fanatičnost žádoucí“.¹⁷ Jediným kladným posudkem na něj je vyjádření Rady MNV v Orlové z r. 1959: „K tamnímu dožádání sdělují, že Josef Nowak zúčastňuje se veřejného života svou účastí na různých masových akcích, ve svém okolí požívá dobré pověsti... Jmenovaného je možno považovati za osobu pokrokovou, nikoliv nábožensky fanaticky založenou.“¹⁸ Poněkud kuriózně vyznělo pozvání P. Nowaka na státně politický kurz v Praze ve dnech 24. 3. – 4. 4. 1952 a především hodnocení jeho účasti na kurzu. V pozvánce stálo: „Kurs, který Vás seznámí s hospodářskými a politickými problémy našeho státu, bude nesporným příspěvkem pro sblížení státu a církve.“ Hodnocení účastníka podepsal Evžen Brodský, který konstatoval: „Během kursu se hlavně zajímal o modlení. Jinak ubreptaný farář.... Někdy

svým únavným bezvýznamným a skomoleným breptáním diskusi zmařil... byl to neohrabaný zmatený bojovník...Je těžko přístupný našemu vlivu, je bigotní.¹⁹ Skoro se chce říci, že P. Nowak nebyl pouze hudebně, ale též herecky nadán.

Novou kapitolu profesní i životní dráhy přineslo P. Josefu Nowakovi jeho jmenování nejprve od 1. 7. 1963 do funkce administrátora ex currendo v Bílé Vodě a od 15. 9. 1964 do funkce administrátora farního úřadu ve Vidnavě, kde bydlel již od svého příchodu na Jesenicko.²⁰ Následujícího roku obdržel i státní souhlas k ustanovení řádným zpovědníkem řeholních sester sv. Karla Boromejského v charitním ústavu ve Vidnavě. Od roku 1967 působil se státním souhlasem i jako mimořádný zpovědník chudých školských sester de Notre Dame pracujících v javornickém domově důchodců.²¹ Od 1. 12. 1968 pak zastával funkci viceděkana děkanství Jeseník.²² Jeho vidnavské ovečky ho nazývaly a dosud nazývají panem děkanem. Tolik archivní dokumenty. Ty ale nevyprávějí nic o jeho nesmírné dobrotě, lásce k bližnímu, ať již věřícímu či nikoliv, o jeho hluboké víře a pokoře, s níž vykonával takřka 34 let práci duchovního ve Vidnavě. Naštěstí máme vzpomínky, které o tom svědčí.²³

Přišel sem v době, kdy kostel sv. Kateřiny i fara potřebovaly nutné opravy: střechu, fasádu i opravy v interiérech; zrovna tak kostel sv. Františka z Asissi a obě kaple ve Velké Kraši a Hukovicích. Státem přidělené finance nemohly ani zdaleka stačit. Pomoc se ale našla a prostředníkem byl synovec P. Nowaka z Těšínska. Sehnal v jejich rodném kraji dobrovolníky na práci, materiál, lešení i finanční dary – od r. 1973 přijížděli bývalí žáci, ministranti, farníci, aby pomohli knězi, na něhož s láskou vzpomínali. Sám pan děkan byl zručný a dovedný

Hrob děkana Nowaka (soukr. sb.)

v mnoha profesích a pracoval od rána s nimi. Aby zvládl všechny své povinnosti, přivstával si; každé ráno vstával ve čtyři a po modlitbě sloužil v klášteře boromejek mši. Sám si topil, pečoval o farní zahradu a sad, který vlastnoručně vysadil. Uklízel na faře, myl okna, říkal: „Proč bych to nemohl dělat já, když to mohou dělat druzí!“²⁴ Večer si ještě povídal s dělníky ubytovanými na faře. Nosil jim ovoce a sladkosti pro jejich děti, hračky nebo třeba boty. Během několika let dovedl opravy všech církevních objektů ve své farnosti ke zdárnému konci. Nejpodstatnější ale byla jeho práce duchovního pastýře. „Měl dobrou povahu, byl radostný, moudrý a měl srdce otevřené pro druhé. Nedělal rozdílu mezi věřícími a nevěřícími, pomohl a poradil každému. Za třicet čtyři let působení ve Vidnavě znal dvě až tři generace obyvatel. Byl ode všech ctěn, protože sám každého ctil.“ Takto shrnuly velice výstižně podstatu jeho osobnosti sestry boromejky.²⁵

Vzpomínky se váží jedna k druhé: „Sestry sv. Karla Boromejského, v jejichž kongregaci žily i jeho dvě rodné sestry a dvě sestřenic, mu vděčí za mnohou pomoc a pastýřskou péči, kterou jim věnoval, zvláště trpícím a umírajícím.“ S. M. Gemma doplňuje obraz P. Nowaka takto: „Pan děkan Nowak byl člověk, který se snažil, aby byl vždy zachován pokoj a svornost. Když mu někdo radil, aby se také ozval, když někdo zneužíval jeho dobrotu, říkával: ‚Ono to není nic platné, my bychom se hádali. Nestojí to za to. Opravdu to za to nestojí!‘ Raději doplácel ze svého malého platu. Uměl i prosit o pomoc, když to bylo třeba. Svou modlitbou dosáhl pomoci i tehdy, když už se ruka Páně nechtěla otvírat.

O skromnosti a nenáročnosti pana děkana mohou svědčit ti, kdo jej znali zblízka... Když ještě ve stáří vstával ve čtyři hodiny ráno, říkal ‚Já jsem musel doma vstávat, abych šel sekat trávu na sušení, ve škole jsem musel večer mít dozor nad studenty, a proto si ráno přivstat a učit se. A tak to šlo pořád...‘ Pán Bůh dal panu děkanovi mnoho darů: byl nadaný, bystrý, snadno pochopil, jak se to či ono dělá. Proto se vyznal v hudbě, v truhlářině, zedničině, v elektrice, uměl dobře řídit auto.“ Kromě rodné polštiny hovořil dobře česky, německy a latinsky. Překládal starořecké texty. „Uměl i rychle číst, takže byl též cenzorem náboženských knih. ‚Když jsem večer vzal do ruky knihu, tak jsem ji nepoložil, dokud jsem ji nepřečetl.‘ Uměl říci: ‚Ano, pojedu,‘ když sestry z kláštera měly nějaké vyřizování v Ostravě a samy se tam tak nevyznaly, ač jeho zahrada tolik čekala na jeho práci.“²⁶ Další ze sester boromejek Marie Vojtěcha Hasmandová²⁷ nám zanechala svědectví o krutosti a vynalézavosti tehdejší tajné policie, v jejímž hledáčku stála nejen ona sama, ale celá kongregace a všichni, kteří s ní přišli do styku. Od jara 1960 působila ve vidnavském klášteře boromejek, v letech 1969–1970 byla jeho matkou představenou. S panem viceděkanem Nowakem byla tedy v častém a přátelském kontaktu. I ona využívala jeho řídičských dovedností při delších cestách, seznamoval ji též s historií jejího působiště, pamětihodnostmi, krásami města a okolí. Pokud měl pan děkan jiné povinnosti, vozil boromejky jesenický taxikář, pan Rybníkář, otec rodiny, poctivý člověk. Časem se ale stával zasmušilým a dokonce radil M. Vojtěše, aby si našla jiného řidiče. Když o tom hovořila s P. Nowakem, prozradil jí, že pana Rybníkáře obtěžuje Státní bezpečnost, jak se mu on sám svěřil. Po čase tento rozhovor dostal tragické vyústění. M. Vojtěcha volala taxikáři do Jeseníku, ale jeho paní jí s pláčem oznámila, že manžel je mrtev. S P. Nowakem zajeli na jesenickou faru, kde se dozvěděli, co se stalo. Soused našel brzy ráno Rybníkáře za volantem jeho auta v garáži plné výfukových plynů. Tehdy se ještě nevědělo, zda šlo o nešťastnou náhodu nebo sebevraždu. Druhý den sloužil P. Nowak mši svatou za duši nebohého taxikáře v klášterní kapli. Využil poté svých kontaktů v Jeseníku a nakonec zjistil, že Rybníkář zanechal větší obnos peněz, o jehož uložení informoval ženu lístkem v kapse kabátu ještě před smrtí – tedy

sebevražda?! V tom pana děkana utvrdila i následná návštěva jesenického komunisty se styky s bezpečností, jichž ale často využíval k varování sledovaných. „*Chtěli po Rybníkářovi, aby s Matkou Vojtěchou havaroval. Ale byl to férový chlap,*“ informoval P. Nowaka. A ještě ho varoval, aby ani on při jízdě s Matkou Vojtěchou nikomu nezastavoval. Těžké dilema pro kněze, schvalovat sebevraždu je proti Božímu zákonu, ale nabádání k vraždě shledal P. Nowak ještě těžším hříchem a vroucně se modlil k Bohu za odpuštění pro nešťastného sebevraha. Na varování si po čase vzpomněl při cestě s boromejkami z Prahy. Cesta vedla lesem, u hospody si vnímavý řidič všiml dvou členů SNB u piva. Nedaleko stála v lese u silnice dvě auta a u nich ležel na zemi nehybný muž. Starostlivá Matka Vojtěcha nařídila ihned zastavit, ale pan děkan trval na pokračování v cestě. Obával se o život nebo zdraví matky představené. Boromejky se chtěly za toho „raněného“ alespoň pomodlit. Od volantu se ozvalo: „*A hlavně za to, že jsme unikli nastražené pastí.*“⁴²⁸

Nebyla lehká ona doba pro všechny duchovní osoby. P. Josef Nowak měl díky své nekontroverzní povaze, ale především proto, že byl za okupace pět let vězněn, poněkud výhodnější postavení vůči státním orgánům všech stupňů. Dokázal s nimi navíc jednat s patřičným nadhledem a bez konfrontačního vystupování.

K jeho upřímné a veselé povaze, smyslu pro humor a lidskosti pana děkana se váží další vzpomínky. První nám zanechala opět M. Vojtěcha Hasmandová. V myslí jí uvízlo mj. jedno setkání: „*K hraniční čáře na kytičky nechodte, vážně varuje pan děkan Nowak, ale šibalství mu kouká z očí. Myslíte, že bych šlápla do Polska bez víza a byla zabásnuta? Nic nového pro mne,*“ usmívá se Matka Vojtěcha. „*Polákům by to nevadilo, ale botanici by zuřili, že chodíte na lup pro vzácné květiny. Rostou tam mnohé, zákonem chráněné. Taková rosnatka okrouhlolistá a jiné.*“⁴²⁹

Případně: „*V Hukovicích bývalo v kostele vždy více mužů než žen. A tak si po mši svaté chlapi říkali: Dnes jsme to zase vyhráli my!*“ Těšili se, že si s panem děkanem před kostelíčkem popovídají. On totiž proto rychle sundal mešní roucha a už byl u nich. Rozuměl jejich problémům, uměl říci dobré slovo, měl rád žerty, anekdoty.⁴³⁰

S přibývajícímí léty přibývalo i panu děkanovi zdravotních potíží. „*Když přišla osmdesátka (rok 1988, pozn. autorky), už ani auto neřídil, což dříve rád dělal... O lékařích a vyšetřeních nechtěl ani slyšet, že by z něho udělali nemocného.*“⁴³¹ V roce 1993 oslavil pan děkan 60. výročí kněžství. „*Radoval se stále z poměrného zdraví a hlavně z duševní svěžesti. Ovšem, to jeho od narození slabé srdce začalo vypovídat. Bylo chlácholeno nitroglycerinem, a tak ani nikdo nezpozoroval, že pan děkan prodělal (možná i vícekrát) slabší infarkt. On ale věděl, že také musí umřít, a tak si vyhlédl hrob na hřbitově ve Vidnavě. Ale jakmile se začalo mluvit o tom, že sestřičky se budou stěhovat, pan děkan řekl, že tam pohřben být nechce. A dojel si do rodného Žukova, tam si obstaral hrob i s náhrobní deskou... ve své pokoře pan děkan netušil, že by jeho hrob i ve Vidnavě byl často navštěvován.*“⁴³² Onemocnění se stále zhoršovalo: „*Ale když na cestě od fary do kláštera musel na náměstí odpočívat, dal si nakonec říct a jel do Prahy do nemocnice sester boromejek k odbornému vyšetření. Bylo to na podzim roku 1994. Tam při prvním EKG lékaři zjistili, že už dva infarkty přechodil, a protože po námaze cesty se dostavil třetí záchvat, nechali si ho tam jako pacienta až do začátku prosince. Po návratu domů nemohl sloužit mši v kostele, míval ji doma na faře. Sestry se o něj staraly, hospodyně byla už druhý či třetí rok po smrti. Zimu snášel pan děkan dost těžko, studený vzduch mu působil velmi nepříjemné bolesti. Začátkem postu se vrátil ke službě v kostele, jeho zdravotní stav byl ale kolísavý. Už nebyl schopen pracovat z jara na zahradě a v sadě, který před léty vlastní rukou vysázel a*

udržoval. Koncem května 1995 se potíže zvětšily, ale nezdálo se to kritické. Až 12. června mu nebylo od rána dobře. Sestřička mu donesla oběd a jako obvykle odešla domů. Chodívala na faru opět odpoledne ve tři hodiny. Když přišla do kuchyně, šálek s polévkou stál vedle talíře a pan děkan ležel na zemi mrtvý s pokojným výrazem ve tváři.⁶³³

„To byl tak dobrý člověk!“ řekl jeden Rom, když přišel krátce po smrti pana děkana na faru.⁶³⁴

Jak byl ve Vidnavě velmi oblíben, ukázal jeho pohřeb. „Kostel byl přeplněný vidnavskými občany, kteří přišli s vděčností uctít jeho památku. Po bohoslužbách ve Vidnavě byl převezen podle vlastního přání do rodného Žukova a tam v odpoledních hodinách pohřben (dne 19. června 1995, pozn. autorky).“⁶³⁵

Co může dodat člověk, který pana viceděkana Josefa Nowaka nikdy osobně neměl čest poznat? Snad jen to, že všemi vzpomínkami na něj prozařuje vzájemná láska, úcta a tolerance, které vládly ve vidnavské farnosti po dobu jeho tamního duchovního poslání. Osobnost pana děkana zůstává v srdcích nejen farníků doposud živá a hodná připomenutí. Svědčí o tom i poslední vzpomínka hudebnice Marty Brejnikové pocházející z Vidnavy:

„Ptal se mne na můj postoj k víře a já jsem trochu s rozpaky zmiňovala, že řadu let praktikuji hledání cesty k Bohu prostřednictvím meditace. Protože vím, že ne vždy se tento způsob praxe setkává s pochopením, kvapně a nepříliš vhodně jsem dodala, že v křesťanství jde o tzv. tichou modlitbu. Pan děkan se usmál a k mému překvapení řekl: ‚Áá, meditace! Tak tu jsme praktikovali už tady na semináři. Scházeli jsme se vždy brzy ráno v kapli. Ale tehdy nám to nikdo moc nevysvětlil, takže jsme nevěděli, co vlastně máme dělat. A dopadalo to tak, že jsme, protože to bylo brzy ráno, především my mladší, pospávali. Ale samozřejmě, během praxe se to měnilo, a já jsem našel v tomto druhu modlitby zalíbení.‘ Tohoto soukromého sdělení pana děkana si dodnes velmi vážím.“⁶³⁶

POZNÁMKY

1. Otec Josef (Józef) Nowak, nar. 16. 3. 1866, syn Andriase (Andrzeje) Nowaka a Anny roz. Grycz; matka Johanna, roz. Hlisnikowski, nar. 10. 4. 1867, dcera domkaře Paula (Pawła) Hlisnikowského a Marie (Marianne), roz. Kotas. Matriční úřad Hnojník, Matrika narozených ŘKFÚ Střítež; SOkA Karviná, ONV Fryštát, inv. č. 188, karton 480, Osvědčení o čsl. státním občanství, N 1945–1948. Psaní jmen se v obou případech liší, matrika byla vedena německy, ale v žádosti uvádí P. Nowak polské znění jmen. Autorka použila znění jmen v matrice matričního úřadu.
2. Údaje o sourozencích nebyly prozatím zjištěny.
3. ADÁMEK, Milan: *Filosoficko-teologické učiliště a kněžský seminář ve Vidnavě*. Dizertační práce. Vratimov 1982, s. 142.
4. SOkA Šumperk, ONV Šumperk, oddělení církevního tajemníka (dále jen OCT), osobní spisy duchovních, N, karton 17a, neinventarizováno – dekrety a výkazy míst působení J. Nowaka z let 1933–1939, 1945.
5. V osobním spise J. Nowaka chybí jeho vlastní životopisy, které si ze spisu po r. 1989 vyzvedl, jak je poznačeno na obale, viz SOkA Šumperk, ONV Šumperk, OCT, karton 17a.
6. HOFMANN, Bedřich: *A kdo Vás zabije. Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 73–74.
7. Opak. cit., s. 45–49, 101–113, 268–284.
8. Po 30. 1. 1933, tj. po převzetí politické moci v Německu nacisty, vedl Vatikán dlouhá a nelehká jednání s hitlerovským Německem, která vyústila 20. 7. 1933 v podepsání dvoustranné smlouvy, tzv. konkordátu.
9. HOFFMANN, B.: *A kdo vás...*, opak. cit., s. 101–111.
10. Vzpomínky sestry boromejky původně z Vidnavy, S. M. Gemmy Čútové, Město Albrechtice, 2002 (dále jen Vzpomínky S. M. Gemmy Čútové); všechny vzpomínky boromejek autorce laskavě poskytl Miloslav Haderka z Vidnavy.

11. HOFFMANN, B.: *A kdo vás...*, opak cit., s. 478, 571.
12. Vzpomínky S. M. Gemmy Čtové.
13. SOkA Šumperk, ONV Šumperk, OCT, karton 17a, výměr ZNV Brno.
14. SOkA Karviná, ONV Fryštát – dodatky, inv. č. 88, karton 40, osvědčení spolehlivosti MNV ve Fryštátě č. j. 26/1947.
15. SOkA Karviná, ONV Fryštát, inv. č. 188, karton 480, osvědčení ONV ve Fryštátě č. j. 1-2/1159-47 ze dne 3. 2. 1947.
16. SOkA Šumperk, fond ONV Šumperk, OCT, karton 17a, hlášení ONV Karviná o výuce náboženství ve šk. roce 1950/51; pověření k výuce náboženství na l. 1952/53 a 1953/54.
17. Tamtéž, kádrové posudky Místního akčního výboru Karviná 1-město z 8. 9. 1949 a z 23. 9. 1950, posudek bez záhlaví z března 1952.
18. Tamtéž, kádrový posudek Rady MNV Orlová z 31. 8. 1959.
19. Tamtéž, pozvánka KNV v Ostravě ze dne 18. 3. 1952 a následné hodnocení účasti J. Nowaka Školy SUČ Praha XIX z 16. 6. 1952.
20. Tamtéž, dekrety Apoštolské administratury v Českém Těšíně č. 870/63 ze dne 29. 6. 1963 a č. 1142/64 ze dne 8. 9. 1964; státní souhlas KNV Ostrava č.j. Škol/cirk-9682/64-Jas ze dne 10. 9. 1964.
21. Tamtéž, státní souhlas KNV Ostrava č.j. Škol/cirk-2526/65-Jas ze dne 12. 4. 1965 a a č. j. Škol/cirk-1561/67-463/1-Jas ze dne 17. 3. 1967.
22. Tamtéž, dekret Apoštolské administratury v Českém Těšíně č.j. 2055/68 ze dne 23. 11. 1968; státní souhlas KNV Ostrava č.j. Kult/cirk-463/1-966/68-Jas ze dne 21. 11. 1968.
23. HADERKA, Miloslav: *Vidnava. Historie a současnost*. Vidnava 2008, s. 62–64.
24. Vzpomínky S. M. Gemmy Čtové.
25. Vzpomínky sester boromejek z Vidnavy, S. M. Agneta, Znojmo, 2002 (dále jen Vzpomínky, S. M. Agneta).
26. Vzpomínky S. M. Gemmy Čtové.
27. Vlastním jménem Antonie Hansmandová (1914 Huštěnovice – 1988 Znojmo-Hradiště). Od r. 1933 novicka kongregace boromejek, 19. 3. 1940 složila věčné sliby. V r. 1952 zatčena v zinscenovaném procesu a v letech 1953–1960 vězněna v Pardubicích. Od r. 1960 v Charitním domově ve Vidnavě, v letech 1969–1970 matka představená vidnavského konventu. V letech 1970–1988 generální představená kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Probíhá proces jejího svatořečení, 6. 12. 2014 byla papežem prohlášena Ctihodnou.
28. HOLKOVÁ, Marie: *Matka Vojtěcha. Vyprávění o velké služebnici Boží*. Nakladatelství Cesta, Brno 1992, kapitola XIX a XX. v internetové verzi <http://www.knihovna.net/KNIHA/open.phtml?kniha=0037>.
29. Opak cit.
30. Vzpomínky S. M. Gemmy Čtové.
31. Vzpomínky, S. M. Agneta.
32. Vzpomínky S. M. Gemmy Čtové.
33. Vzpomínky, S. M. Agneta.
34. Vzpomínky S. M. Gemmy Čtové.
35. Vzpomínky, S. M. Agneta.
36. Vzpomínka Marty Bejníkové, Vidnava 29. 5. 2016.

Drobnosti

Zásluhy Johanna Rippera o rozvoj lázní Gräfenberk očima jeho ženy Marie

Přípravy nové expozice Vlastivědného muzea Jesenicka, která moderní a interaktivní formou představí především osobnost Vincenze Priessnitze a vývoj jím založených vodoléčebných lázní v Jeseníku, se neobešly bez prozkoumání obsahu fondu Rodinného archivu Priessnitz-Ripper uloženého ve Státním okresním archivu Jeseník. Rozsáhlý, dodnes neinventarizovaný, ale přesto přístupný fond skrývá mnohé dokumenty vypovídající nejen o osobnosti Vincenze Priessnitze (1799–1851) a jeho rodině, ale také o vývoji zdejších vodoléčebných lázní až do téměř 1. poloviny 20. století. Ve fondu je uložen mimo jiné rukopisný almanach Priessnitzovy dcery Antonie Skumowitsch (1837–1912), která si do něj pečlivě opisovala texty věnované osobnosti jejího otce.¹ Jednalo se především o články nebo proslovy zveřejňované u příležitosti odhalení Priessnitzových pomníků, kupříkladu v Jeseníku nebo ve Vídni. Mezi těmito zápisy je zaznamenán také dopis Marie Ripperové (1835–1909), sestry Antonie, adresovaný slezskému básníkovi a spisovateli písičímu pod pseudonymem Philo vom Walde. Dopis neobsahuje nic osobního, jeho veškerý text je zaměřen na vylíčení zásluh manžela pisatelky Johanna Rippera (1830–1912) především o výstavbu některých pomníků a pramenů, o rozvoj lázní a také jeho péči o uchování památky Vincenze Priessnitze.

Představovat našemu čtenáři osobnost Johanna Rippera není jistě třeba, neboť o tomto muži a jeho zásluhách bylo napsáno již mnoho.² Přesto alespoň ve stručnosti.

Johann Ripper pocházel z rodiny vojenského kartografa a na prahu dospělosti vstoupil taktéž do služeb rakouské armády. Od konce 40. let 19. století se zúčastnil několika tažení na italské území. Pobyty v polních podmínkách a nezdravá vojenská životospráva měly ovšem za následek zdravotní potíže, konkrétně revma a poruchy trávení. Léčba těchto neduhů jej nakonec na konci 50. let 19. století přivedla osudově na Gräfenberk. Lázně vedl v této době již Josef Schindler (1814–1890), nástupce po zemřelém V. Priessnitzovi.³ Během několik měsíců trvající léčby se Ripper seznámil s Priessnitzovou dcerou Marií, s níž uzavřel roku 1860 sňatek. Později se nechal ze zdravotních důvodů penzionovat a zbytek života strávil střídavě v Praze a na Gräfenberku, přičemž neúnavně pečoval o uchování a šíření odkazu svého tchána, k jehož osobnosti také shromažďoval veškeré dokumenty, korespondenci a v neposlední řadě i vzpomínky pacientů. Výrazně se zasloužil nejen o rozvoj samotných lázní, ale také města Jeseníku a celého regionu vůbec. Právě v době Schindlerova a Ripperova působení se lázně staly místem častého pobytu v úvodu zmiňovaného umělce jménem Philo vom Walde (1858–1906), pod kterým zveřejňoval svá díla jinak profesí učitel Johannes Reinelt. Jeho zaujetí Priessnitzovou osobností a dílem vyvrcholilo v publikování jednoho z nejslavnějších a často citovaných životopisů tohoto „vodního doktora“.⁴

Než zde uvedu český překlad dopisu Marie Ripperové, připojím několik poznámek k jeho

obsahu. Postupně se v něm pisatelka vyjádřila k okolnostem výstavby Českého a Polského pomníku, dále jen velice stroze o opravě Francouzského pomníku.⁵ Na dalších řádcích se M. Ripperová věnovala náročnosti výstavby Hudebního pavilonu, zhotovení portrétu V. Priessnitze v životní velikosti a nejvíce prostoru pak věnovala peripetím ohledně záchrany lázeňského domu, dříve zvaného podle svého zakladatele Mecklenburský a dnes Bílý kříž. Jeho výstavba je spojena s osobností velkovévody Franze Friedricha von Mecklenburg-Schwerin (1823–1883), který patřil k častým hostům lázní a s J. Ripperem i J. Schindlerem jej pojilo přátelství. Z jeho popudu byla v lázních rovněž postavena kuželna, v dopise jen letmo zmíněná, a v lesích nad láznemi nechal velkovévoda koncem 60. let 19. století zhotovit dodnes dochovaný Mecklenburský pramen. Velkovévoda Franz Friedrich dal vybudovat výše uvedený lázeňský dům pro ubytování rakouských důstojníků a také chudších pacientů. Po jeho smrti se však bydlení v rychle chátrajícím objektu stávalo stále méně pohodlným.

Žalostný stav domu přiměl Rippera vynaložit síly k jeho záchraně. V této záležitosti jej podporoval rakouský generál, velitel dělostřelectva, vojenský inspektor a rovněž pedagog Wilhelm von Reinländer (1829–1910). Nakonec se Ripper rozhodl oslovit společnost Bílý kříž, která vznikla roku 1882 s cílem poskytovat lázeňskou péči těm příslušníkům rakouské armády, jimž účast ve válce přivodila trvalou invaliditu. Trvalo však dlouhé roky, než se dům podařilo převést na tuto společnost a chátralý objekt tak nejen zrekonstruovat, ale také podstatně rozšířit. Marie Ripperová se v dopise rozepsala více o složitostech uskutečnění převodu, sama prý totiž svému muži dosti pomáhala při vyřizování korespondence. Do nelehkého jednání s úřady vstupoval také penzionovaný poručík císařské tělesné stráže Alois Emmel. S Ripperem ho nespojovala pouze někdejší příslušnost k armádě, ale do jisté míry také vazby poručíkovy rodiny na lázně. Pocházel totiž z rodiny dr. Johanna Emmela, zakladatele po Gräfenberku druhého nejstaršího vodoléčebného ústavu na území tehdejší rakouské monarchie nachá-

Johann a Marie Ripperovi (SOkA Jeseník)

zejícího se v Kaltleutgebenu nedaleko Vidně. A léčilo se tam jak jinak než dle Priessnitzova vzoru. Dr. Emmel měl syny tři, kromě Aloise lze zmínit Karla Emmela, který po otci převzal vodoléčebný ústav. Nejvíce je s dějinami lázní na Gräfenberku spojen třetí ze synů, taktéž doktor medicíny Eduard Emmel. Začal zde působit již v roce 1885 a po Schindlerově smrti nastoupil jeho místo, které zastával až do roku 1909. Zdejší vodoléčebné metody obohatil o další moderní prvky, především masáže.⁶

Kromě velkovévody meklenburského býval častým návštěvníkem lázní mezi jinými také vévoda Adolf z Nassau (1817–1905), jinak poslední vévoda nassavský a od roku 1890 velkovévoda lucemburský. Díky němu byla vybudována tzv. horní a dolní nassavská cesta vedoucí od Polského pramene k Medvědímu kameni. Roku 1874 složil oslavnou báseň k počtě Vincenze Priessnitze, kterou přednesla dcera manželů Ripperových Zdeňka při slavnostním odhalení Priessnitzova portrétu v životní velikosti zhotoveném malířem Karlem Riedelem, o čemž M. Ripperová taktéž píše.⁷ Obraz později zdobil recepci Priessnitzova sanatoria, kde jej v květnu roku 1997 nevratně poškodil výbuch trhaviny odpálené sebevrahem. Následně zhotovená kopie již nemohla toto historicky cenné dílo plně nahradit.

Po přečtení následující citace dopisu se čtenáři může dostat pocitu, že se nedozvěděl nic nového, že vše je již o zde uváděných stavbách a počinech známo. Přesto jsem přesvědčena, že si dopis zaslouží být takto publikován, už i proto, že mnohé se skrývá za jeho řádky. Jak se Johann Ripper snažil po celou dobu svého působení na Gräfenberku uchovat památku a dílo Vincenze Priessnitze, tak se jeho žena Marie snažila na konci životní cesty obou zasadit o to, aby ani Ripperovo jméno a zásluhy neupadly v zapomnění. Viděla, kolik námahy stála realizace mnoha plánů, vždyť mu byla pomocnicí, rádkyní, podporovatelkou

a dost možná někdy také oponentkou. Určitě byla na svého muže pyšná, to lze nakonec z jejích vět v dopise vycítit. Vedle toho ovšem lze také vyčíst jakýsi povzdech nad tím, kolik sil, času, ba i peněz z rodinného rozpočtu si uskutečnění plánů mnohdy vzalo. A vděk? Ten se asi také ne vždy dostavoval podle očekávání. Dejme ale už prostor Marii Ripperové a jejím vzpomínkám na činy svého muže...

Vážený pane Philo vom Walde,

aby neupadlo v zapomnění, co vše můj muž během své dlouholeté činnosti na Gräfenberku učinil a vykonal, přičemž jsem mu byla vždy spolupracovnicí i rádkyní – jsme už také dost staří, chci Vám učinit popis různých pomníků, které byly vybudovány k počtě mého drahého a velkého otce.

Český pomník byl navržen architektem Lingbauerem,⁸ Hygie modelována renomovaným mistrem Myslbekem, profesorem a ředitelem Akademie výtvarných umění v Praze, současným předním sochařem Čech. Hygie byla odlita ze zinku na Smíchově u Prahy, právě tak jako medailon.⁹ První šla do Prahy na výstavu a od toho času začala Myslbekova umělecká kariéra. Laskavý umělec je nám zavázán přátelskou vděčností. Vše, co dříve u něj stálo stovku, stojí nyní tisíc – toto jsou jeho vlastní slova. Pomník nese letopočet 1874 a byl vybudován ze sbírky mezi Čechy a Moravany. Hlavními dárci byli dr. Pražák a dr. Schrom, první byl pozdější baron a ministr spravedlnosti, který jako docela mladý muž uskutečnil ještě za mého otce skvělou léčbu, druhý pod dr. Schindlerem. Dále dary českých aristokratů a výnos jednoho koncertu na Žofině ostrově v Praze. Stál 3517 zlatých 67 krejcarů. Nyní by byly výdaje dvakrát až třikrát vyšší. Nápis v německém překladu zní: Wasser von allem! Aus Wasser kam Ursprung, Wachstum und Heilkraft. Und was Thales nur ahnt, Priessnitz hat es glücklich vollbracht. (od Klácela).¹⁰ Podstavec stál 300 zlatých. Postaveno a pro-

vedeno s nesmírnou námahou a překážkami mým mužem.¹¹

Polský pomník byl navržen Zdenkem Schubertem von Soldern, profesorem německé techniky v Praze. Umělecký orel s korunou byl vytvořen akademickým sochařem Stochowskim a v bronzu odlit u Mrázka v Karlíně u Prahy, tak také nástavec, dubové listí a vavřínové listy – symbol slávy a zásluhy.¹²

Tento stylový pomník v podobě trojúhelníku činí skoro stejně impozantní dojem jako Český. Má letopočet 1899 a stál 2271 zlatých 27 krejcarů. Německý překlad zní: Gott hat ihn inspiriert, dass er mit dem mildesten und wirksamsten Mittel – dem Wasser, die Kranken heile. Ehre seinem Andenken! Dem Priessnitz von den Polen (Mayer).¹³ Podníceno a provedeno mým manželem.

Francouzský pomník (Géniův pramen) byl blízko zřícení, neboť neměl žádný pořádný základ. Můj muž ho nechal celý strhnout a opět nově a řádně postavit. To bylo v 70. letech. Také chci ještě učinit zmínku, co jinak můj muž zde dále založil a podpořil. Byl stavebníkem hudebního pavilonu a kuželny. Tam, kde nyní stojí první, byl hluboký, velký svah. Ten musel být nejdříve vyplněn a zasypan kameny a zeminou, to dalo dlouhou a obrovskou práci, která činila velkou námahu. Můj muž byl nucen, kvůli prováděným stavebním úpravám, zde strávit dlouhé měsíce na jaře a na podzim, zatímco jeho rodina žila v Praze – to nás stálo tolik peněz! Když nahoře bylo vše srovnáno a vystavěl se Hudební pavilon, byl mu v této práci nápomocen laskavý a nezapomenutelný velkovévoda von Mecklenburg (Friedrich Franz). Výdaje byly pokryty z lázeňského fondu.

Můj muž se tenkrát rozhodl nechat zhotovit velký Priessnitzův obraz – olejomalbu (v životní velikosti) z výnosů z koncertů, ochotnických představení atd. a požádal umělecké a hudební přátele o podporu. Když byl potřebný obnos pohromadě, předali mu společníci právo, nechat namalovat obraz podle svého uvážení a udělili mu také dispoziční právo. V pozdějších letech

přenesl totéž na svého bratra Vincenze Pavla Priessnitze. Můj muž pověřil touto prací renomovaného slezského malíře-portrétistu Karla Riedela ve Vídni. Daguerrotypie, obraz od Mayera a mramorová busta profesora Bissena z Kodaně sloužily malíři jako model a vodítko. Oblečení je historické. Naše milá dcera Zdenka byla u každého koncertu mezi spoluúčinkujícími a u příležitosti slavnostního odhalení přednášela tak mistrovsky provedenou báseň „Vincenz Priessnitz“ od úvodu z Nassau, nynějšího velkovévody lucemburského, jejímž obsahem byli přítomní hluboce zasaženi. Cena tohoto krásného a vystižného obrazu včetně rámu činila sumu 1500 zlatých, k čemu rodina Priessnitzova přispěla známou částkou. Slouží jako největší okrasa lázeňského sálu.

Meklenburský dům postavil dobrotivý velkovévoda Friedrich Franz von Mecklenburg-Schwerin pro chudé lázeňské hosty a rezervoval zde čtyři pokoje pro rakouské důstojníky v prvním patře. Po jeho smrti budova rok od roku chátrala, tak silně, že nám všem bylo líto důstojníků, že byli společně s chudými hosty tak špatně ubytováni. Můj muž byl tím rozladěn a přemýšlel, jak by mohl pomoci důstojníkům k lepšímu ubytování. Po několika marných pokusech, při kterých mu byl nápomocen jeho někdejší kamarád od regimentu, nynější velitel dělostřelectva a inspektor baron Reinländer, připadl na myšlenku, obrátit se na Bílý kříž, ačkoli tento již obdržel stavební místo od kněžny Metternichové v Kynžvartu v Čechách k výstavbě vodoléčebného ústavu pro nemocné důstojníky. Po dlouhých domluvách přiměl můj muž představenstvo kanceláře Bílého kříže, rytíře von Billinga a stavebního radu Wurma, přijet 29. 3. 1889 na Gräfenberk, aby si prohlédli zdejší krajinu a lázně. V den přjezdu jmenovaných pánů zde byla nádherná zimní krajina – jasně modré nebe, vysoký sníh, takže byli kouzlem krajiny nadšeni, že rozhodli: přenést stavbu na Gräfenberk. Jen učinili ještě podmínku, že můj muž přiměje syna vysokého donátora k odvolání

nadačnického dopisu. To se mu podařilo, než ale souhlasily úřady, uběhlo osm celých let. Během tohoto času jsem s ním musela dávat dohromady vždy mnohá podání a zprávy, které můj muž činil. Při těchto snahách pomohl mému muži penzionovaný nadporučík osobní stráže Alois Emmel s neúnavným a chvályhodným zápallem, se kterým intervenoval v této věci u příslušných úřadů a nebál se obětí. Konečně v roce 1896 získala společnost Bílý kříž Meklenburský dům a pořádně jej přestavěla, neboť byl prodloužen o dva až tři sáhy¹⁴ a také ještě o něco víc rozšířen. Bylo postaveno druhé patro a zařízeno vyhovujíc všem možným požadavkům. Když byla stavba dokončena, konala se v kapli bohoslužba a poté slavnostní otevření stavby. Nato následoval banket uspořádaný prezidiem společnosti Bílý kříž za předsednictví prezidenta svobodného pana von Bezcény ve velkém lázeňském sále. Ani při otvírání budovy, ani při navazujícím slavnostním banketu, kde se držely pěkné a dlouhé proslovy, nikdo nevzpomněl mého muže. To bylo pro něj dost urážlivé, přece se mu dostalo zadostiučinění,

obdržel písemné uznání ze strany prezidenta Bílého kříže, knížete Adolfa Schwarzenberka, kde mu bylo poděkováno, že dal podnět ke zřízení nynějšího vojenského lázeňského domu na Gräfenberku. O všech ostatních založeních mého muže, jako například Sudetskohorského¹⁵ a Lázeňského podpůrného spolku, pak úspěšné zahájení stavby trati do Jeseníku v zastoupení obce, Poštovního a telegrafního úřadu na Gräfenberku, vytyčení a výstavba ulice Císaře Františka Josefa I.¹⁶ na našich pozemcích a na naše náklady, chci zcela mlčet, protože je Vám to stejně známo. Protože jste ve svém posledním dopise opět připomenul den úmrtí mého otce v takové úctě, tak snad přijmete také toto soukromé sdělení do Vašich sbírek o našem milovaném Gräfenberku.

Srdečně Vás zdravím a zůstávám
Vaše ctěná Marie Ripper – Priessnitz
Gräfenberk 12. 10. 1903

Michaela Kollerová

POZNÁMKY

1. SOKA Jeseník, RA Priessnitz-Ripper, kart. 42, sign 1.
2. Např. GROWKA, Květoslav – MÜLLER, Petr: *Medailónky vlastivědných pracovníků*. In: V. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Sborník referátů. Jeseník 2005, s. 67–68; KOČKA, Miloš: *Prameny živé vody*. Štítý 2001, s. 241–242; Týž: *Jan Ripper - významná osobnost Jesenícka*. Jesenícký týdeník 1992, č. 6,7, s. 6; Týž: *Jan Ripper - 170. výročí narození*. Mikroregion Jesenícko 2000, červenec, s. 25; MAZURA, Vítězslav: *Zastánce Priessnitzova odkazu Jan Ripper*. Ročenka vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku, 1993, s. 5–6.
3. O Schindlerově životě a díle např. SCHREIBEROVI, Alena a František. – MAZURA, Vítězslav: *Josef Schindler, zastánce priessnitzovské léčby (1814–1890)*. Jeseník 2000.
4. WALDE, Philo vom: *Vincenz Priessnitz. Sein Leben und Wirken. Zur Gedenkfeier seines hundertsten Geburtstages*. Berlin 1899. Kromě Priessnitzova životopisu napsal i biografii o Schindlerovi vydanou roku 1891 taktéž v Berlíně pod názvem *Josef Schindler als Nachfolger von Vinzenz Priessnitz in Gräfenberg. Erinnerungen von Philo vom Walde*. O něm viz MAZURA, Vítězslav: *Philo vom Walde. Rodáci a významné osobnosti z Jesenícka*. Jesenícký týdeník 1994, č. 39, s. 10.
5. Francouzský pomník zmiňovaný v dopise se tehdy nacházel při cestě z lázni do města Jeseníku v místech dnešního Géniova pramene. Postaven byl již roku 1841 z popudu plukovníka francouzské armády de Plaremburga. Dnes se nachází v ohybu silnice u parkoviště pod Balneoprovozem, kam byl přemístěn již na počátku 20. století po vyschnutí původního pramene. Viz ABT, Lukáš: *Atlas jeseníckých pramenů a jiných drobných památek*. Jeseník 2007, s. 21; TINZOVÁ, Bohumila: *Gräfenberk – Francouzský pomník*. Mikroregion Jesenícko 2002, leden, s. 24–25.
6. SOKA Jeseník, RA Priessnitz-Ripper, kart. 42, sign. 13; KOČKA, Miloš: *Prameny živé vody*. Štítý 2001, s. 246; GROWKA, Květoslav: *Med. Dr. Eduard Emmel, lázeňský lékař z Gräfenberku*. In: II. a III. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2003, s. 59–61.

7. Báseň je uchována ve zmiňovaném almanachu Antonie Skumowitsch, viz pozn. 1, v tištěné podobě vyšla v knize RIPPER, Hans: *Fünzig Jahre Gräfenberger Erinnerungen*. Leipzig s.d. (1906), s. 180–183.
8. Miněn český architekt Aleš Linsbauer (1839–1895).
9. Medailon s Priessnitzovou bustou byl odlit z bronzu.
10. V českém překladu na pomníku: „*Nad vodu nic! Z vody znik! Z vody zrůst! Voda léčivo živné, Priessnitz zdárně konal, Thales moudře co tušil.*“
11. Více o historii Českého pomníku např. ABT, Lukáš: *Atlas ...* opak. cit., s. 26–28; Týž: *K historii Českého pramene a pomníku na Gräfenberku*. Jesenicko, Vlastivědný sborník, sv. 9, 2008, s. 58–63; GROWKA, Květoslav: *Dopisy Jana Rippera sochaři Josefu Václavu Myslbekovi*. In: XIV. svatováclavské setkání v Jeseníku. Sborník referátů. Jeseník 2014, s. 12–19; POLÁCH, Drahomír: *Nejasnosti kolem realizace Českého pomníku na Gräfenberku*. Jesenicko, Vlastivědný sborník, sv. 2, 2001, s. 39–41.
12. Zde se Marie Ripperová dopustila menší nepřesnosti v uvedení jména autora pomníku, kterým byl pražský sochař Jan Strachovský; více ke vzniku Polského pomníku např.: KINCEL, Ryszard: *Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století*. Jesenicko, Vlastivědný sborník, sv. 4, 2003, s. 5–17; ABT, Lukáš: *Atlas ...* opak. cit., s. 29.
13. Přeloženo do češtiny: „*Bůh mu dal unuknutí, aby nejlahodnějším a nejúčinnějším prostředkem – vodou – trpícím pomáhal. Čest jeho památce. Priessnitzovi od Poláků.*“
14. Cca 4–6 metrů (1 sáh je zhruba 1,8 m).
15. Myšlen Moravsko-slezský sudetský horský spolek (Mährisch-schlesischer Sudeten Gebirgsverein) založený v roce 1881.
16. Od roku 1919 Priessnitzova alej, od roku 1996 Myslbekova v Lázních Jeseník.

Zlomek skla s vláknem tvarovaným do obloučků z hradu Kaltenštejn

Severní Morava a české Slezsko má tradici výroby skla přibližně stejně dlouhou jako v Čechách. Ke středověkému a raně novověkému období však chybí zevrubnější studie. První kroky zájmu o středověké sklářství

v tomto opomíjeném teritoriu již byly učiněny. Zmínky na základě písemných pramenů a dobové literatury publikoval v posledních desetiletích historik Václav Štěpán.¹ Od devadesátých let 20. století se tématu gotického a

Zlomek čísky s detailem vlákna – vnější strana

– vnitřní strana

raně novověkého skla Moravy a českého Slezska z pohledu archeologie věnuje archeoložka Hedvika Sedláčková.²

Písemnými prameny je středověkých sklářských hutí doloženo nemnoho. Na Šumperku jsou uváděny ve Vikanticích a v Branné,³ u Štítů,⁴ severněji na Jesenicku ve Vlčicích,⁵ Žulové⁶ a u Javorníku.⁷ Další středověké hutě bychom snad mohli hledat na Rýmařovsku a na Bruntálsku, západním směrem pak hutě na Zábřežsku, kde je kolem roku 1320 doložena ves Sklené.⁸ Ve sledovaném území severní Moravy a českého Slezska bylo pomocí prospekční archeologie lokalizováno dosud jen jedno naleziště středověké sklářské hutě písemnými prameny doložené na bývalém panství Kolštejn (Branná) na Šumpersku.⁹

Nečetné písemné prameny ke středověkému sklárství zde doplňují od druhé poloviny 20. století několikrát nálezy středověkého

skla z historických center zdejších měst, např. Rýmařova, Jeseníku, Šumperku či Opavy.¹⁰ Jižněji od tohoto regionu pak v Olomouci.¹¹ Sporadicky se nalézají skleněné artefakty, resp. jejich torza či drobné zlomky i na hradních objektech, či v jejich zříceninách.¹²

V červenci roku 2008 bylo před zakletým prostorem v areálu zříceniny hradu Kaltenštejn východně od obce Žulová, v destrukční vrstvě nelegálního výkopu mezi zlomky keramiky,¹³ nalezeno torzo velmi subtilního skleněného artefaktu.¹⁴ Jeho sklo je čiré, s mírným azurovým zabarvením, místy se silnější bělavou zkorodovanou vrstvou, ostatní plocha je pokryta zkorodovanou vrstvičkou projevující se jako iridiscence.¹⁵

Domníváme se, že torzo pochází z číšky. Dochována je jen velmi nepatrná část stěny korpusu s částí dna. To je neúplně dochováno, a jak bylo ve středověku i později nutností,

Detail poškození skla korozním procesem

bylo vytvarováno mírně vzhůru.¹⁶ Po obvodu dna je nataveno silnější vlákno, jež bylo tvarováno naprosto neobvyklým způsobem oproti dosud nalézaným číškám s vláknem tvarovaným „štípaním“ špičky sklářské pinzety.¹⁷ Na místo takového tvarování vlákna, je toto zde provedeno méně obvyklým způsobem pomocí oblé hrany nějakého kovového náradí. Takto po obvodu dna vytvarované vlákno – byť je dochováno jen torzovitě – vytvářelo při pohledu shora nepravidelně široké obloučky (viz obr. 1). Tloušťka zkorodovaných stěn je velmi tenká, subtilní (na korpusu činí jen 0,4 mm, dna 0,6 mm). Výška obtočeného vlákna je ca 3 mm.

Porovnáme-li kaltenštejnský zlomek s mnoha jinými archeologicky vyzvednutými artefakty prezentovanými odbornou sklářskou literaturou, zjišťujeme, že při dně tvarovaných vláken do obloučků je v porovnání se štípáním pinzetou nepoměrně málo. Bohatý srovnávací materiál nalézáme kupříkladu v obsáhlé publikaci o středověkém skle *Phönix aus Sand und Asche* autorů Baumgartner – Krueger (Mnichov 1988). Příbuzné tvarování nalézáme např. na typu skla zv. *nuppenbecher* nalezeného v Basileji, jež je datováno do přelomu 13. a 14. století (číslo katalogu 169),¹⁸ odtud je také další torzovitá číška, datovaná přibližně kolem roku 1280 (č. k. 170).¹⁹ Další užití shodného tvarování vlákna nalézáme tamtéž na kresbě číšky, jež byla nalezena „Wohl Mittelrheingebiet“ (střední Porýní), která je datována do pozdního přelomu 13. a 14. století (č. k. 162).²⁰ Způsob tvarování jejího vlákna je velmi příbuzný našemu artefaktu. Další analogie příbuzného tvarování je na *krautstrunku* datovaném do 15. století s uvedením výroby v Německu (č. k. 341).²¹ Z německého prostředí pochází i *krautstrunk* datován pečeti voskového víka rokem 1498 (č. k. 405).²² S opatrností srovnáváme také číšku s horizontálně ovinutým vláknem korpusu z „Oberheingebiet“ (horní Porýní), datovanou do 1. poloviny 16. století, (č. k. 398).²³

Z německého území z doby kolem r. 1500, je také nízký *krautstrunk* s velmi příbuzně tvarovaným ovinutím dna (č. k. 420).²⁴ Jako poslední příklad z této publikace uvádíme torzo číšky *berkemeyer* z první poloviny 16. století (č. k. 451).²⁵ V další publikaci z výstavy o středověkém skle z Norimberku *Aus dem Wirtshaus zum Wilden Mann* jsou dobře fotograficky zachyceny zlomky z jihu Německa, z nichž některé jsou s vláknem tvarovaným do obloučků. Ty jsou datovány do přelomu 14. a 15. století.²⁶ Podobně tvarovaným vláknem je i benátský *berkemeyer* nalezený v Bratislavě (Foto 9, Fig.3:10),²⁷ navíc skla jsou si velmi blízká i barevným odstínem.

S takovou výzdobou při dně, nezachycenou dostatečně fotograficky či kresebně, je značně obtížné provádět analogická srovnání. Podle použitých analogických výzdob publikovaných v zahraniční literatuře je datace velmi široce rozložená. Takto prováděná výzdoba má přibližně počátky kolem r. 1280, kulminuje na přelomu 13. a 14. století a znovu na přelomu 14. a 15. století, jeden z nálezů je datován do širokého 15. století, jeden do doby od r. 1500 až do první poloviny 16. století.

V publikaci katalogu výstavy nálezů středověkého skla z prostoru českých zemí *Středověké sklo v Zemích koruny české* z roku 1994, je také několik zlomků artefaktů, jež bychom mohli s jistou váhavostí srovnat s nálezem zlomku z torza hradu Kaltenštejn. Jsou kupříkladu z Nymburku (č. k. 7),²⁸ z Mostu (č. k. 12),²⁹ z Chebu (č. k. 64)³⁰ a z Jihlavy (č. k. 72).³¹

Z pražského prostředí je takřka identický skleněný zlomek s tvarovaným vláknem do obloučků ze souboru hmotných pramenů vyzvednutých při výzkumu části plochy Staroměstského náměstí, v místech, kde stával Mariánský sloup.³² Vzhledem k tomu, že Kaltenštejn byl pobořen někdy před rokem 1512, nemůže nám být ani tato datace oporou, neboť tou dobou byl již nějakou dobu zpustlý.³³

K upřesnění původu zlomku byla provedena chemická analýza skla metodou SEM/EDS (Elektronová rastrovací mikroskopie s EDS analyzátořem). Analýza „kaltenštejnského artefaktu“ ukázala, že můžeme vylou-

čit benátskou produkci. V našem případě se jedná o středoevropské (západoevropské) vápenato-draselné sklo s přidavkem NaCl, (kuchyňská sůl); viz tabulka.

Chemická analýza skla z Kaltenštejnu, průměr třech analýz (SEM/EDS)

oxid	SiO ₂	Al ₂ O ₃	CaO	K ₂ O	Na ₂ O	MgO	MnO	FeO	P ₂ O ₅	BaO	SO ₃
[hm%]	61,8	1,0	12,8	12,4	6,1	3,6	0,6	0,4	0,5	0,1	0,4

Z analýzy vyplývá, že sklo bylo vyrobeno z křemenného písku (nebo křemene), bukového popela a potaše (tj. výluhu popela K₂CO₃) s přidavkem chloridu sodného. Modro-zelené zbarvení skla je způsobeno přítomností železa (Fe), který byl do skla /skloviny vnesen hlavně popelem. Chemické složení tohoto artefaktu je velmi podobné renesančním sklům z 2. poloviny 16. století nalezeným v Bratislavě.³⁴

Spojením informací o typologii a chemickém složení vyplývá, že sklo bylo s největší pravděpodobností vyrobeno na přelomu 15. a 16. století technologií, která přetrvala minimálně do konce 16. století. Podobně jako u bratislavských nálezů, zlomek nebyl vyroben na českém území, ale jedná se o sklo dovezené z prostoru dnešního Německa či Rakouska.

Michal Gelnar – Dana Rohanová

POZNÁMKY

1. ŠTĚPÁN, Václav (1982, 1999).
2. SEDLÁČKOVÁ, Hedvika (1997, 1998, 2010).
3. Např. HOSÁK 1938, s. 584; HETTES 1961; MEDKOVÁ 1973, s. 45; ŠTĚPÁN 1982, s. 50, 51; ŠTĚPÁN – ŠTĚRBOVÁ 1999, s. 18; GELNAR 2001, s. 42–44; týž 2006, s. 205–213; týž 2007, s. 206; ŠRÁMKOVÁ 2009, s. 13; GELNAROVÁ – GELNAR 2013, s. 105.
4. Např. HETTES 1961; MEDKOVÁ 1973, s. 46; ŠTĚPÁN 1982, s. 50, 52; NIESLER 2001, s. 16.
5. HETTES 1961; ZUBER 1966, s. 89, 439; ŠTĚPÁN 2006, s. 46.
6. HETTES 1961; Kol. 1969, s. 45, 46; ŠTĚPÁN 2006, s. 44; GELNAROVÁ – GELNAR 2013, s. 64–65; GELNAR 2015, s. 74.
7. HETTES 1961; ŠTĚPÁN 2006, s. 46; GELNAROVÁ – GELNAR 2013, s. 66–67; GELNAR 2015, s. 73.
8. HOSÁK 1954, s. 27; HETTES 1961.
9. GELNAR 2001b, týž 2006; ŠRÁMKOVÁ 2009, táž 2012–
10. KRÁL 1964; ŠIKULOVÁ 1966; TERYNGEROVÁ 1995; GOŠ – HALAMA 2009; KIESOŇ 2001;
11. SEDLÁČKOVÁ 1998; táž 2004; BLÁHA 1999;
12. SEDLÁČKOVÁ 2004; ŠIKULOVÁ 1966; KRÁL 1964; ŠIKULOVÁ 1966; TERYNGEROVÁ 1995; GOŠ – HALAMA 2009.
13. Výkop s největší pravděpodobností proveden detektoráři, viz KOVÁŘ 2008, s. 84.
14. Hradní objekt navštíven autorem 23. 8. 2008.
15. Nález je uložen v podsбірce archeologie Vlastivědného muzea Jesenicka, kam byl M. Gelnarem předán v červenci 2016.
16. Vytvarování dna středověkých foukaných výrobků směrem vzhůru, bylo nutností, neboť na vnější straně dna zpravidla býval zbytek skla po přilepniku, který mohl výrobek vychylovat z osy, event. byl-li ostrohranný, mohl uživatele zraňovat.
17. Skláři k tvarování a výzdobě velmi často používají na konci různě vytvarované pinzety, nikoliv kleště, jak je často mylně publikováno.
18. BAUMGARTNER – KRUEGER 1988, číslo katalogu 169 na s. 195; po stranách obr. 169 na s. 196.
19. BAUMGARTNER – KRUEGER 1988, č. k. 170, s. 195–196.

20. BAUMGARTNER – KRUEGER 1988, č. k. 162, s. 189.
21. BAUMGARTNER – KRUEGER 1988, č. k. 341, s. 298.
22. BAUMGARTNER – KRUEGER 1988, č. k. 405, s. 339.
23. BAUMGARTNER – KRUEGER 1988, č. k. 398, s. 332.
24. BAUMGARTNER – KRUEGER 1988, č. k. 420, s. 347.
25. BAUMGARTNER – KRUEGER 1988, č. k. 451, s. 365.
26. Katalog výstavy *Aus dem Wirtshaus zum Wilden Mann*, Norimberk 1984, s. 121, kat. č. IC 35 – dole v levém rohu a uprostřed fotografie.
27. SEDLÁČKOVÁ, H. – ROHANOVÁ, D. – LESÁK, B. – KOOSOVÁ-ŠIMONČIČOVÁ, P. (v tisku).
28. ČERNÁ 1994, s. 47.
29. ČERNÁ 1994, s. 49.
30. ČERNÁ 1994, s. 77.
31. ČERNÁ 1994, s. 78.
32. Nálezy prezentoval archeolog Jaroslav Podliska z pražského pracoviště Národního památkového ústavu na pracovním zasedání odborné skupiny archeologů v Praze dne 12. dubna 2016 v prostorách detašovaného pracoviště Muzea hlavního města Prahy. Výzkum NPÚ Praha, Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí, ppč. 1090. Př. č. výzkumu 2015/31, SK – S-2-13, bedna 41. Vedoucí výzkumu PhDr. Jaroslav Podliska, Ph.D., kterému děkujeme za poskytnutí podrobných údajů.
33. KOUŘIL – PRIX 2008, s. 645.
34. SEDLÁČKOVÁ – ROHANOVÁ et al. 2016.

LITERATURA

- Aus dem Wirtshaus zum Wilden Mann. Funde aus dem mittelalterlichen Nürnberg*. Nürnberg 1984.
- BAUMGARTNER, Erwin – KRUEGER, Ingeborg 1988: *Phönix aus Sand und Asche*. München.
- BLÁHA, Josef 1999: *Archeologie a poznání výtvarné kultury období 1400–1550*. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550, III*, Olomouc, Brno, s. 585–637.
- ČERNÁ, Eva (ed.) 1994: *Středověké sklo v zemích Koruny české*. Katalog výstavy. Most.
- DROBNÝ, Tomáš – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika 1997: *Kachle a sklo z odpadní jímky ze 16. století v Olomouci*. Muzejní a vlastivědná práce 3, roč. 105, s. 129–139.
- GELNAR, Michal 2001a: *Rekognoskace terénu v Jeseníkách ve vztahu k zaniklým sklářským hutím*. *Archeologia technica* 12, sborník, Technické muzeum v Brně, s. 64–67.
- GELNAR, Michal 2001b: *Zaniklá sklářská huť na katastrálním území obce Branné*. *Severní Morava* sv. 82, s. 42–44.
- GELNAR, Michal 2004: *Lokalizace stanoviště zaniklé středověké sklářské hutě na Šumpersku*. *Archeologia technica* 15, s. 61–62. Technické muzeum v Brně.
- GELNAR, Michal 2006: *Lokalizace stanoviště zaniklé středověké sklářské hutě na katastru obce Branná na Šumpersku*. Muzejní a vlastivědná práce / *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 3-4, 44/114, s. 201–205.
- GELNAR, Michal 2007: *Lokalizování zaniklých sklářských hutí na Šumpersku metodou povrchového průzkumu*. Muzejní a vlastivědná práce / *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 3-4, 45/115, s. 205–213.
- GELNAR, Michal 2014: *Sklo*. In: HŮRKOVÁ, Jindra a kol.: *Archeologický výzkum panského sídla v Chanovicích*. Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech – Obec Chanovice, s. 319–340.
- GELNAR, Michal 2015: *Omyly v interpretaci pyrotechnických a pyrotechnologických objektů pokládaných za sklářské pece na území českých zemí*. Havlíčkovobrodsko, sborník příspěvků o historii regionu, sv. 29, *Sklářství na Vysočině a Dolním Rakousku*, s. 173–203.
- GELNAROVÁ, Zuzana – GELNAR, Michal 2012: *Několik toponym z okresu Šumperk vztahujících se k dějinám sklářství*. *Acta onomastica*, roč. LIII, s. 101–116.
- GELNAROVÁ, Zuzana – GELNAR, Michal 2013: *Několik toponym z okresu Jeseník vztahujících se k dějinám sklářství*. *Acta onomastica*, roč. LIV, s. 61–79.
- GOŠ, Vladimír 1977: *Archeologický výzkum tvrzí na Jeseníku*. *Archaeologia historica* 2, s. 33–36.
- GOŠ, Vladimír – HALAMA, Jakub 2009: *Ceramics from the town fortification moat(?) in Šumperk*. In: *Studies in Post-Medieval Archaeology* 3, s. 125–156. *Archaea Praha* o. p. s.
- HETTESŠ, Karel 1961: *O sklářství na Moravě a ve Slezsku*. In: Kol.: *Sto let Karolíniny hutí, 1861–1961*. Mo-

- ravské sklárny n. p., závod Karolinka u Vsetína.
- HOSÁK, Ladislav 1938: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Brno.
- HOSÁK, Ladislav 1954: *Středověká kolonisace na horní Svitavě*. Časopis Společností starožitností, roč. 62, s. 21–27.
- KRÁL, J. 1993: *Středověké sklo na rýmařovském hrádku*. In: Informační zpravodaj, Česká archeologická společnost, pobočka pro severní Moravu a Slezsko. Nový Jičín, s. 64–69.
- KIESOŇ, Marek 2001: *Středověké odpadní jímky z Opavy, Masařské ulice*. Bakalářská diplomová práce, FPF Slezské univerzity Opava.
- KOVÁŘ, Josef 2008: *Současný stav archeologie na Jesenicku*. Jesenicko, sv. 9, s. 84–85.
- KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin 2000: *Hrady českého Slezska*. Archeologický ústav AV ČR Brno.
- KRÁL, Jaroslav 1964: *Středověké nálezy v Opavě 1963*. In: Přehled výzkumů 1963, s. 67–68. Archeologický ústav ČSAV, pobočka v Brně.
- MEDKOVÁ, Jirina 1973: *Z nejstarších archívních zpráv o moravském sklářství*. In: Příspěvky k dějinám skla a keramiky 2, Rozpravy Národního technického muzea v Praze 57, s. 45–52.
- NISLER, Petr 2001: *Drobná opevnění u Štítů*. Severní Morava, sv. 81, s. 15–25.
- PLÁČEK, Miroslav 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha.
- SEDLÁČKOVÁ, Hedvika 1998: *Renesanční sklo v archeologických nálezech*. Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996.
- SEDLÁČKOVÁ, Hedvika 2001: *Gotické sklo na střední a severní Moravě v archeologických nálezech*. Archaeologia historica, roč. 26, s. 411–428.
- SEDLÁČKOVÁ, Hedvika 2007: *From the Gothic period to the Renaissance. Glass in Moravia 1450 – circa 1560*. Studies in Post-Medieval Archaeology 2, s. 181–226. Archaia Praha o. p.
- SEDLÁČKOVÁ, Hedvika 2004: *Středověké sklo z Opavy*. Památky archeologické, roč. 95, s. 223–264.
- SEDLÁČKOVÁ, Hedvika 2004: *Archeologické nálezy skla z hradu Cvilín u Krnova, okr. Bruntál*. Vlastivědný věstník moravský 4, roč. LVI, s. 367–379.
- SEDLÁČKOVÁ, Hedvika 2009: *Soubor nálezů skla z archeologického výzkumu*. In: PRIX, D. (ed.): *Kostel sv. Benedikta v Krnově-Kostelci*. Ostrava, s. 172–178.
- SEDLÁČKOVÁ, Hedvika 2015: *5.7. Sklo*. In: KOLÁŘ, F. – PRIX, D. – ZEŽULA, M. (eds.): *Krnov historie archeologie*. Ostrava, Národní památkový ústav, s. 316–327.
- SEDLÁČKOVÁ, Hedvika – ROHANOVÁ, Dana et al. 2016: *Renaissance and Baroque Glass from the Central Danube Region*. Archaia Brno.
- SEDLÁČKOVÁ, H. – ROHANOVÁ, D. – LESÁK, B. – KOŠOVÁ-ŠIMONČIČOVÁ, P. 2016: *Late Gothic and Early Renaissance Glass from Bratislava, ca 1450–1550*. Památky archeologické, CVII (v tisku).
- ŠIKULOVÁ, Vlasta 1966: *Nejstarší opavská studna*. Časopis Slezského muzea v Opavě, B, roč. 15, s. 3–12.
- ŠRÁMKOVÁ, Vendula 2008: *Současný stav poznání středověkého a raně novověkého sklářství na severní Moravě*. Bakalářská diplomová práce, FF Univerzity Palackého v Olomouci.
- ŠRÁMKOVÁ, Vendula 2012: *Současný stav poznání středověkého a raně novověkého sklářství na severní Moravě a přilehlých oblastech polského Slezska*. Magisterská diplomová práce, FF Univerzity Palackého v Olomouci.
- ŠTĚPÁN, Václav 1982: *Sklárna na panství Janovice*. Severní Morava, sv. 43, s. 50–52.
- ŠTĚPÁN, Václav 2006: *K historii sklářství na Jesenicku, Javornicku a Zlatohorsku*. In: VI. svatováclavské česko – polsko – německé setkání v Jeseníku, s. 44–61.
- ŠTĚPÁN, Václav – ŠTĚRBOVÁ, Jarmila 1999: *Vývoj sklářského průmyslu na panství Branná*. Severní Morava, sv. 78, s. 17–30.
- TERYNGEROVÁ, Hana 1995: *Předběžná zpráva o hromadném nálezů gotického skla v Opavě*. Sborník památkového ústavu v Ostravě, s. 33–36.
- VRÁNA, J. 2005: *Výsledky archeologického výzkumu na Masarykově náměstí u Jeseníku*. Ročenka 2004, Archeologické centrum Olomouc, s. 217–229.
- ZUBER, Rudolf 1964: *Kolonizace Jesenicka v 16. století*. Severní Morava, sv. 10, s. 24–26.
- ZUBER, Rudolf 1966: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava.
- ZUBER, Rudolf 1972: *Osídlení Jesenicka do počátku 15. století*. Opava.

Jesenická socha Panny Marie Usmiřitelky

Po zrušení kláštera voršilek v Jeseníku a po odsvěcení klášterní kaple byla část inventáře přenesena do farního kostela. Týkalo se to také krásné sochy Panny Marie, která každoročně v měsíci květnu zdobí mariánský oltář. Když jsem se chtěl o původu sochy dozvědět více, narazil jsem na jedinou stopu: „Ve středu apsidy (klášterní kaple) stál bohatě zdobený oltář se sochou Panny Marie s Ježíškem. Šlo o dřevěnou skulpturu, zhotovenou neznámým řezbářem z Mnichova – údajně podle fotografie originálu ze sprízněného konventu v Graymooru, Garison N.Y. v Americe, který navázal s frývaldovským klášterem úzké kontakty.“¹ Kontaktoval jsem klášter v Graymooru a postupně se začaly odkrývat historické souvislosti.²

Ve Spojených státech amerických žil episkopální duchovní jménem Paul Wattson. V roce 1898 založil spolu s Luranou White v místě zvaném Graymoor u městečka Garrison v americkém státě New York společ-

nost s názvem Společnost usmíření (Society of the Atonement). Členové usilovali žít po vzoru sv. Františka a zavázali se ke slibům chudoby, čistoty a poslušnosti. Realizovali různé ekumenické aktivity (z podnětu Paula Wattsona byl zaveden „Oktáv jednoty církví“ coby předchůdce týdne modliteb za jednotu křesťanů), které vyvrcholily žádostí o přijetí do katolické církve. Vatikán v roce 1909 vyhověl a společnost a její členové byli přijati do plného společenství s katolickou církví. Paul Wattson byl pak vysvěcen na katolického kněze v roce 1910. Otec Wattson choval hlubokou úctu k Matce Boží a ctil ji jako Pannu Marii Usmiřitelku nebo přesněji Our Lady of the Atonement (latinsky Domina Nostra Adunationis). V roce 1933 požádal Paul Wattson malířku Margaret Mary Nalis, R.S.C.J., aby namalovala obraz Panny Marie Usmiřitelky. Ten se stal podkladem pro mnohá další ztvárnění. Otec Wattson totiž šířil tento mariánský titul všude po světě, například pomocí modlitebních obrázků. V současné době existuje mnoho soch, vitráží, kostelů a dokonce jedna katedrála zasvěcená Panně Marii Usmiřitelce (v městě Baguio na Filipínách).

Jak to souvisí se sochou v Jeseníku? Otec Wattson udržoval kontakt s mnoha křesťanskými komunitami po celém světě. Jednou z nich byl i klášter voršilek v Jeseníku. Když v roce 1922 cestovala matka představená po Spojených státech za účelem sehnat finanční prostředky pro klášter v Jeseníku, navštívila také Graymoor a seznámila se s úctou k Panně Marii Usmiřitelce. Z nadačního fondu The Union That Nothing Be Lost, který zřídil otec Wattson, byly do Jeseníku posílány peněžní příspěvky a z centra v Graymooru vzešel také návrh, zdali by nechtěl klášter v Jeseníku postavit oltář zasvěcený Panně Marii Usmiřitelce. Voršilky nechaly v Mnichově zhotovit sochu a umístily ji na bočním oltáři ve své

kapli. Čas od času byla u oltáře sloužena mše svatá, sestry a žáčky se také modlily stejnou modlitbu (složenou otcem Wattsonem), jakou se dodnes modlí společenství v Graymooru. S povolením biskupa rozšířily jesenické sestry tuto pobožnost do dalších třech spřízněných klášterů. Navíc se každý měsíc modlily nověnu k Panně Marii Usmířitelce. O úctě k Panně Marii Usmířitelce hovoří i následující znění dopisu zaslánoho z Jeseníku do USA sestrou Marií Winfrid: *„Panna Maria Usmířitelka je zdrojem milosti pro nás všechny. Sestry a žákyně se předhánějí při návštěvách naší láskyplné nebeské Matky a její krásná socha je názorným prostředkem, který nás přibližuje k Panně Marii a jejímu božskému Synu. Jsme Vám srdečně vděční, drahý otče, za tento nový důkaz Vaší laskavosti vůči nám a naše modlitba vděčnosti stoupá denně do nebe za Vás a Vaše nejbližší. Myslíme na vás především na první úterý v měsíci, tedy v den zasvěcený Panně Marii Usmířitelce. Tehdy zpívají děti při večerní mši za naše dobrodince a*

kromě toho každý z nás se snaží udělat něco zvláštního na počest Panny Marie.“

Obraz Panny Marie Usmířitelky představuje Matku Boží v červeném plášti (barva mučedníků), jak drží na ruce malého Ježíška, který má v ruce kříž. Okolo Panny Marie jsou čtyři andělé, kteří drží další nástroje Kristova umučení (trnová koruna, hřeby, kopí, bič, sloup, houba či tabulka s písmeny INRI). Zobrazení se liší např. od podoby Panny Marie Pomocnice křesťanů, které je podobné, ale Ježíšek zde nedrží kříž, nýbrž žezlo.

Svátek Panny Marie Usmířitelky se slaví 9. července, v den, kdy svatý stolec schválil tuto náboženskou úctu (1946). V současné době existují dva řády, které vycházejí z této mariánské tradice: Františkánské sestry Usmíření (The Franciscan Sisters of the Atonement) a Františkánští otcové Usmíření (The Franciscan Friars of the Atonement). Oba řády se hlásí ke spiritualitě otce Wattsona.

Vít Slezák

POZNÁMKY

1. TINZOVÁ, Bohumila: *Kláster voršilek ve Frývaldově jako centrum vzdělávání dívek (1881–1948)*. Jesenicko, Vlastivědný sborník, sv. 2. Jeseník 2001, s. 16–24.
2. Poděkování za informace patří paní Barbaře Martire z Graymoor Archives and Records Center.

Architekt Richard Brosche a projekt kina pro Vidnavu

Jedním z projevů meziválečné kultury Československa a možno říci celé střední Evropy je kinofikace – téma, jež se v současnosti dostává do popředí zájmu badatelů jak z oblasti dějin architektury, tak dramatických umění.¹ V době kolem roku 1930 kina přestala být atributem kulturních center a stala se součástí milieu menších měst, oblast Jesenicka nevyjímaje. Zaměříme-li se v tomto ohledu na Vidnavu, myšlenku stavby kina můžeme spojit s obecným civilizačním pokro-

kem, jak jej pro toto město v 19. století vyjadřuje stavba škol a teologického semináře, napojení na železnici nebo výstavba plynárny. Je ale současně nepochybné, že město po roce 1918 zastihl pokles významu, jež se například promítl do zrušení gymnázia (1927).² A byl to právě tento úpadek Vidnavy, který znemožnil realizaci projektu, jež pro město dodala osobnost nad jiné významná – severočeský architekt Richard Brosche (1884–1965). Jeho angažmá na daném úkolu může

me rozumět jako projevu specializace, která vyznačuje středoevropskou stavební kulturu již od druhé poloviny 19. století. Ve Vidnavě se s takovým vstupem autority zvnějšku do lokální stavební kultury setkáváme již na přelomu 19. a 20. století: to když projekt biskupského semináře vypracoval v letech 1899–1902 význačný architekt vratslavské diecéze Josef Ebers (1845–1923) nebo když technické zařízení městské plynárny dodal vídeňský inženýr Julius Pintsch (1908). A nyní – v pozměněných kulturních a sociálních poměrech – se takovým význačným úkolem městské výstavby mělo stát kino.

Zadíváme-li se na půdorys města, diktovaný křížením hlavních komunikací ve směru jihozápad – severovýchod (ulice Radniční – Zahradní) a severozápad – jihovýchod (ulice 9. května – Hrdinů), povšimneme si arey vymezené ohbím řeky Vidnávky a ulicemi 9. května a Zahradní. V její ploše, resp. na jejím samém okraji, náležející kdysi k tzv. Dolnímu předměstí, existovala měšťanská střelnice, jejíž situování dokumentuje indikační skica města z července 1836. K ní náležela střelníční budova, podle fotografie z roku 1875 adaptovaná v rundbogenstilu patrně někdy po roce 1850.³ Tuto areu lze

chápat jako veřejný prostor se zdůrazněnou rekreační funkcí, k čemuž odkazuje i dodnes dochovaný městský park, situovaný od areálu střelnice na protějším břehu Vidnávky. Současně zde byly pozemky, jež byly v držení radnice, takže výstavba kina, jež by v urbanizovaném středu města byla obtížná, ne-li nemožná, se v tomto prostoru přímo nabízela.

V září 1931 oslovil město s nabídkou vypracování projektu vídeňský architekt Leo Kammel (1885–1948). Ve svém dopise připomněl, že je pro daný úkol kompetentní jako autor kin v Badenu u Vídně, Kamenickém Šenově nebo v Novém Jičíně (zdůrazněme, že Kammelovou nejvýznamnější realizací v českých zemích je projekt divadla pro Krnov).⁴ Nicméně v květnu 1931 se Vidnavští obrátili s prosbou o radu na odbornou organizaci pro kinofikaci Československa (*Verband der deutschen Kinotheater in der Tschechoslowakei*) a ta jim doporučila právě Richarda Brosche, koneckonců Brosche byl spolupracovníkem této organizace, čemuž odpovídá četnost jeho staveb spojených s projekcí zvukových filmů od Aše přes Sokolov a Kadaň až po Ústí nad Labem, Děčín, Teplice nebo Tanvald. Právě zavedení zvukového filmu kladlo na projektanty kin daleko větší nároky; jestliže v éře

T H E A T E R - K I N O - B U H N E N B A U

Richard Brosche

Architekt B. T. A.
*Sachverständiger der Verband der deutscher Kinobesitzer
Gerichtlich beideter Sachverständiger für der Baugewerbe*

Aussig - Schreckenstein

Zweigbüro:
Böhm.-Lalpa u. Hamborn am Rhein

BAUBERATUNG / PROJEKTIERUNG / BAULEITUNG / REVISIONEN

An die

Städtischen Lichtspiele

3. L. - 1931

Schreckenstein II., 30. Oktober 1931.
Damaschkestr. 353

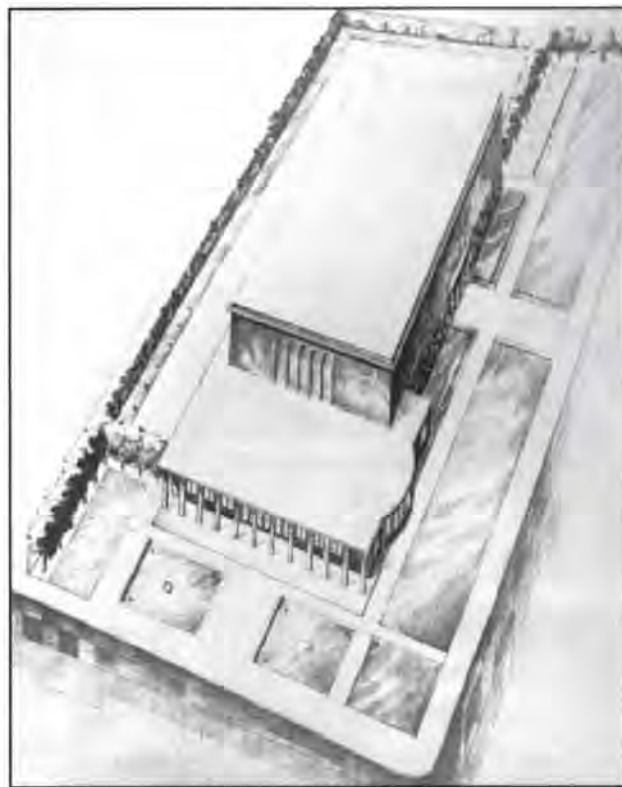
W e i d n a u .

Záhlaví dopisu Richarda Broscheho (SOkA Jeseník)

němého filmu byly produkce běžně spjaty s restauračními sály nebo tělocvičnami, vynález zvukového filmu vyžadoval od autora projektu zohlednění požadavků na akustiku a tudíž adekvátní proporční řešení sálu a provázanost hlediště a jeviště. Tyto finesy projektování kin si Brosche zjevně osvojil, ba možno říci, že se jako projektant v této oblasti našel.

Nadto nebyl Broschovi slezský region zcela neznámý, neboť na počátku třicátých let 20. století se zabíral stavbou kina ve Vítkově. Město, ležící přibližně sto kilometrů jihovýchodně od Vidnavy, bylo s Broschovou stavbou velmi spokojeno, jak dokládá dopis vítkovského starosty správě městského kina ve Vidnavě z 21. října 1931, v němž se praví, že novostavba byla obyvatelstvem přijata velmi příznivě, což se promítlo do vzrůstu návštěvnosti představení. Vidnavští v čele se starostou se dokonce vydali autobusem na výlet do Vítkova, aby tamní kino spatřili na vlastní oči.⁵ A stavba se jim patrně líbila, neboť již v lednu 1932 přijel Brosche do Vidnavy se skicami proponované stavby. Od ledna do května 1932 se komunikace mezi Vidnavou a architektem čile rozvíjela; poslední zprávy o záměru jsou z dubna a května 1932, kdy šlo o ofertní řízení na stavbu, kalkulovanou na více než půl milionu korun, zveřejněné prostřednictvím *Deutsche Post*, a především o obsáhlý materiál, jímž Brosche dokumentoval rentabilitu novostavby s uvedením konkrétních finančních částek.⁶ Jaké však byly další osudy projektu a samotné, vskutku realizované stavby, nevíme; faktem zůstává, že kino bylo postaveno, ovšem podoba realizace⁷ se od Broschových skic přece jen liší. Detailnější poznání aktového a plánového materiálů k existující budově prostřednictvím písemného dotazu vzneseného na stavební odbor městského úřadu ve Vidnavě nebylo možné; dotaz totiž zůstal bez odpovědi.

V konvolutu písemností, vztahujících se ke stavební akci, jež je uložen ve Státním okresním archivu Jeseník, nacházíme mimo dopisy – z nichž zaujmou Broschova sdělení, psaná na firemním papíře se záhlavím – také architektovy kresby. Především je to axonometrie kina, kterou Brosche zaslal do Vidnavy ve snaze ukázat na alternativní způsob řešení úkolu. Architekt chtěl demonstrovat, jak velkoryse uvažuje o projekčním úkolu i v jakém stylu by rád vidnavské kino viděl. Od této nedatované kresby se liší kresby půdorysu a řezů budovy (komplementární kresby exteriérového řešení k těmto kresbám chybí). Ty vznikly v lednu 1932 ve Střekově, kde měl Brosche své působiště. Jde bezesporu o ony první skici, o nichž se hovoří v korespondenci, tj. ty, s nimiž se architekt vydal do Vidnavy. Lze předpokládat, že následně se úvahy o podobě kina poněkud proměnily – snad směrem k oné nedatované axonometrii – ostatně v korespondenci se mimo

*Axonometrie kina pro Vidnavu
(SOkA Jeseník)*

jiné praví, že Brosche si představoval jeho umístění v blízkosti semináře, jenž mu svou monumentalitou musel imponovat a pro nějž snad hodlal kinem vytvořit pomyslný urbanistický protějšek. Stavělo se nakonec – jak již víme – přesně na opačném konci města a zůstává dosud nezodpovězenou otázkou, podle jakého projektu a kdo byl jeho autorem.

Doplňme alespoň popis projekční úvahy na základě dochované dokumentace: Brosche chápal úkol jako skladbu dvou diferentních těles, z nichž nižší předložil vyšší části, obsahující sál s projekcí, se stupňovitě řazenými sedadly a s orchestřištěm pod mělkým podiem, což umožnilo širší využití prostory než jen pro promítání filmů. Tuto hmotu završila sedlová střecha (v nedatované alternativě ji převýšil do kubusu s rovnou střechou). Jádro budovy předložil nižší hmotu uvozenou sloupovým portikem, předloženým průčelí v celé jeho šíři, v axiále vedl vstup v podobě dvou dvoukřídlých dveří. Po stranách vstupu

zůstal prostor pro sociální zázemí a pro kancelář. Vstupem se návštěvníci dostali do foyeru, komponovaného kolmo k hloubkové ose budovy a napravo přecházející do konvexně vypjaté hmoty s bufetem. Šatna byla umístěna proti příchozímu na celou šíři foyeru, po stranách ji vymežily dveře do sálu. V něm se mělo směstnat přibližně 450 sedadel, zčásti vložených do galerie umístěné do zadní části, rytmizované pilíři, jež by podepřely projekční kabinu.

Závěrem této připomínky neznámého projektu kina ve Vidnavě možno doplnit, že archivní materiál jistě skýtá mnohá další překvapení, jež nám umožní v budoucnu pochopit kontext lokální stavební kultury v relaci s aktuálními trendy, vyznačujícími meziválečnou architekturu Československa a celé střední Evropy tak, jak to činí projekt Richarda Broscheho pro Vidnavu.

Pavel Šopák

POZNÁMKY

1. TABERY, Karel (ed.): *Kinofikace Moravy. Bruntál, Bystřice pod Hostýnem, Bzenec, Havířov, Holešov, Jihlava, Kroměříž, Luhačovice, Nový Jičín, Šumperk, Uherské Hradiště, Zlín*. Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého 2004.
2. Základní statistická data a chronologie výstavby města KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VIII (V-Ž)*. Praha 2011, s. 257–268.
3. Reprodukce viz KOLEKTIV: *Das Weidenauer Ländchen, Sudeten Schlesien. Eine Chronik*. Neuburg an der Donau 1986, s. 210.
4. POMETLO, Jiří: *Inspirační zdroje a stylová východiska architektury kina v Novém Jičíně*. Vlastivědný sborník Novojičínska 60, 2010, s. 108–125.
5. Srv. ŠOPÁK, Pavel: *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve středoevropském kontextu 2*, Opava, Slezská univerzita 2014, s. 63 a 65.
6. Veškeré citované písemnosti uloženy viz SOkA Jeseník, AM Vidnava, inv. č. 699, kart. 235.
7. Dnes Vidnava, Smetanova čp. 248.

Vidnavské katovny

Při vyslovení pojmu „katovna“, ve feudálních dobách znamenající nechvalně proslulé obydlí kata, se obyvatelům města Vidnavy nejčastěji vybaví velký dům v Zahradní ulici, dnes s červenou fasádou nedaleko malé prodejny potravin. Ovšem tvrzení, opřené

o místní dlouholetou tradici, že se jedná o katův dům, se jeví po důkladném studiu dostupných archiválií jako zcela nesprávné.

Tento městský dům s číslem popisným 246 byl postaven v pozdně barokním stylu na předměstí pod dolní městskou bránou ně-

kdy kolem roku 1800. Štít domu zdobí dvojice pilastrů s jónskou hlavicí, obdobu tohoto štítu lze spatřit na dalších šesti městských domech. Podobný motiv pilastrů můžeme pozorovat také na bočních zdech v interiéru kostela sv. Kateřiny.

Podle zápisu v matrice oddavků¹ města Vidnavy si v roce 1779 Frantz Anton Geissler, z významného rodu katů, bral za manželku Eleonoru Wernerovou. V zápisu matriky je uvedeno číslo domu 27, odkud se vidnavský kat ženil, tedy ze skutečné katovny. Tvrzení místní tradice o katově domě s konečnou platností vyvrací další archivní pramen, hlavní pozemková kniha² města Vidnavy. Do této knihy se zapisovaly všechny prodeje a koupě městských domů. Pozdější přečíslování domů změnilo původní číslo popisné 27 na nové číslo popisné 240. Pod novým číslem domu a hlavičkou „Scharfrichterey“, což v překladu z němčiny

znamená katovna, zápisy v hlavní pozemkové knize města Vidnavy pokračují nepřerušně až do roku 1836.

Z popisu polohy domu čp. 240 z hlavní pozemkové knihy vyplývá, že dům stojí východně od mostu, na katastru dolního předměstí, kousek od vody. Hledání nám usnadní indikační skica stabilního katastru³ z roku 1836, podle níž polohu domu lehce najdeme. Půdorys domu má obdélníkový tvar, s hlavním vstupem na východní straně, směrem do města. Rozměry domu jsou 21 x 9 metrů. Z indikační skici se dále dozvídáme, že ke katovně patřila i velká zahrada za domem dosahující až ke břehu řeky Vidnavky.

Roku 1896 byl na ploše velké zahrady postaven městský pivovar, který náleží také pod číslo 240. Součástí areálu bývalého pivovaru proto zůstal i poměrně nenápadný dům s příkrou sedlovou střechou a velmi nízký-

Vidnavská katovna, foto autor

mi okapy. Charakter domu vypovídá o jeho starobylosti. Jen zázrakem nebyl zbourán a v současnosti je prakticky nepovšimnut. Z výše uvedeného vyplývá, že skutečná vidnavská katovna dosud stojí a mohla by být významnou památkou a nedílnou součástí městské památkové zóny.

Po veřejném odhalení původního využití starého domu čp. 240 snad přestane být za katovnu stále nesprávně označován pozdně barokní dům čp. 246 v Zahradní ulici a houževnatá místní tradice bude časem právem zapomenuta.

Štěpán Koudela

POZNÁMKY

1. ZAO, Sb. matrik Sm kraje, FÚ Vidnava, inv. č. 3495, fol. 394, matrika oddaných.
2. SOkA Jeseník, AM Vidnava, inv. č. 343a, fol. 478, hlavní pozemková kniha.
3. ČÚZK, archivní mapy, inv. č. 3397-1, Vidnava, indikační skica.

Smrt nadporučíka četnictva Antonína Guhra ve Zlatých Horách roku 1920

Rok 1920 se v Československu nesl ve znamení postupné stabilizace popřevratových poměrů, jež se projevila především vymezením státních hranic. Tento proces se (vyjma uzavření Trianonské smlouvy s Maďarskem) výrazně dotkl také oblasti československého Slezska, jež se muselo vypořádat s důsledky rozdělení Těšínska a s připojením jižní části Ratibořska (Hlučínsko) k republice. I v západní části československého Slezska, kde převažovalo německé osídlení, měly poměry ke konsolidovanému stavu daleko, byť se oproti předchozímu roku již značně zklidnily.¹

Vzhledem k napjatosti doby nepřekvapí, že právě rok 1920 se stal černým rokem v historii československého četnictva. V obvodu Zemského četnického velitelství pro Slezsko se sídlem v Opavě zahynulo při výkonu služby pět příslušníků sboru.² Největší ohlas vyvolala smrt tří mužů zákona při útoku polské bojůvky na četnickou stanici v Šumbarku na Těšínsku počátkem července.³ Oproti tomu tragický incident, o němž pojednáme níže, dobový tisk reflektoval poměrně okrajově a značně nepřesně. A to i přesto, že šlo o jediný případ v meziválečném období, kdy při

výkonu služby padl četnický důstojník⁴ – nadporučík výkonný Antonín Guhr.⁵

Kdo vlastně byl Antonín Guhr? Základní biografické údaje se lze dozvědět z důstojnické kvalifikační listiny vedené u úřadu Generálního velitele četnictva v Praze. Ta badatele zaujme již poznámkou na přebalu: „*Osobní doklady npor. výk. Antonína Guhra mají historický význam pro čs. četnictvo. Z toho důvodu nebudou nikdy zničeny.*“⁶

Z materiálu se dozvídáme, že se Antonín Guhr narodil 22. července 1868 v Sosnové v okrese Bruntál. Navštěvoval dvouřídni obecnou školu s německým vyučovacím jazykem a vyučil se obuvníkem. Vojenskou službu absolvoval u opavského 15. zeměbranceckého pluku, kde dosáhl hodnosti četaře. V prosinci 1893 byl na zkoušku a od srpna příštího roku definitivně přijat k četnictvu. Začátek jeho kariéry (řemeslnická či maloroľnická profese, vojenská služba v poddůstojnické hodnosti) byl pro tehdejší četnické mužstvo charakteristický. Četník, jenž se vypracoval takto „od píky“, měl vyhlídku dosáhnout funkce velitele stanice či okresního velitele, vyšší příčky služební hierarchie zpravidla obsazovali absolventi kadetních škol, kteří k četnictvu přestoupili z armády již v dů-

stojnických hodnostech. Na rozdíl od mnoha kolegů, které služba zavedla do různých koutů monarchie, Guhr strávil většinu kariéry v rodném Slezsku. Působil v Jindřichově a Bílovci, vedl stanici ve Slezských Rudolticích a od 14. ledna 1914 stál v čele okresního četnického velitelství v Jeseníku. Oproti řadě četnických důstojníků se vyhnul nasazení na frontách první světové války.

Na podzim 1918 byl Guhr postaven, obdobně jako řada jiných četníků německé národnosti, před volbu, zda složit přísahu nově vzniklé Československé republice, nebo se přidat do služeb „provincie Sudetenland“ či případně odejít do Rakouska.⁷ O Guhrových postojích v převratovém období nemáme bližší informace, jisté je, že nakonec se rozhodl pro loajalitu novému režimu. Nebyl zdaleka jediný, ve Slezsku ještě počátkem 20. let výrazně převažovali četníci německé národnosti.⁸ Pro některé se stala vážnou překážkou nedostatečná znalost nového státního jazyka, v pohraničních oblastech však často pro nedostatek zkušených česky hovořících velitelů zůstávali ve funkcích důstojníci ovládající pouze němčinu.

Cenné svědectví přináší hodnocení Antonína Guhra z pera zemského četnického velitele plukovníka Karla Vyčítala (1872–1952) z 31. prosince 1919.⁹ Podle slov pozdějšího četnického generála byl jesenícký okresní velitel „*povahy vážné a klidné, velmi dobrého nadání a rychlého pochopení, vykonává službu bezpečnostní svědomitě, pilně a obezřele*“. Vyčítal také vysoko hodnotil Guhrův přístup k výchově podřízených a schopnost udržovat dobré vztahy s obyvatelstvem obvodu. V důsledku vyššího věku však důstojník navzdory urostlé postavě již poněkud ztrácel fyzickou zdatnost. Celkově byl jmenovaný hodnocen „*jako okresní četnický velitel v německé jazykové oblasti velmi způsobilý*“. Z dokumentu se dále dozvídáme, že Guhr hovořil pouze německy a byl otcem dvou synů a dvou dcer.¹⁰

Tolik tedy ve stručnosti k hlavnímu aktéroví dramatického příběhu, který se odehrál 13. srpna 1920 ve Zlatých Horách (tehdejším Cukmantlu. Za pozornost stojí, že úřední i novinové zprávy o incidentu vesměs užívají název Suchomlaty, který nikdy nebyl oficiálně zaveden.). Tak jako v řadě dalších lokalit v pohraničí, i zde v létě 1920 propukly projevy odporu proti prvním odvodům do československé armády, které se přirozeně týkaly i branců německé národnosti.¹¹

K odvodům 13. srpna se ve Zlatých Horách nedostavilo 11 mladíků z obce „Hermanova“ (zřejmě Heřmanovice). Dotyčné proto zajistila a před odvodní komisí eskortovala četnická hlídka, následkem čehož vypukla demonstrace za účasti 1000–1200 osob z okolních obcí. Do Zlatých Hor bylo již předešlého dne odesláno 10 četníků, přičemž pak odpoledne pro nedostatek bezpečnostních sil přibýlo dle nařízení Okresní politické správy v Jeseníku dalších 50 četníků pod velením Antonína Guhra. Na místě asistovali též vojáci hraničářského praporu č. 7 pod velením majora Menschika.

Shromáždění demonstranti žádali okamžitě propuštění 11 zadržených mladíků, což bylo učiněno. Situace se po uvedeném kroku trochu uklidnila, načež demonstranti vznesli požadavek na okamžitý odchod jak četnictva z odvodních místností, tak vojska ze Zlatých Hor. Ten byl však přislíben jen v případě, že se dav rozejde, což demonstranti odmítli. Nepomohlo ani tříhodinové vyjednávání vládního delegáta Dr. Friemla z Jeseníku se zástupci lidu. Shromáždění lidé svá místa stále odmítali opustit a hrozili holemi. Za účelem vyklizení prostranství proto četníci provedli útok bodáky, jímž dav zatlačili o 100 metrů, a většina shromážděných se rozutekla. Několik četníků na zkoušku stojících v první řadě zpozorovalo u jednoho muže revolver, o čemž spravili velitele zákroku Guhra. Jmenovaný proto přistoupil k muži, aby požádal o vydání zbraně. Dle pozdější četnické výpovědi vytáhl

onen muž z kapsy vesty tabatěrku, kterou ukázal inspektorovi a ihned se pokusil vzdát. „V tom okamžiku, kdy četnický inspektor onoho muže chtěl uchopit za ruce, sáhl onen muž bleskurychle do kabátové kapsy, vytáhl revolver, v zápětí následovala rána, projektil zasáhl četnického inspektora Guhra, který se k zemi skácel mrtev.“ Ihned po odeznění smrtící rány zahájili v bezprostřední blízkosti stojící četníci na zkoušku bez povelu palbu proti demonstrantům. Vystřelili celkem osm ran, což zapříčinilo smrt jednoho dělníka a několik raněných. Shromáždění se po palbě ihned rozuteklo, načež nastal klid. Během demonstrace byla ještě vypálena rána z okna domu č. 3, zůstala však bez následků, přičemž následná domovní prohlídka na místě nic neodhalila.¹²

Výsledkem střetnutí se tedy stala smrt nejen okresního inspektora Guhra, ale také jedné civilní osoby. Dále došlo k těžkému zranění osmi občanů a několika lehkým poraněním.¹³ Zemská vláda na incident reagovala vyhlášením stanného práva v politických okresech Jeseník a Krnov.¹⁴ Podrobného vyšetřování události se následně ujal zástupce

zemského četnického velitele v Opavě major Artur Drischel, osud závěrečné vyšetřovací zprávy bohužel není znám.

Již den po události o případu informovaly Lidové noviny. Průběh nepokojů vylíčily vcelku věcně a ve shodě s úředními prameny, neuvedly však jméno padlého důstojníka.¹⁵ To se neobjevuje ani v pozdějších článcích, jež kauzu popsaly poněkud zmatečně a nepřesně. Incident okrajově zmínil i ministerský předseda v projevu o průběhu odvodů na zasedání stálého výboru Národního shromáždění.¹⁶

Průběh vyšetřování bohužel není blíže zdokumentován, až pozdější souhrnná relace z roku 1931 o případech usmrcení četníků na Moravě a ve Slezsku uvádí, že za účast na nepokojích ve Zlatých Horách byli odsouzeni tři muži, a to František Hoffmann na 13 měsíců, Rudolf Goldmann na 4 měsíce a Rudolf Schönwälder na 10 dní. Přeličení proběhlo před Krajským soudem v Opavě 20. května 1921. Další dva zadržené, Alfreda Engelbrechera a Karla Schreiberera, soud propustil. Za zmínku stojí fakt, že Goldmann byl německým státním příslušníkem.¹⁷ Soudní spis se však bohužel nepodařilo v příslušném archivním fondu dohledat, podle záznamů byl roku 1939 patrně priorován k jinému spisu.

Máme-li tragický případ ze Zlatých Hor nějak hodnotit, nabízí se pár základních postřehů: Antonín Guhr v osudový den nesporně projevil nemalou míru iniciativy a odvahy, když se pokusil ozbrojeného muže zadržet osobně, ačkoliv mohl tento riskantní úkol delegovat na podřízené. Z čistě praktického hlediska metodiky provádění služebního zákroku lze konstatovat, že okresní velitel poněkud podcenil situaci a snad příliš spoléhal na svou autoritu či na rozvážnost pachatele. Svou roli sehrála také nezkušenost četnických nováčků, kteří se na zákroku podíleli. Na kauze zaujme nevelký zájem médií a poněkud vlašný přístup úřadů k vyšetření případu a potrestání viníků. I vcelku nízké

Důsledky německé protiodvodní agitace.

Německý poštvaný dav napadl v Suchomlaticích četnictvo a vojsko. — Nadporučík četnictva německým útočníkem zastřelen. — Jedna osoba mrtva, 7—8 těžce a několik lehce zraněno. — Stanné právo v okrese Frývaldov a Krnov.

Opava 13./8. Odvodem povinni mladíci soudního okresu Suchomlaty (Zuckmantel) ve Slezsku smluvili se, že se nedostaví před odvodní komisi, která 12.—14. srpna měla v Suchomlaticích úřadovati, a že se vyhnou tímto způsobem svojí odvodní povinnosti. V důsledcích toho bylo v noci z 12. na 13. srpna (ze čtvrtka na pátek) posláno do obce Henmanstadu oddělení četnictva za asistence vojenské, poněvadž tato obec stála v čele hnutí proti odvodům na suchomlatickém okrese. Četníci zatkli 11 mladíků povinných odvodem a předvedli je k odvodní komisi, od ní pak k okresnímu soudu v Suchomlaticích. Soud je po výsledku propustil.

tresty nasvědčují tomu, že odpovědní činitelé inklinovali k tendenci celou záležitost uzavřít co nejklidněji, patrně ve snaze nejtříti národnostní vášně. To je ostatně charakteristické pro přístup státní správy k dalším incidentům v daném období.¹⁸

V zásadě pochopitelná snaha nejtříti česko-německé napětí přispěla k tomu, že Guhrův případ na rozdíl např. od bedlivě sledovaných a citlivě vnímaných šumberských událostí¹⁹ nevešel do širšího povědomí veřejnosti a dnes je prakticky zapomenut.

Ivana Kolářová – Ondřej Kolář

POZNÁMKY

1. Srov. BASEL, Ladislav – FIDLER, Pavel: *Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919: (s přihlédnutím k oblasti nynějšího okresu Bruntál)*. Vlastivědný ústav v Bruntále, Bruntál 1971; GAWRECKÁ, Marie: *Němci ve Slezsku 1918–1938*. Slezská univerzita, Opava 2002.
2. KOLÁŘOVÁ, Ivana: *Vybrané případy úmrtí a zranění četníků ve Slezsku*. In: Almanach příspěvků X. konference policejních historiků. Praha 2015, s. 161–172.
3. Srov. KOLÁŘOVÁ, Ivana – KOLÁŘ, Ondřej: *Přepadení četnické stanice v Šumbarku ve světle archivních dokumentů a dobového tisku*. Dostupné z: <http://havirov-historie.cz/historicke-clanky/prepadeni-četnické-stanice-v-sumbarku-ve-svetle-archivnich-dokumentu-a-doboveho-tisku>
4. Násilnou smrtí zahynul také podplukovník justiční služby četnictva František Dittrich, kterého během kancelářské služby na zemském velitelství v Bratislavě v srpnu 1931 zastřelil patrně duševně narušený četnický důstojník. Seznam padlých příslušníků bezpečnostních sborů dostupný z: <http://padli.muzeumpolicie.cz>
5. V textu se držíme české podoby křestního jména, která se objevuje v úředních pramenech. Adjektivum „výkonný“ v označení Guhrovy hodnosti odkazuje k subkategorii četnické administrativy. Vyjma výkonných důstojníků existovali důstojníci intendantstva a zdravotní služby, dále pak důstojníci justiční a správní.
6. Národní archiv Praha (dále jen NA), fond Generální velitel četnictva (dále jen GVC), kart. 113.
7. Srov. KLEČACKÝ, Martin: *Převzetí rakouského četnictva československým státem 1918–1919*. Praha 2010. (Diplomová práce Univerzity Karlovy v Praze); KOLÁŘ, Ondřej: *Němci v řadách československého četnictva v letech 1918–1939*. In: *Češi a Němci v meziválečném Československu*. Brno 2013, s. 144–156.
8. BARTEČKOVÁ, Ivana: *Karel Vyčítal v čele Zemského četnického velitelství pro Slezsko*. In: Almanach příspěvků VIII. konference policejních historiků. Praha 2013. (vydáno pouze elektronicky).
9. Jako zajímavost uvedme, že Vyčítal dokument sepsal v poslední den svého působení ve funkci před přeložením do Prahy, kde se zakrátko stal generálním velitelem četnictva a jednou z nejvýznamnějších postav meziválečné bezpečnostní služby.
10. NA, GVC, kart. 113.
11. Obecně k dané problematice srov: KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: *Válka a armáda v českých dějinách: sociohistorické črty*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008; ZÜCKERT, Martin: *Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität: die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik 1918–1938*. Oldenbourg, München 2006. V oblasti Jesenicka a Bruntálska probíhala rozsáhlá agitace proti odvodům. Byly hlášeny nálezy letáků vyzývajících rekruty k bojkotu odvodů a karikatury sugerující, že němečtí odvedenci budou v armádě šikanováni bývalými legionáři. Zemský archiv Opava, fond Krajský soud Opava, kart. 871, sign. Vr 1775.
12. NA, GVC, kart. 51, sign. 2593/1920.
13. Tamtéž, sign. 2556/20. Počet zemřelých byl však vyšší. V SOkA Jeseník, ve fondu AM Zlaté Hory, inv. č. 1229, kart. 297 se nachází vyúčtování nákladů na ošetření zraněných demonstrantů a převoz do nemocnice v Krnově; součástí je Dr. Schindlerem vyhotovený jmenovitý seznam 11 osob, z nichž lesní dělník Alois Seidel z Heřmanovic zemřel na průstřel břicha. Další heřmanovický odvedenec Albert Fochler zemřel na stejné zranění následujícího dne. V seznamu chybí Josef Lachmann, který zemřel 13. srpna. Oba poslední jsou pohřbeni na heřmanovickém hřbitově, viz CHYBÍK, Josef: *Heřmanovice. Od oppida ke vsi*. VI. nákladem, Heřmanovice 2008, s. 149–153.
14. Důsledky německé protiodvodní agitace. Lidové noviny, roč. 28, č. 402, 14. srpna 1920, s. 3.
15. Tamtéž.
16. *Schůze stálého výboru Národního shromáždění*. Lidové noviny, roč. 28, č. 420, 24. srpna 1920, s. 1–2.
17. Moravský zemský archiv, fond Zemské četnické velitelství Brno, kart. 518, f. 9.
18. Srov. PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu III*. Nakladatelství Lidové noviny, Brno 1991, s. 1290–1298.
19. K dobovým ohlasům šumberského incidentu srov. PELC, Ferdinand: *O Těšínsko: Vzpomínky a úvahy*. Matice osvěty lidové, Slezská Ostrava 1928.

Poválečná konfiskace poštovních známek na Jesenicku

Loňská muzejní výstava Poštovníctví na Jesenicku se dotkla filatelie jen letmo. Přitom sběratelství poštovních známek je takřka stejně staré jako samotné poštovní známky. Proto přinášíme jednu malou a zcela neznámou sondu do této problematiky.

V jesenickém archivu se nachází celá řada dokladů ke konfiskaci německého majetku – domů včetně vnitřního vybavení i k jednotlivostem, jimiž byly kupř. hudební nástroje, knihy a tisky, vkladní knížky, mince a šperky. Jmenovitě byla věnována pozornost též poštovním známkám, které měly, pokud byly sestaveny do sbírky, vyšší tržní cenu.

Zemská pobočka Fondu národní obnovy v Brně zaslala dne 25. 6. 1946 Okresnímu národnímu výboru ve Frývaldově (dnešním Jeseníku) nařízení, aby na základě § 5, odst. 1 dekretu prezidenta republiky z 25. 10. 1945 č. 108 Sb. zákonů ihned zjistil a do 10. 7. předložil zprávu:¹

„1. v majetku kterých osob státně nespolehlivých byly nalezeny sbírky poštovních známek /.../;

2. uveďte v této zprávě, pokud máte možnost alespoň zběžného ohodnocení, běží-li o hodnotnou a cennou sbírku, nebo o zvlášť hodnotnou sbírku obsahující i unikáty, nebo konečně o sbírku menší hodnoty,

3. uveďte v této zprávě, kde jsou zmíněné sbírky t.č. uloženy a jak jest postaráno o jejich zajištění, či pamatováno na to, aby nedošlo k výměně cenných známek.“

Poté se rozběhla pátrací a úřednická mašinerie v celém okrese. Z jednotlivých obcí přicházela hlášení, většinou negativní. Přesto se však v průběhu roku 1947 podařilo shromáždit značné množství filatelistického materiálu, který byl odeslán Filatelistické ústředně Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy

v Brně na Nádražní ul. č. 4. Konfiskované známky tam byly roztrženy do třech skupin, aby mohly být zpeněženy. První skupinu tvořilo „kilové zboží“, jež mělo být rozděleno poměrně mezi větší města Čech a Moravy a odprodáno při veřejných dražbách buď v celku, nebo po skupinách. Obdobně se provedly aukce hodnotnějšího zboží. Zvlášť hodnotné zboží mělo být zpeněženo na mezinárodních aukcích v Praze a Brně.

Bohužel v Jeseníku zcela evidentně nedošlo k alespoň zběžnému ocenění známek, ačkoliv již byl k dispozici odborně zdatný filatelista a poštovní úředník František Vaďura.² Známkami byly pouze soustředěny na několika místech. Jeden zabavený depot filatelistického materiálu se nacházel ve skladu ONV v jesenickém zámku (Vodní tvrzi). Zde bylo uloženo 18 alb se známkami německé říše i s koloniemi, francouzských kolonií, Evropy a zámoří, 17 různých sešitů, známky v krabičkách, obálkách a dva katalogy (Senf, Michel). Materiál byl vložen do bedny, zapečetěn a předán 4. 1. 1947 okresnímu národnímu výboru. Jednalo se o sbírku zkonfiskovanou někdy v červnu až září 1945 Hedvice Priessnitzové (1874–1964). Její zemřelý manžel a filatelista Vincenz Alois Priessnitz (1872–1943) byl vnukem slavného vodoléčitele Vincenze Priessnitze, zakladatele lázní Gräfenberk.

Z Městské spořitelny bylo 8. 1. 1947 převzato 12 depotů obsahující 18 balíků filatelistického materiálu. Známe i původní majitele známek, resp. zdejší filatelisty německé národnosti: Alois Seifert, obchodník z Gdaňska; Jan Vrána³; August Klusacsek, městský zaměstnanec; Marie Seifert, obchodnice z Domašova; Rudolf Galle, poštovní úředník; Franz Zimmermann; Rudolf

Kreutzer, holičský pomocník; Dr. Wilhelm Ramert z Varšavy, městský tajemník a kronikář; Karel Urbassek; Josef Morbitzer a JUDr. Hans Schwetz, zaměstnanec textilní firmy Regenhart & Raymann. V případě posledně jmenovaného známe alespoň celý rozsah jeho sbírky, jednalo se o 6.777 známek. Anton Bartuschek pak vlastnil 1 album s 4.800 známkami, lepenkovou krabicí s 39 listy o úhrnném počtu 287 kusů frankovaných obálek a korespondenčních lístků, včetně 85 archů částečně neúplných německých inflačních známek. Dne 17. ledna byly drahou do Brna zaslány další dvě bedny filatelického materiálu. Kromě toho se tam nacházela v pěti krabicích uložená sbírka známek Josefa Schuberta z Domašova, která byla nalezena při jeho zatčení a domovní prohlídce 30. 3. 1946.

21. března odešly do Brna další tři bedny. První obsahovala kufr se známkami zabavenými Juliu Neumannovi z Ondřejovic. Druhá a třetí obsahovala vojenský kufr, 7 sešitků se známkami, 1 album pohlednic se známkami, 4 pořadače se zásobníkovými listy a několik obálek se známkami; vše byl konfiskát dodaný místním národním výborem v tehdejších Zigharticích (dnes Vápenná), zřejmě z majetku rodiny Latzelů, majitelů tamních vápenek. Dne 6. května odešel do Brna kufr se známkami, které byly uloženy ve spořitelně Vidnava jako vázaná úschova ministerstva financí; původními majiteli byli: Teresie Sperner a Hans Glatzel. Kromě toho se zde nacházelo jedno album s 556 známkami, které bylo zabaveno pohotovostním oddílem Finanční stráže v únoru 1947 Hansi Voglovi v Adolfovicích. Dne 2. 10. 1947 bylo zajištěno ve skryši v domě na Horově ul. 70 v Jeseníku 5 fasciкулů, 4 kartonové krabice, 2 svazky obálek se známkami a 2 Senfovy katalogy. 15. října byla zabavena sbírka známek po Němci Alfredu Lachnitovi v Hukovicích

čp. 25, neoprávněně ji držel vedoucí podniku Budoucnost Vilém Schieche, obžalovaný následně pro machinace se státním majetkem. Jen ze strohých záznamů úřední korespondence bez podrobností víme, že další známky byly zkonfiskovány ve Zlatých Horách a Nových Vilémovicích, jež byly následně odeslány hlavní pokladně Finančního ředitelství v Opavě.

Pátrání po dalším osudu těchto sbírek by mohlo být zajímavé; třeba by se našli ještě pamětníci, kteří z nich nakupovali... Zcela určitě se zde nacházely zajímavé doklady poštovní historie Jesenicka, zejména celistvosti, tj. kompletní dopisní zásilky. Pro představu jsme jednu takovou vybrali. Jde o dopis adresovaný Vincenzi Priessnitzovi.⁴ Byl podán na poště v hornobavorském městečku Weisham 9. 1. 1851 a ofrankován známkou v hodnotě 9 krejcarů.⁵ Příštího dne dorazil do Salzburgu a 12. ledna ho přeložili do vlaku ve Vídni a poslali do Zábřehu na Moravě, kam dorazil

*Dopis Priessnitzovi z Bavorska,
9. 1. 1851 (SOkA Jeseník)*

13. ledna a ještě téhož dne byl poštovním dostavníkem doručen na poštu v Jeseníku. Uvážíme-li, že hovoříme o poštovním provozu starém 165 let, s přihlédnutím k „rychlosti“ tehdejších vlaků a dostavníků tažených koňmi, navíc ke stavu cesty přes Červenohorské sedlo v zimním počasí, lze tento výkon poš-

tovní služby jen obdivovat. A s trochou ironie lze pochybovat, že by to dnešní pošta za ty čtyři dny dokázala znovu. Dopisy, na nichž byly použity vůbec první poštovní známky, jsou dnes velmi vyhledávaným filatelistickým materiálem.

Květoslav Growka

POZNÁMKY

1. SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 97, karton 25.
2. Jako nejvýše postavený úředník pošty ve Frývaldově, protože přednosta A. Sousedík byl povolán k polní poště, ji předával 6. října 1938 německému poštmistrovovi a po osvobození ji zase přebíral zpět.
3. Čech z Opavy-Kateřinek, povoláním cesták. Ve Frývaldově žil již před rokem 1938, žil ve smíšeném manželství a po válce se sem vrátil. Balík se známkami byl opatřen jeho vlastní pečeti. Odeslán do Brna byl 21. 3. 1947.
4. Dopis se nachází v SOKA Jeseník, fond RA Priessnitz-Ripper.
5. Michel Deutschland-Katalog, Bayern Nr. 5, gMR 379 (razítko v podobě mlýnského kola s číslem pošty). Znamka byla dána do oběhu 1. 7. 1850.

Kronika

Rok 2016 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka

Základní funkci muzea sbírky tvořit, evidovat, uchovávat a odborně zpracovávat prostřednictvím muzejních výstav, expozic, programů a publikací splnilo Vlastivědné muzeum Jesenicka beze zbytku. Muzeum vytvořilo v roce 2016 kladný hospodářský výsledek; navštívilo ho 22.788 osob, tržby za vstupné činily 643.489 Kč a převýšily tržby roku 2015, stejně jako příjmy za drobný prodej. Plán výstav na rok 2016 byl dodržen. Vlastivědné muzeum Jesenicka v roce 2016 nabídlo návštěvníkům čtyři moderní stálé expozice (*Archeologie a historie; Živá příroda Jesenicka; Čarodějnické procesy na Jesenicku v 17. století; Spirála času Země*) a krátkodobé výstavy realizovalo v prostorách hlavního výstavního sálu a galerie.

Dnes již zastaralá stálá *expozice Vincenze Priessnitze*, zřízená v roce 1999 v jeho rodném domě v areálu Priessnitzových léčebných lázní, bude vyměněna za novou multimedialní expozici, která se bude nacházet na 300 m² místo dosavadních 150 m². Muzeum a Město Jeseník uzavřely smlouvu na dobu neurčitou na pronájem třetího patra domu. Tým odborníků tvořený historiky VMJ a externími znalci z oblastí Jesenicka, Olomouce a Opavy připravil libreto. Bohužel nedošlo ke zpracování projektové dokumentace z důvodu přidělení nízké finanční částky a krátkého termínu pro její realizaci.

Krátkodobé výstavy se konaly v hlavním výstavním sále:

Zvěstování z Betléma, Mgr. Michaela Kollerová, vernisáž: soubor Flautus Vocis; přešla z r. 2015, celkem 420 návštěvníků (320 platících a 100 neplatících), z čehož za r. 2016 přišlo 15 návštěvníků (11 platících a 4 neplatící).

Staň se detektivem a vyřeš zločin, Mgr. Michaela Kollerová, vernisáž: kytarista a zpěvák Justin Lavash; 1688 návštěvníků (1442 platících a 246 neplatících).

Svět tmy aneb Ti, co se ve tmě neztratí, Mgr. Hana Hošková, vernisáž: písničkář Jan Žamboch; 1101 návštěvníků (761 platících a 340 neplatících).

Dějiny poštovníctví na Jesenicku, Mgr. Michaela Kollerová, vernisáž: jazzová pianistka, skladatelka a zpěvačka Beata Hlavenková, koncert v klášterní kapli v Jeseníku (viz samostatný příspěvek).

Vánoce ve Vodní tvrzi, Mgr. Michaela Kollerová, vernisáž: skupina Innamorata; přesáhla do 8. 1. 2017, navštívilo ji celkem 784 osob (555 platících a 229 neplatících, z toho v r. 2016 - 779 návštěvníků, (551 platících a 228 neplatících). Bohužel se nekonal VIII. ročník Vánočního jarmarku z důvodu dlouhodobé nemoci a rekonvalescence ředitelky muzea.

Nejvýznamnější akcí na regionální téma byla výstava *Hudební život Jesenicka*, která se konala v rámci XVI. ročníku svatováclavského setkání, jež Vlastivědné muzeum Jesenicka připravuje se Státním okresním archivem Jeseník, Priessnitzovými léčebnými lázněmi,

Společností Vincenze Priessnitze, Městem Jeseník, Městským kulturním zařízením Jeseník a obcí Bílá Voda. Výstava se zaměřila na mapování hudebního života regionu od 18. stol. po současnost a připomenula nejen pozapomenuté skladatele z 18. stol. Karla Ditterse z Dittersdorfu a Antonína Brosmanna, ale především hudební dějiny Jesenicka 2. pol. 20. stol. včetně předávání cen Zlatý slavík v roce 1965 v Lázních Jeseník, což bylo poprvé a naposled, kdy se tato ocenění předávala mimo Prahu. Textové klipy zachycovaly současné hudební dění Jesenicka. Také díky spolupráci s Expozicí hudebních nástrojů v Ostružné a Vlastivědným muzeem Olomouce byly vystaveny hudební nástroje. Základní umělecká škola v Jeseníku poskytla ocenění získané úspěšnou činností dechového orchestru mladých a smyčcového orchestru. V rámci vernisáže vystoupil v nádvoří Vodní tvrze Down Beat Dixieland Band. Kurátorkou výstavy byla Mgr. Michaela Kollerová. Výstava zaznamenala standardně nižší návštěvnost - 233 osob (88 platících a 145 neplatících), avšak jde o výstavu autorskou, regionálně zaměřenou a prezentující sbírkové předměty Vlastivědného muzea Jesenicka.

Dalších šest výstav proběhlo v galerii Vodní tvrze:

Radek Jaroš – Koruna Himálaje – výstava fotografií, Mgr. Kamila Reichmannová, vernisáž: Jan Kavka trio; přešla z r. 2015, celkem 327 návštěvníků (197 platících a 130 neplatících), z čehož v r. 2016 - 5 platících návštěvníků.

Svět kostiček, Mgr. Hana Hošková, vernisáž: zpěvačka Marta Töpferová; 2765 osob (2473 platících a 292 neplatících).

Medicína, Bc. Kamil Tomášek, vernisáž: Jan Kavka a Pavel Prokop duo.

Fenomén Igráček, Mgr. Hana Hošková, vernisáž: Petr Váša - fyzické básnictví; 2567 osob, (2191 platících a 376 neplatících).

Starověké Řecko, Ján Hertlík (majitel výstavních exponátů) a Mgr. Helena Šiková, vernisáž: sudetsko-řecká kapela AXIOS; 536 návštěvníků, (367 platících a 169 neplatících).

Expedice středověk, Bc. Kamil Tomášek a Bc. Milan Rychlý, vernisáž: historická skupina Grál; přesáhla do 31. 1. 2017, navštívilo ji celkem 980 návštěvníků (779 platících a 201 neplatících), z čehož v roce 2016 - 727 osob (542 platících a 185 neplatících).

V Městských kulturních zařízeních v Javorníku proběhla výstava **Krajinou Slezska** (Bc. Milan Rychlý, 30. 6. - 2. 9. 2016), kterou zhlédlo neplatících 3.750 návštěvníků. Stálou expozicí, na jejímž vzniku se podílelo Vlastivědné muzeum Jesenicka zápůjčkou sbírkových předmětů, navštívilo platících 1.821 návštěvníků.

V roce 2016 navíc probíhaly přípravy na výstavu určenou pro zahraničí **Česká stopa ve světě vědy**, jejímž prostřednictvím Mendelovo muzeum v Brně a Národní technické muzeum v Praze představily osobnost G. J. Mendela u příležitosti jeho 195. výročí narození na výstavě na Tajvanu v Taipei. VMJ využilo příležitosti prezentovat světu osobnost Vincenze Priessnitze prostřednictvím textů v čínštině a angličtině spolu s fotografiemi, které poskytly Priessnitzovy léčebné lázně. Mendelovo muzeum nechalo vyrobit postery, které též ukázaly činnost Vlastivědného muzea Jesenicka v kontextu Olomouckého kraje a Jeseníků.

Dne 10. září Vlastivědné muzeum Jesenicka zařadilo ke kulturním zařízením, které se připojili k oslavám **Dnů evropského kulturního dědictví** na téma Památky a komunity.

Zaměstnanci VMJ absolvovali se zájemci z řad veřejnosti komentované prohlídky po všech stálých expozicích i krátkodobých výstavách.

V roce 2016 se konal již **XVI. ročník svatováclavského setkání** (viz samostatný příspěvek). Vloni přednesli odborní pracovníci v prostorách Střediska volného času DUHA, v Průchodní ulici 154 sérii **přednášek**:

25. 2. Křemeny, opály, chalcedony, RNDr. Viera Večeřová (13 návštěvníků); 17. 3. Předškolní výchova na Jesenicku po roce 1945, Bc. Kamil Tomášek (5); 21. 4. Život vod Jesenicka, Mgr. Hana Hošková (2); 19. 5. Řecká menšina na Jesenicku, Mgr. Michaela Kollerová (13); 16. 6. Od hradu k zámku – historie objektu zámku Jánský Vrch, Bc. Milan Rychlý (4); 22. 9. Mokřady a rašelinště, Mgr. Kristýna Čopjanová ,CHKO Jeseník, (1); 22. 10. Železo přichází nejen z hvězd – O železe od meteoritů až po sekundární ložiska, RNDr. Viera Večeřová (4); 10. 11. Archeologický výzkum kostela sv. Kříže, Bc. Milan Rychlý (11).

V roce 2016 pokračovala spolupráce s Univerzitou volného času ve Vrbně pod Pradědem. V jejím rámci přednesl seniorům archeolog a správce javornického depozitáře VMJ Bc. Milan Rychlý 20. 10. 2016 přednášku na téma Hradů a zámků na Jesenicku II.

Dalším počinem pro veřejnost jsou pořádané **exkurze**:

16. 4. Za železem a zlatem údolím Javorné, RNDr. Viera Večeřová (3 návštěvníci); 28. 5. Edelstein – největší Slezský hrad, Bc. Kamil Tomášek (0); 25. 6. Krajina kamene, Mgr. Hana Hošková (2); 16. 7. Za železářskou minulostí Malé Morávky, Mgr. Michaela Kollerová (4); 27. 8. Romantickým údolím za jezerním pastýřem, Mgr. Hana Hošková (4); 10. 9. Stezkou vody, žuly a mramoru, RNDr. Viera Večeřová (4); 15. 10. Za historií obce Bílá Voda, Bc. Milan Rychlý (0); 5. 11. Malá procházka po hřbitovech v Javorníku, Bc. Milan Rychlý (22).

Zmíňme **publikační činnost** - v loňském roce Olomoucký kraj pokřtil publikaci **Svědkové starých časů** – 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje, která prezentuje nejvýznamnější předměty ze sbírek muzeí a Vědecké knihovny Olomouc. Vlastivědné muzeum Jesenicka zde představuje deset předmětů, např. nefritovou sekerku, maketu čarodějnické stolice, kamenný kříž – tzv. katovský, soubor vodoléčebné literatury apod. Publikace je k dostání na recepci muzea. V roce 2016 vydalo muzeum ve spolupráci se Státním okresním archivem Jeseníku dva sborníky: 17. svazek vlastivědného sborníku Jesenicko a sborník k XVI. svatováclavského setkání na téma Hudební život na Jesenicku. Ke všem výstavám byly zpracovány krátké soubory, texty, příležitostně omalovánky, vystřihovánky aj. Činnost muzea je dále prezentována prostřednictvím webových stránek VMJ, které měly vloni 9 500 vstupů, dále prostřednictvím billboardů, plakátů, letáků a pozvánek. Anotace na akce muzea jsou zveřejňovány v místních novinách Jesenický týdeník a v tisku Olomouckého kraje, v rozhlasových reportážích, kabelové TV aj.

V rámci **vědecko-výzkumné činnosti** se Bc. Milan Rychlý věnoval práci na interních katalozích archeologických sbírek VMJ a dále pak v rámci depozitáře Javorník práci na katalogu předmětů z 1. světové války, katalogu nákolníků na území města Javorník (dokončen) a katalogu věnujícímu se javornickému fotografovi Herbertu Volkmerovi ve sbírkách VMJ (dokončen). Mgr. Hana Hošková se věnovala mapování flóry a fauny jesenického regi-

onu s přihlédnutím k historickým lokalitám i monitorování chráněných lokalit a jejich okolí se zaměřením na flóru.

Sbírkotvorná činnost v roce 2016 zaznamenala přírůstek 1704 kusů movitých věcí, tj. 551 inventárních čísel sbírkových předmětů. Nebyly vyřazeny žádné sbírkové předměty. K 31. 12. 2016 Vlastivědné muzeum Jesenicka spravovalo 55.808 kusů movitých, což je 32.674 inventárních čísel sbírkových předmětů.

K nejzajímavějším přírůstkům patří pozůstalost Karla Judy, která se svým obsahem váže k historii sánkařského oddílu TJ Jiskra v Jeseníku a lze v ní nalézt bohatý fotografický materiál, trofeje, sánkařskou literaturu, diplomy, průkazy, odznaky a projektovou dokumentaci k sánkařské dráze v Jeseníku. K jednotlivinám patří pět obrazů jesenického malíře Jana Orlíka (1920–1995), zachycující krajinu v různém ročním období, část králického betlému, soubor kartografického materiálu z konce 19. stol. a 1. pol. 20. století, sešitek s notovými záznamy vojenských pochodů z 2. pol. 19. stol., kovové štítky v počtu 12 ks k označování válečných zajatců z doby 2. svět. války a dřevěná kolébka. Pozoruhodné jsou archeologické nálezy zlomků kameniny – okraj džbánu typu Gesichtskrug ze zámku Jánský Vrch a zlomky okrajů pohárů tzv. Falkeho skupiny ze zříceniny hradu Kaltenštejn. V systematické evidenci bylo v programu Demus zkatologizováno 1704 věcí movitých pod 551 inventárními čísly. Digitálně bylo zpracováno 8654 kusů věcí movitých. Inventarizací prošlo 4772 inventárních čísel sbírkových předmětů, což je 14.6 % z celkového počtu 32.674 inventárních čísel sbírkových předmětů. V rámci péče o sbírky nebyly za rok 2016 restaurovány žádné předměty, byla provedena pouze běžná opatření.

V roce 2016 se podařilo díky dotaci Ministerstva kultury České republiky získat v rámci programu ISO/D pro depozitář č. 3 a depozitář na detašovaném pracovišti v Javorníku vždy po jednom výkonném odvlhčovači Master DH 772 v celkové ceně 65.626,- Kč včetně DPH. Z této částky bylo v rámci programu ISO/D získáno 32.000,- Kč, zbytek pak byl uhrazen díky finančním darům firem dlouhodobě podporujících Vlastivědné muzeum Jesenicka. Těmito firmami byly Fenix Trading s.r.o., UNISTAV spol. s r.o., ZETOS, spol. s r.o. Nákupem se odstranil problém dlouhodobě přetrvávající nevyhovující vlhkosti depozitářů.

Vlastivědné muzeum Jesenicka je nedílnou součástí turistického ruchu Jesenicka, což prokázalo prostřednictvím výsledků své činnosti a také návštěvností jednotlivých zařízení. Nicméně je nutné, aby zřizovatel konečně nastavil finančně vyrovnané prostředí pro práci zaměstnanců muzea. Bohužel se potýká s problémy vyplývajícími z podhodnoceného rozpočtu a to jak v provozu, tak ve mzdové části. Bez úsporných opatření vedení muzea a podílu finančního prostředků mimo dotaci zřizovatele, které musí vedení muzea získat, by nebylo možné realizovat činnost muzea v nezbytném rozsahu. Ukončením činnosti firmy Campanet s.r.o., která dlouhá léta Vlastivědné muzeum Jesenicka štědře podporovala, se významnou měrou změnila situace a možnosti muzea. V důsledku velmi nízké nezaměstnanosti se také změnily podmínky v oblasti získávání dotací na pracovní místa Úřadem práce, nemluvě o faktu, že uchazeče o práci z Úřadu práce často vůbec nelze zaměstnat. Nutno říci, že v rozpočtu Vlastivědného muzea Jesenicka chybí minimálně 800.000 Kč na provoz. Dále je nutné

navýšit počet pracovních míst tak, aby zanikly kumulované pracovní pozice, kdy zaměstnanci vykonávají v rámci jednoho úvazku více prací. Minimálně je nutné doplnit stav zaměstnanců o geologa, technika a výtvarníka.

V roce 2016 nebyly dořešeny majetkoprávní záležitosti ve věci Vodní tvrze a pozemků, které se mají stát majetkem Arcibiskupství olomouckého v rámci zákona o majetkoprávním vypořádání s církvemi. Momentální stav, kdy jsou správci majetku Lesy České republiky s. p., neumožňuje přípravu ani realizaci potřebných projektů, z nichž nejdůležitější je vybudování bezbariérového přístupu ve Vodní tvrzi.

Mgr. Veronika Rybová, ředitelka VMJ

Státní okresní archiv Jeseník v jubilejním roce 2016

Jubilejní 20. rok existence Státního okresního archivu Jeseník je třeba řádně oslavit. Jak jinak než prací - jeseničtí archiváři prožili rok 2016 vyplněný řadou každoročních i aktuálních úkolů a je třeba hned v úvodu konstatovat, že se jich zhostili velmi dobře. Potěšitelný je též výsledek prvního hodnocení archivu jako státního úřadu, které proběhlo v loňském roce, byť za rok 2015: všichni čtyři státní úředníci našeho malého kolektivu v něm obstáli se ctí. Výběrové řízení na obsazení místa ředitele, které proběhlo v prvním pololetí roku 2016, potvrdilo ve funkci dosavadní ředitelku Mgr. Bohumilu Tinzovou. Žádná z těchto interních záležitostí neměla, doufejme, vliv na chod archivu z pohledu veřejnosti, v tomto ohledu fungoval archiv jako každý jiný rok.

Velkou pozornost věnovali pověření zaměstnanci metodické práci v rámci předarchivního dohledu, skartačním řízením a přebírání archiválií. Ve dvou březnových dnech zorganizovali školení pro veřejnoprávní subjekty: obecní, městské úřady a základní školy na okrese. Celkem se školení zúčastnilo 52 pracovníků těchto institucí pověřených vedením spisové služby. Následně spolupracovali archiváři na aktualizaci 20 spisových řádů těchto subjektů a provedli tři metodické osobní kontroly a šest kontrol ze zákona. Celkem proběhlo 42 skartačních řízení u veřejnoprávních i soukromoprávních subjektů. Přírůstků bylo celkem 53, z toho 35 ze skartačních řízení, 17 dalších přírůstků mimo skartační řízení a 1 přírůstek delimitací z jiného archivu. Celková metráž převzatého materiálu činila 20 běžných metrů. Úbytek byl evidován pouze jeden o metrži 0,11 bm.

K 31. 12. 2016 tak vykazoval Státní okresní archiv tyto údaje o archivním materiálu: evidováno je celkem 761 archivních souborů, z toho v přímé péči archivu 721 souborů, 40 souborů uložených v archivu na základě smlouvy (církevní fondy) a mimo to dalších 11 pouze evidovaných souborů ve Vlastivědném muzeu Jesenicka. Celková metráž v archivu uloženého materiálu činila 1346,61 bm. Z toho je zpracováno formou prozatímních inventárních seznamů 163 souborů o metrži 647,87 bm (48,11%), inventarizováno z toho je formou inventářů či katalogů 152 souborů o metrži 612,30 bm (45,47%). Nezpracováno zůstává 532 souborů s metrži 698,74 bm (51,89%). K dispozici je 234 archivních pomůcek v tištěné nebo elektro-

nické podobě. Elektronické archivní pomůcky najde badatel v Digitálním archivu Zemského archivu v Opavě na www.archives.cz.

Zpřístupňování archivních souborů je další a prvořadou úlohou archivu. V uplynulém roce bylo inventarizováno 12 fondů, z toho pět fondů archivů obcí a měst, čtyři fondy cechů a společenstev v Javorníku, 1 fond MNV a dva osobní fondy o celkové metráži 9,45 běžných metrů. Osobní fond Zdeňka Brachtla o metráži 2,22 bm představuje velký přínos pro zájemce o vlastivědu, protože obsahuje řadu jeho prací k dějinám Jesenicka.

Služba badatelům patří ke standardním oblastem práce archivu. V roce 2016 došlo k mírnému poklesu zájmu badatelů, naši badatelnu jich navštívilo 76 (z toho 10 cizinců: 8 z Německa a po jednom ze Slovenska a Rakouska). Počet badatelských návštěv se oproti roku 2015 snížil z 220 na 134 návštěv. Potěšitelné ovšem je, že zájem vysokoškolských studentů o studium témat z historie Jesenicka je stabilní. Evidence archivní knihovny, která slouží badatelům k prezenčnímu studiu, má 229 nových záznamů, takže celkem eviduje 11.357 přírůstkových čísel a 1668 přírůstkových čísel v tzv. Zuberově knihovně. Do bibliografie článků o Jesenicku bylo zapsáno 628 nových záznamů; celkem je již v elektronické databázi 15.599 záznamů. Archiváři vyřídili celkem 29 žádostí pro úřední potřebu a 17 rešerší pro soukromé badatele, z nich 12 zahraničních.

Snížení počtu badatelů patrně souvisí s procesem digitalizace ucelených souborů různých typů archiválií na webových stránkách Zemského archivu v Opavě. Badatel tam má k dispozici více než 305.000 snímků digitalizovaných archiválií z jesenického archivu, v mezifondových katalogích je zpřístupněno 3234 záznamů. Tato čísla nezahrnují např. matriky, jejichž originály jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě, nikoliv u nás. Digitální kopie byly pořízeny jak v rámci plošné digitalizace, ale též zhotoveny vlastními silami. Kromě již dříve zveřejněných matrik, evidenčních knih obyvatel, pozemkových knih a urbářů, třídních katalogů škol a starých evidenčních karet obyvatel okresu Jeseník, obecních, spolkových, příležitostných kronik a fotoalb, listin, fotografií a pohlednic, map a technických výkresů a dalších jednotlivin, bylo na digitalizačním zařízení SOKA Jeseník v roce 2016 naskenováno dalších 369 evidenčních jednotek, 125 dalších souborů a desítky jednotlivin. Za tuto soustavnou mravenčí a ne zrovna jednoduchou práci patří kolegům participujícím na digitalizaci můj obdiv a dík.

Výstavní činnosti se zaměstnanci archivu v r. 2016 věnovali poměrně intenzivně. Vlastní výstava proběhla 9. června 2016 k Mezinárodnímu dni archivů a byla věnována našemu archivnímu výročí - nesla název *Dvacet let Státního okresního archivu Jeseník 1996–2016*. Byla doplněna o výstavku autogramů slavných návštěvníků Jesenicka pod titulem *Doteky dějin*. Výstavu spojenou s přednáškou a promítáním fotodokumentace činnosti archivu navštívilo 26 příznivců naší práce. Panely s připomenutím výročí archivu se 28. června přestěhovaly do Informačního centra Jeseník v Katovně, kde si je až do 31. srpna mohla prohlédnout široká veřejnost. Odborní zaměstnanci archivu se též autorsky podíleli na výstavě k tématu svatováclavského setkání *Hudební život Jesenicka*, která ve dnech 13. 9. – 13. 11 2016 probíhala ve Vlastivědném muzeu Jesenicka. Bohužel, návštěvnost výstavy byla velmi nízká, zhlédlo ji pouhých 233 osob. Dále se podíleli na šesti menších výstavách a vlastivědnému muzeu přispěli nemalou měrou při přípravě nové stálé expozice v rodném domě Vincenze

Priessnitze. Archiváři přednesli pět přednášek včetně jednoho referátu v rámci semináře XVI. svatováclavského setkání 27. 9. 2016. V rámci výuky vlastivědy a dějepisu se uskutečnilo šest exkurzí škol v archivu, kterých se zúčastnilo celkem 118 žáků a studentů.

XVI. ročník svatováclavského setkání s tématem *Hudební život Jesenicka* ve dnech 27. až 28. září byl organizačně zajišťován především archivem. Kromě tradičního semináře včetně sborníku a výstavy se uskutečnil slavnostní koncert hudby ke Dni české státnosti 28. 9. 2016. Ve farním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jeseníku se přibližně stovce posluchačů představilo komorní seskupení Ad libitum v programu *Od Brossmanna k Martinů*. Podle ohlasů byl koncert velkým uměleckým zážitkem pro všechny zúčastněné. Semináře dne 27. 9. se zúčastnilo 72 posluchačů, z toho 24 studentů jesenických středních škol. Zvolené téma se zdá nyní, viděno prismatem návštěvnosti jak semináře, tak výstavy, příliš specifické, určené pouze užší skupině zájemců. Věřme, že je to jediný důvod nízké návštěvnosti. Zarážející ovšem je skutečnost, že zájem o hudební tematiku neprojevíly základní umělecké školy naší oblasti, především jesenická ZUŠ, a nevyužily tuto příležitost k výuce svých žáků a k posílení povědomí o bohaté hudební historii Jesenicka u členů učitelského sboru. Doufám, že příští ročník věnovaný 750. výročí města Jeseníku zaznamená větší zájem veřejnosti o svatováclavské setkání.

Co se týká publikační činnosti archivu i archivářů samotných, minulý rok se nesl především ve znamení příprav větších publikačních počinů. Archiv se podílel jako každoročně redakčně i autorsky na obou sbornících vydávaných společně s VMJ. Bibliografie samotných archivářů za rok 2016 čítá 47 položek – drobnějších článků a studií, z nichž 38 pochází z pera Mgr. Květoslava Growky. Dobrou spoluprací navázali archiváři s redakcí Lázeňských pramenů, které začaly otiskovat seriál drobností s vazbou na osobnost a odkaz V. Priessnitze. V oblasti spolupráce s médii byly natočeny dvě relace pro Českou televizi, jedna z nich o poutním místě v Travné pro Toulavou kameru a druhá o zajímavých archiváliích k osobnosti Vincenze Priessnitze pro dokumentární pořad Gejzír. Český rozhlas Olomouc odvysílal čtyři relace a vstupy o zajímavostech z Jesenicka. Potěšitelný, ale na druhou stranu velice časově náročný je neutuchající zájem různých institucí a spolků o spolupráci archivu na projektech či akcích s historickou tematikou; ať již formou vyhledání podkladů, konzultací či přímé autorské spolupráce: v loňském roce se takto odborní zaměstnanci zapojili do dvaceti projektů. Největším byl (a je) bezesporu podíl archivářů na přípravě oslav 750. výročí města Jeseníku v roce 2017. I tento zájem potvrzuje skutečnost, že si archiv za oněch dvacet let své činnosti vydobyl dobré renomé.

Během dvaceti let jsme potkali celou řadu skvělých lidí-spolupracovníků nejen z nejrůznějších institucí a úřadů, ale též ze spolků a sdružení, jichž za toto období několikanásobně přibýlo, což je pro region i pro nás velice potěšitelné. Je to známka stoupajícího zájmu veřejnosti o vlastivědu našeho společného domova, Jesenicka. Na prvním místě mezi institucemi spolupracujícími s archivem od prvopočátku je třeba jmenovat Vlastivědné muzeum Jesenicka. Spoluvydávání dvou periodik, šestnáct let práce při pořádání svatováclavských setkání, spolupráce na výstavách a dalších akcích nelze jen tak přejít. Také Společnost Vincenze Priessnitze, z. s. a Priessnitzovy léčebné lázně, a. s. patří k dlouhodobým partnerům, s nimiž

jesenický archiv pracoval na celé řadě zajímavých projektů. Jim, ale též spolupracovníkům z obecních či městských úřadů, z ostatních institucí i jednotlivcům chci poděkovat za jejich podíl na pozitivním vývoji činnosti archivu.

Největší devizou každé instituce jsou její zaměstnanci. Od nich se odvíjí kvalita a úspěch její činnosti. Za dvacet let se kolektiv Státního okresního archivu Jeseník, pravda, poněkud změnil. Potěšitelné je, že stávající personální obsazení je již řadu let stabilní a na vysoké odborné úrovni. Proto patří můj největší dík všem bývalým a především současným kolegům a archivářům za obětavou a poctivou práci, kterou každoročně odvádějí. Věřím, že tomu tak bude i nadále, nejméně po dobu dalších dvaceti let.

Těším se na spolupráci se všemi, jimž leží na srdci spokojený a plnohodnotný život na Jesenícku, péče o písemné dědictví minulosti a jeho využití a přeji všem šťastný a úspěšný rok 2017.

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka SOkA Jeseník

Co přinesl čas

Výstava Dějiny poštovníctví na Jesenicku

Letní měsíce roku 2016 nabídly návštěvníkům Vlastivědného muzea Jesenicka regionálně zaměřenou autorskou výstavu nazvanou *Dějiny poštovníctví na Jesenicku*. Už při přípravách výstavy se ukázalo, o jak rozsáhlé téma se jedná, a proto se nakonec výstava zaměřila jen na dílčí a zároveň typická témata z této oblasti. Po krátkém úvodu připomínající obecně vývoj poštovníctví na našem území se tak návštěvníci postupně seznámili s historií poštovní známky, pohlednice, telegrafu či telefonu, dozvěděli se mnohé zajímavosti o přepravě pošty v minulosti a také o někdejších zaměstnancích poštovních úřadů. A protože pošta poskytuje v hojné míře i peněžní služby, nechyběl ani krátký pohled do minulosti poštovních poukázek nebo Poštovní spořitelny. Samozřejmě výstava neopomenula připomenout vývoj poštovních úřadů na území jesenického regionu, především pak ve zdejších městech - Zlatých Horách, Jeseníku, Javorníku a Vidnavě. Každé téma bylo rovněž dokumentováno ukázkami dochovaných exponátů. Z depozitářů jesenického muzea to byly především exponáty se vztahem k historii poštovního úřadu ve Zlatých Horách a Jeseníku a k činnosti filatelistů v Jeseníku, k vidění byly i váhy nebo železné truhlice-pokladny. Díky ochotě České pošty a jí zřizovaného Poštovního muzea v Praze, Vlastivědného muzea v Šumperku, Vlastivědného muzea v Olomouci a v neposlední řadě také soukromých sběratelů mohli návštěvníci spatřit mimo jiné i někdejší stejnokroje zaměstnanců pošty (např. uniformu postilióna s všedním i slavnostním kloboukem), historické štíty označující budovy poštovních úřadů a ukázky provozních pomůcek včetně více než sto let starého poštovního lexikonu někdejší rakouské monarchie.

Výstava byla poprvé představena veřejnosti v úterý 14. června. V jejím rámci proběhl taktéž v příjemném prostředí jesenické Klášterní kaple Panny Marie koncert jazzové pianistky, skladatelky a zpěvačky Beaty Hlavenkové. Posluchači si vyslechli skladby z jejího alba *Theodoros*, za něž obdržela cenu Anděl.

U příležitosti této výstavy nechalo muzeum ve spolupráci s Českou poštou vytisknout poštovní známku s přitiskem motivu Vodní tvrze. Kresbu objektu zhotovila pro muzeum jesenická výtvarnice Mgr. Dana Akritidisová. Známkou si mohli návštěvníci koupit na recepci muzea jako originální suvenýr. A kromě ní mohli zakoupit také originální pohlednici znázorňující rozhlednu na Zlatém chlumu. Tuto pohlednici nechalo zhotovit muzeum z návrhu, který zvítězil ve vypsané soutěži Pohledy z Jesenicka očima dětí. Soutěž byla určena pro školní kolektivy a návrhy pohlednic mohly být přihlášeny do jedné z těchto kategorií: Vodní tvrz, Architektura v krajině a Fauna a flora Jesenicka. Nejvíce pohlednic se sešlo v kategorii Architektura v krajině, vybrat ze všech přihlášených návrhů vítěze však nebyl jednoduchý úkol. Všechny pohlednice si pak mohli návštěvníci prohlédnout po dobu konání výstavy ve foyer muzea.

Výstavu Dějiny poštovníctví na Jesenicku bylo možné navštívit do 4. září, pak již musela uvolnit místo další, tentokrát svatováclavské výstavě.

M. Kollerová

XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku

Ve dnech 27. a 28. září roku 2016 proběhl v Jeseníku již šestnáctý ročník Svatováclavského setkání, který byl věnován tématu hudebního života na Jesenicku. Akce konané v září – muzejní výstava, vlastivědný seminář, pietní setkání v Bílé Vodě i podvečerní koncert v den státního svátku sv. Václava – byly jen vyvrcholením dlouhodobých příprav, jimž své úsilí věnovali především pracovníci Státního okresního archivu v Jeseníku a dále také, pokud se výstavy týkalo, i pracovníci Vlastivědného muzea Jesenicka.

Výstava nazvaná Hudební život Jesenicka byla veřejnosti zpřístupněna s určitým předstihem již v úterý 13. září. Vernisáž doprovodila svým koncertem na nádvoří Vodní tvrze kapela Down Beat Dixieland Band pod vedením Tomáše Cetkovského. Výstava, kterou pak bylo možné navštívit až do 13. listopadu, se svým obsahem zaměřila na vývoj hudebního života regionu od 18. století až po současnost. V začátku tak připomenula dnes již spíše pozapomenuté osobnosti skladatelů žijících právě v 18. století, a to Karla Ditterse z Dittersdorfu a Antonína Brossmanna. Zatímco Ditters proslul ve své době zvláště jako autor oper, Brossmann se věnoval především komponování duchovní hudby. Rukopisy děl obou skladatelů, jinak uchovávaných v depozitářích jesenického archivu, měli návštěvníci možnost také spatřit. Z doby 18. století se pak návštěvníci přenesli do století následujícího, které přálo rozvoji hudebních a pěveckých spolků a v souvislosti s vzestupem místního lázeňství také rozvoji lázeňské hudební kultury. Nešlo při tom nezpomenout dva skladatele. Franze Schuberta, jehož matka pocházela ze Zlatých Hor a již byla v tomto městě péčí zdejšího pěveckého spolku odhalena pamětní deska, a dále Eduarda Schöna - Engelsberga. Tento dnes již téměř zapomenutý skladatel byl ve své době velice oblíben a mnohé jesenické pěvecké spolky se k jeho odkazu hlásily. Větší prostor byl pak věnován hudebním dějinám Jesenicka v průběhu 2. poloviny 20. století. Ať již šlo o kapely taneční či dechové hudby, koncerty populární hudby, festivaly vážné hudby nebo velmi úspěšná činnost orchestrů jesenické Základní umělecké školy. Za

zmínku jistě stojí i vystavení unikátních fotografií z roku 1965, kdy se v Lázních Jeseníku předávaly ceny Zlatý slavík. Bylo to vlastně poprvé a naposled, kdy se tato ocenění předávala mimo Prahu. Současné hudební dění na Jesenicku přibližovaly textové panely umístěné ve foyer před výstavním sálem a zde nesměla chybět nejznámější a nejúspěšnější jesenická kapela Priessnitz. Výstava nabídla návštěvníkům řadu zajímavých exponátů, především tedy hudebních nástrojů. Ty jsou bohužel v depozitářích jesenického muzea zastoupeny jen skromně. Muzeum se ovšem mohlo pochlubit třeba dochovanou cestovní truhlou Karla Ditterse, dále částí varhanního manuálu z dílny vidnavského varhanáře Johanna Kuttlera, funkčním orchestrionem z 19. století nebo ze stejné doby pocházejícím praporem hudebního spolku z Vidnavy. Velké díky proto náleží Expozici hudebních nástrojů v Ostružné a Vlastivědnému muzeu v Olomouci za laskavé půjčení hudebních nástrojů. Ukázky žesťových a dechových nástrojů a také kostýmy Oškerovy dechovky ochotně zapůjčil její kapelník Josef Oškera.

V úterý 27. září se pak v Zimní zahradě Priessnitzova sanatoria v lázních konal vlastivědný seminář. V jeho dvou blocích zazněly mnohé zajímavé příspěvky, které pak byly v celém svém rozsahu spolu s dalšími otištěny ve svatováclavském sborníku, jehož vydání bylo připraveno již v předstihu před konáním semináře.

Seminář uvedla krátkým projevem ředitelka jesenického archivu Mgr. Bohumila Tinzová, poté promluvila i místostarostka města Jeseník Mgr. Zdeňka Blišťanová. Začátek semináře

Z výstavy Hudební život Jesenicka

byl rovněž uveden malým kytarovým koncertem vyučujícího Mgr. Václava Dvořáka a jeho malého žáčka ze Základní umělecké školy Jeseník. Poté již následovaly jednotlivé referáty. Obecně pojaté hudební dějiny Slezska představil docent ostravské univerzity Karel Boženek. Dále byla připomenuta bohatá hudební činnost piaristické koleje v Bílé Vodě, která je spojena zejména s osobností skladatele Antonína Brossmanna. Výzkumu tohoto tématu věnovala značné úsilí a s jeho výsledky účastníky semináře seznámila dr. Zuzana Ronck. Následující dva referáty byly věnovány výrobcům varhan. Johanna Kuttlera z Vidnavy představil organolog Ostravsko-opavské diecéze Jiří Krátký a s působením varhanářské firmy Rieger v oblasti Jesenicka seznámil účastníky semináře dr. Petr Lyko. Poslední referát prvního bloku přednesený ing. Milanem Palákem byl věnován osobnosti skladatele Eduarda Schöna -Engelsberga.

Po krátké pauze následoval druhý blok, v němž byly prezentovány referáty představující vývoj některých hudebních akcí na Jesenicku. Paní Věra Lejsková tak zavzpomínala na počátky Schubertovy mezinárodní soutěže pro klavírní dua konané v Jeseníku a nemohla přitom opomenout ani osobnost jednoho ze zakladatelů soutěže Antonína Složilů. Dále o vývoji Brossmannova festivalu v Bílé Vodě promluvily jeho organizátorky Mgr. Magdalena Králová a Ludmila Jahodová. Druhý blok a vlastně i celý seminář uzavřel Mgr. Květoslav Growka krátkým referátem o předávání cen Zlatý slavík za rok 1964, které se na jaře roku 1965 konalo v Lázních Jeseník. Posluchačům zároveň představil unikátní snímky tehdejších hvězd hudebního nebe pořízené během jejich zdejšího pobytu. Po obědové pauze následovala pro účastníky semináře komentovaná prohlídka výše zmíněné výstavy ve Vodní tvrzi.

Ve středu 28. září, v den státní svátku sv. Václava a zároveň v Den české státnosti se konalo v Bílé Vodě pietní setkání na zdejším hřbitově, jímž se připomíná násilná internace řádových sester v této obci. Poslední akcí svatováclavského setkání pak byl podvečerní koncert duchovní hudby komorního ansámblu Ad libitum ve farním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jeseníku. Soubor pod vedením Martiny Juríkové odehrál nádherné skladby řady skladatelů, mezi nimiž nechyběl ani Antonín Brossmann. Koncertem tak byl šestnáctý ročník svatováclavského setkání důstojně uzavřen.

M. Kollerová

Vidnavský zvon svaté Jany z Arku

V roce 2008 vyhlásil děkan Miroslav Kadlec sbírku na pořízení nového zvonu pro vidnavský kostel sv. Kateřiny. Nashromáždít se podařilo zhruba polovinu z potřebného půlmilionu korun. Zbytek věnoval Česko-německý fond budoucnosti a dárci z Německa. Třiceti tisíci přispělo i ostravsko-opavské biskupství. Zvon nese jméno po Janě z Arku. Tuto světici vedla svatá Kateřina Alexandrijská, patronka vidnavského kostela. Bronzový zvon o váze 580 kg a průměru 99 cm byl odlit 19. 2. 2016 v dílně Jana Felczyńského v polském Przemyslu a požehnan vidnavským děkanem při bohoslužbě v neděli 8. května. V pátek 13. května pak po 14. hodině jeřáb zvon vyzdvihl do věže, kde se poprvé rozezněl.

Milník svatojakubské cesty na Gräfenberku

Když v roce 2007 absolvoval „brontosaurus“ Tomáš Hradil pouť ke hrobu sv. Jakuba v Santiagu de Compostela, symbolicky se tak Jesenícko ocitlo opět na mapě středověké poutní cesty vedoucí ze severu přes Nisu s kostelem sv. Jakuba. Před několika lety Vladislav Jankes z občanského sdružení Krasohled Supíkovice přišel na nápad vytrasovat celou cestu pod názvem *Via Silesia Carrarea*, osadil milník u supíkovické vápenky. V červenci 2016 byl slavnostně odhalen druhý milník na okraji Priessnitzova lázeňského parku. Kámen pochází původně z nějakého zrušeného židovského hřbitova na jižní Moravě. Po přebroušení a doplnění o bronzovou hřebenatku od sochařky Ivy Svobodové tak začal plnit novou funkci, ukazovat cestu živým.

Pomník obětem 1. světové války v Bílém Potoce kulturní památkou

Pomník obětem 1. světové války, který se nachází na návsi před kostelem sv. Vavřince, byl postaven již v roce 1922 jako pietní místo k uctění 42 padlých a nezvěstných občanů obce. Jeho autorem je jesenícký sochař Engelbert Kaps, který v té době měl ateliér v Supíkovících. Odmyslíme-li si chybějící kovovou ohrádku okolo sloupu, zachoval se kamenný pomník (na rozdíl od jiných pomníků, které padly za obětí tzv. odgermanizování kraje) v takřka intaktním stavu; jen na něm zapracoval zub času. V roce 2011 získalo město Javorník od Ministerstva obrany účelovou dotaci na jeho opravu ve výši 80%. Zbývajících 20%, tj. 207 tisíc Kč, mělo město dofinancovat ze svého rozpočtu, což se nestalo a dotace byla vrácena! 17. června 2016 prohlásilo Ministerstvo kultury ČR pomník za kulturní památku. Nabízí se tedy možnost najít novou cestu k dotaci a opravě pomníku k blížícímu se 100. výročí konce 1. světové války.

Jubilea, vzpomínky

Vzpomínka na Aloise Složila

Vážení přítomní,

je mi ctí, že se mohu zúčastnit vašeho semináře a této možnosti bych ráda využila k tomu, abych připomněla jednu mimořádnou osobnost, která bohužel už není mezi námi, ale která se zasloužila nebývalou měrou o rozvoj jesenického kulturního, především hudebního života. Byl to dlouholetý ředitel zdejší Základní umělecké školy – v době jeho působení se nazývala Lidová škola umění – Alois Složil, který přišel do Jeseníku z rodné Hané a dokázal svou mimořádnou aktivitou, že Jeseník není zapomenuté město někde v horách, odtržené od velkých kulturních center, ale že jsou zde všechny předpoklady pro vytváření kulturních hodnot, že i zde je možnost kontaktovat se i s celým světem. To když jako člen mezinárodního výboru Kodalyho společnosti reprezentoval náš stát na symposiích celého světa, jen namátkou jmenuji USA, Kanadu, Japonsko aj.

Alois Složil se narodil v roce 1924 v Ivanovicích na Hané, maturoval na obchodní akademii v Přerově – znalosti zde získané zúročil, když jeden čas pracoval i na ministerstvu zahraničního obchodu, a to zejména ve styku s Itálií – ovládal totiž několik jazyků.

Především však vždy tíhnul k hudbě – ona už ta italština něco naznačuje! U jeho hudebních začátků stál jeho otec (Janáčkův žák na varhanické škole), později v Brně to byli prof. Josef Tomašík a Theodor Schaefer, kteří jej připravovali ke zkoušce na konzervatoř. Vykonal státní zkoušku ze hry na klavír, hrál velmi dobře i na varhany, dokonce pokud vím, je i opravoval – nakonec to, že varhany jsou dnes instalovány v jesenické Kapli a že se zde konají varhanní festivaly, je také jeho zásluhou.

Ale vrátím se ke konzervatoři, kterou absolvoval ve hře na klarinet. Studoval u prof. Antonína Doležala a při jeho absolventském výkonu jsem jej doprovázela na klavír – to jsem byla zaměstnána na konzervatoři a on nebyl absolvent zrovna nejmladší, bylo mu již 35 let. Blíže jsme se ovšem poznali až za jeho působení v Jeseníku, když jsme s manželem jezdili koncertovat do Kongresového sálu lázní a ředitel Složil přicházel na koncerty.

Zvával nás také ke koncertům pro mládež přímo do budovy školy – koncerty s mluveným slovem – a tehdy jsme blíže poznali jeho celoživotní pracoviště. Svou cílevědomou prací přivedl školu k nebývalému rozkvětu, postupně zde byly vybudovány všechny čtyři obory: hudební, výtvarný, dramatický i taneční, podporoval vznik souborů – proslulý dechový orchestr reprezentoval školu na zájezdech po celém světě (a činí tak dodnes) stejně jako později vzniklý smyčcový orchestr i menší soubory. Je samozřejmé, že vše nemohl dělat sám, ale velkým kladem jeho práce bylo, že se vždy dokázal obklopovat skvělými spolupracovníky, dbal, aby všichni byli přinejmenším absolventy konzervatoří, vynikajícím absolventům své školy umožňoval vystudovat konzervatoř při zaměstnání, některé jsem také na brněnské konzervatoři vyučovala.

Ředitel Složil byl ovšem i velký teoretik, hudební výchovu pojímal z vědeckého hlediska a svůj vlastní experiment v tomto oboru uplatňoval i na všeobecně vzdělávacích školách, publikoval jej v našich i zahraničních časopisech a to bylo také důvodem, že byl přizván do mezinárodního výboru Kodalyho společnosti, o čemž jsem se zmínila hned na začátku. V čem ta metoda spočívala? Řeknu to co nejstručněji: vycházel z lidových písní a ze solmizace. Tady byl možná trochu ovlivněn prof. Theodorem Schaeferem, který vždy solmizaci propagoval, ještě lépe řečeno trval na ní (neexistovalo zpívat v hodinách intonace předložený text na „la la“, ale vždy jen solmizačními slabikami), ale z historického hlediska se jí nezabýval. Naproti tomu Alois Složil věnoval solmizaci své největší teoretické dílo *Dějiny solmizace od dob nejstarších známých civilizací*, pracoval na něm dvacet let a dílo téměř dokončil. Vše, co napsal, je dnes uloženo v archivu Českého hudebního fondu v Praze, recenze na jednotlivé díly vycházely v časopisu *Opus musicum*. Pamatuji si, jak jsme kolikrát přišli ke Složilům a pan ředitel vycházející ze své pracovny říkal – tak teď jsem v 10., 15. století Tato jeho činnost byla i námětem diplomové práce mé dcery na Pedagogické fakultě MÚ v Brně z roku 1990.

Dalším velkým Složilovým dílem bylo pojednání o životě a díle Quida z Arezza, publikoval např. též studii o maďarské hudební výchově, svými články přispíval do odborných časopisů.

S ředitelem Složilem jsme byli ve velmi úzkých stycích přátelských i pracovních, je tedy zcela jasné, že založení Mezinárodní Schubertovy soutěže pro klavírní dua v Jeseníku se nemohlo obejít bez jeho přítomnosti. Byl přímo u toho, když jeden z nás tří – ředitel Složil, můj manžel a já – vyslovil to slovo soutěž. Bylo to v zatáčce silnice z Rejvízu do Jeseníku, vyprovázeli jsme pana ředitele z návštěvy od nás, a nikdy jsme se vlastně neshodli, kdo to

slovo vyřkl první! Ředitel Složil byl prvním předsedou organizačního výboru soutěže, pomáhal nám svými znalostmi ekonomickými, organizačními, muzikantskými i znalostmi cizích řečí, zainteresoval do práce pedagogy své školy – což trvá dodnes – schůze byly za jeho předsednictví každý měsíc, a abych za všechny ostatní spolupracovníky jmenovala aspoň jednoho – seznámil nás s doktorem Rudolfem Zuberem, který se velmi angažoval po stránce historické. A také byl Alois Složil s námi, když jsme poněkud dramaticky pátrali po rodném domu otce Franze Schuberta (nebo spíš po jeho zbytecích) v dnešní Vysoké, dříve Neudorfu. Vyprovokoval i mého manžela k napsání Duet pro klavír čtyřručně, protože uvedení české soudobé hudby bylo vždy v podmínkách soutěže, a přitom vhodné literatury v tomto oboru a na požadované výši zase tolik nebylo. První provedení Duet se pak konalo u Složilů v jeho pracovně a v našem provedení, a musím přiznat, že se pak Dueta (vydaná v edici PANTON) stala u soutěžících velmi oblíbenými.

Když ředitel Složil v létě roku 1994 odešel, bylo zcela přirozené, že se pořadatelé soutěže rozhodli vypsát na jeho památku Cenu Aloise Složila, která je od té doby udělována za nejlepší provedení skladby Franze Schuberta – je to malá Schubertova busta, dílo jesenického sochaře Romana Borečka.

Tak alespoň tolik o této mimořádné osobnosti jesenického – a nejen jeho – hudebního života. Osobně si myslím, že za zásluhy o rozvoj hudebního školství a za dlouholeté plodné působení v čele jesenické Základní umělecké školy by tato škola měla nést ve svém názvu Složilovo jméno. Příležitost se nabízí učinit tak při jubilejní, dvacáté Mezinárodní Schubertově soutěži pro klavírní dua v dubnu 2017. Bylo by hezké, kdyby se na budově skvěl nápis – Základní umělecká škola Aloise Složila.

Věra Lejsková

Text byl přednesen 27. září 2016 na semináři Hudební život Jesenicka XVI. svatováclavského setkání v Jeseníku.

Vzpomínka na dr. Hermanna Haukeho (6. 8. 1930 – 20. 3. 2017)

V pátek 24. března 2017 se nejbližší rodina a přátelé rozloučili na mnichovském lesním hřbitově s osobností svázanou s Jesenickem, s dr. Hermannem Haukem. Nejenže z Jeseníku pocházel, ale po roce 1989 se sem rád a často vracel – jako turista i zanícený historik a znalec zdejších pamětihodností.

Hermann Hauke se narodil v rodině zaměstnance továrny Regenhart u. Raymann a v Jeseníku prožil šťastné dětství, jemuž učinila přítrž až 2. světová válka. V šestnácti letech byl s rodinou odsunut a nový domov našel ve Waldecku v Horním Hessensku. Hned v následujícím roce utrpěl bolestnou ztrátu, když mu zemřela maminka. I přes nelehkou situaci absolvoval díky svému nadání a pílí gymnázium v Bad Wildungen a poté se stal studentem teologie. Deset let církev-

ních studií zakončil promoci na teologické fakultě mnichovské univerzity. Nakonec u něj zvítězila láska ke středověkým dějinám a dal se cele do služeb bádání v oboru středověkých latinských rukopisů a péče o ně, která jej dovedla až do funkce vedoucího oddělení středověkých rukopisů Bavorské státní knihovny v Mnichově, kde pracoval až do roku 1995, kdy odešel do penze.

Kus starého domova našel dr. Hauke v obnoveném Moravsko-slezském sudetském horském spolku (MSSGV), jehož mnichovskou skupinu dlouhá léta vedl. Tak jsme se s ním seznámili i my: byl u každé akce, kterou v Jeseníkách, potažmo na Jesenicku spolek pořádá, byl pravidelným a aktivním účastníkem našich každoročních svatováclavských setkání, fundovaným autorem zajímavých článků z dějin Slezska a Jesenicka. Především byl ale dr. Hauke úžasným člověkem, tichým a zaujatě naslouchajícím přítelem, vždy ochotným poradit či pomoci. Zažili jsme s ním a jeho usměvavou paní Ernou-Margaretou nádherné chvíle u nás i v Mnichově: na horách, na koncertě, protože oba manželé byli okouzlenými posluchači klasické hudby, na výstavách...

Poslední léta života nebyla k Hermannu Haukemu milosrdná. Vedl statečný, ale též pokorný boj se zákeřnou nemocí. Bohužel tento nerovný boj prohrál.

Svámi erudovanými články, zájmem o dění na Jesenicku, ale též díky moudrým očím a milému úsměvu pokračuje stopa života dr. Hermanna Haukeho i zde, v jeho staré vlasti; alespoň do doby, dokud budou tlouci srdce těch, kteří měli tu čest a štěstí se s ním potkávat a hovořit. Děkujeme za vše, pane doktore, nikdy nezapomeneme.

Bohumila Tinzová

Výběrová bibliografie

HAUKE, Hermann: *Die mittelalterlichen Handschriften in der Abtei Ottobeuren: Kurzverzeichniss*. Wiesbaden 1974.

HAUKE, Hermann: *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München: Clm 28111-28254*. Wiesbaden 1986.

REMAK-HONNEF, Elisabeth – HAUKE, Hermann: *Katalog der lat. Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München: Die Handschriften der ehem. Mannheimer HB Clm 10001-10930*. Wiesbaden 1991.

HAUKE, Hermann – KLEMM, Elisabeth: *Das Gebetbuch Ottos III. Kommentar zur Faksimile-Edition der Handschrift Clm 30111 der Bayerischen Staatsbibliothek München*. Luzern 2008.

Ausstellung über die Besiedlung der Region Weidenau. Altvater, 2002, roč. 121, č. 3, s. 113.

Kirchliches Leben in der Region Jeseník im Zeitalter der Aufklärung. VI. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2007, s. 27–30.

Die schlesische Volkskultur und die Kultur der Menschen in der Region Jeseník. XII. svatováclavské mezinárodní setkání v Jeseníku. Jeseník 2012, s. 8–12.

Die schlesische Volkskultur in der Region Freiwaldau und im Altvaterland. Altvater, roč. 134, 2015, č. 2, s. 76–77; č. 3, s. 114–115.

Školské programy gymnázia ve Vidnavě jako historický pramen. XIII. svatováclavské mezinárodní setkání v Jeseníku. Jeseník 2013, s. 17–19.

Der ungarische Löwe von Ludwig v. Schwanthaler. XIV. svatováclavské mezinárodní setkání v Jeseníku. Jeseník 2014, s. 8–11; Heimatbrief der Lindewiesner, roč. 69, 2014, č. 329, s. 8–12.

Literatura

Přečetli jsme za vás

Macháček, Pavel – Janas, Roman: 600 let obce Česká Ves. Česká Ves 2016. 296 s.; Macháček, Pavel: 750 let obce Stará Červená Voda. Stará Červená Voda 2016. 164 s.

Z tvůrčí dílny vlastivědce P. Macháčka vyšly dvě práce vydané obecními úřady k výročí svých obcí. Obě publikace jsou určeny nikoli několika málo odborníkům, ale veřejnosti, občanům, kteří si v nich mohou najít třeba i pasáže ze života obce, jež sami prožili. Autor proto nezapírá svou novinářskou erudici, s jejíž pomocí dokáže čtivě převyprávět na prameny a příběhy chudé nejstarší dějiny obce. Největší přínos lze ovšem vidět ve zpracování historie obcí po roce 1945, kdy se může opřít jak o kronikářské záznamy, tak lidskou paměť. Po historickém exkurzu následují kapitoly o místním kostele, školství, průmyslu a zemědělství. Značná pozornost je věnována historii „každodennosti“, která se promítla do společenského života obce, kde velkou roli sehrávaly společenské a zájmové organizace, zejména sportovní a hasiči. Velmi ústrojně jsou do jednotlivých kapitol začleněny politické dějiny a jejich zvraty se všemi problémy, omyly a zločiny, období po tzv. sametové revoluci nevyjímaje, jejichž hodnocení autorem vnáší do textu emotivnost. Knihy, obdobně jako německé monografie obcí zv. heimatbuch, představují i významné rodáky. V takto široce koncipovaných publikacích lze pochopitelně nalézt nedostatky, např. v přepsaném textu o Sofii Priessnitzové je chybně uvedeno, že zemřela v Budimíru u své sestry Terezie – jednalo se o její dceru; pohřbena je na promenádě v jesenických lázních, která nese jméno po J. Ripperovi, nikoli Schindlerovi. Sloup Nejsvětější Trojice ve Staré Červené Vodě není barokní prací, ale neobarokní z dílny B. Kutzera z poloviny 19. století. Obě knihy jsou vybaveny bohatými obrazovými přílohami: jak černobílými v textu, včetně celé řady archivních dokumentů, tak barevnými v příloze na konci knihy. Škoda jen, že publikace Staré Červené Vody postrádá technickou kvalitu knihy českoveské - paperback, který se po několikerém přečtení rozpadne...

Pastucha, Jan a kol.: Almanach profesionálních hasičů v Jeseníku v období 2006–2016. Jeseník 2016. 40 s.

60. výročí dnešního Hasičského záchranného sboru Olomouckého kraje, územního odboru Jeseník, se vztahuje ke dni 1. 7. 1956, kdy vedle dobrovolných hasičů (tenkrát požárníků) vznikl placený, tj. profesionální požární sbor. Autoři zpracovali jeho dějiny v několika etapách, první do roku 1996, další následuje po obnovení okresu Jeseník a posléze po jeho začlenění do územního celku Olomouckého kraje. Nové informace se čtenář dozví o spolupráci s polskými hasiči. Nechybí přehledy s technickými údaji a fotodokumentací závažných požárů a zásahů, např. při povodních 2009 a 2014. Připomenuta jsou technická cvičení i preventivně výchovná činnost, na fotografiích lze vidět veškerou požární techniku i hasiče. Zajímavostí

jsou i kopie dopisů s poděkováním za úspěšné zásahy. Vkusná brožura by mohla vytvořit tradici průběžného mapování hasičské historie Jesenicka.

XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku. Hudební život Jesenicka. Sborník referátů. VMJ, Jeseník 2016. 132 s.

Sborník navazuje na průkopnické badatelské úsilí dr. Rudolfa Zuberu o Javorníku a Bílé Vodě jako dávných hudebních centrech Jesenicka. Jejich charakteristiku podává doc. Dr. Karel Boženek, Ph.D., z Centra pro výzkum regionální hudební kultury Ostravské univerzity. Dr. Zuzana Ronck z konzervatoře ve Štýrském Hradci přibližuje hudební praxi piaristů v Bílé Vodě na základě dochovaného notového materiálu v jesenickém archivu.

Sborník rehabilituje témata před rokem 1990 stigmatizovaná němečtvinou a církví. Obsahuje referáty o varhanářství na Jesenicku. Bc. Jiří Krátký, organolog Ostravsko-opavské diecéze, představuje vidnavského varhanáře Johanna Kuttlera a Mgr. Petr Lyko, Ph.D., z Pedagogické fakulty Ostravské univerzity shrnuje působení varhanářské firmy Rieger na Jesenicku. Dr. Marcin Dziedzic z polské Vratislavi pak doplnil informace o působení kladských varhanářů na Jesenicku. Dva referáty postihují skladatele, jejichž díla byla na repertoáru snad každého pěveckého spolku – světově věhlasného Franze Schuberta a zcela zapomenutého E. S. Engelsberga (1825–1879), o jehož díle píše Ing. Milan Palák ze Společnosti Beno Blachuta.

Ve druhé části sborník překračuje žánr vážné hudby. Nabízí témata tvořící každodenní život lidí – co poslouchali, na jakou muziku tancovali, na jaké koncerty chodili. Čtenář se seznámí s počátky lázeňského orchestru na Gräfenberku, nahlédne do kulturního života české menšiny v Jeseníku v meziválečném období, vzpomene si na éru tanečních orchestrů, vyhlášení ankety Zlatý slavík v Jeseníku roku 1965, na činnost Klubu mladých SSM v tzv. Katovně a připomene si 70. výročí působení Oškerovy dechovky.

Třetí část je věnována praktické stránce zájmu o vážnou hudbu – nahrávání nových CD s komorní hudbou Karla Ditterse z Dittersdorfu, dále organizaci a náplni festivalů, jakými jsou Mezinárodní Schubertova soutěž pro klavírní dua v Jeseníku a Brossmannův festival duchovní hudby v Bílé Vodě či nástinu dějin a výuce v Základní umělecké škole Franze Schuberta ve Zlatých Horách, případně Hudební mládeže a cyklu Hrátka s hudbou v Jeseníku. Pokud někomu určitá témata chybí, má pravdu. Vzhledem k rozsahu sborníku je tato část povytce jen výběrová. Chtěla by však sloužit jako inspirace k následování.

Jurková, Hana: Soukromá výtvarná ZUŠ v Jeseníku, s.r.o. Jeseník 2016. nestr.

Desetistránková brožura je symbolickou tečkou za dvacetiletou existencí soukromé výtvarné školy na Alšově ulici. Její *spiritus agens* Hana Jurková vzpomíná nejen na trable se zřizováním školy, ale především na vydařené akce a úspěchy svých žáků ve výtvarných soutěžích. Cenný je i seznam jejich žáků přijatých na školy, kde mohou výtvarnou výchovu použít.

Polášek, Petr a kol.: Ditters a jeho Festival. Sdružení Karla Ditterse z Dittersdorfu, z.s., Javorník 2016. 92 s.

U příležitosti konání XXIV. ročníku Mezinárodního hudebního festivalu Karla Ditterse z Dittersdorfu vyšla publikace shrnující uplynulých 23 let, navíc s historickým přesahem.

O něj se postaral přetisk Zuberovy studie z roku 1999, kterou vydala Společnost přátel zámku Jánský Vrch. Byl přetištěn i německý překlad, bohužel však s mnoha „překlepy“ způsobenými nekompatibilními počítači, které redakce nezaznamenala. Škoda, že i ostatní příspěvky nemají alespoň německé resumé. Zajímavý je pohled na Ditterse očima houslisty Václava Návrata. To nejdůležitější o festivalu přinesla Hana Polášková, shrnutí všech dosavadních ročníků doprovázené bohatou fotografickou přílohou. Na méně vážnou notu naladění čtenáři si „počtou“ v komiksu Hynka Nováka.

Narodziny nowoczesności. Biblioteka Publiczna Miasta, Wolsztyn 2016. 184 s.

Sborník z konference pod názvem Studia o polskiej rzeźbie dwudziestolecia międzywojennego, kterou uspořádalo město Wolsztyn ve spolupráci s Univerzitou Adama Mickiewicze v Poznani, otiskl referát Jacka Gernata přesahující téma vymezené pro polské sochařství. Autor se věnoval řezbářskému dílu Raimunda Kutzera (1833–1919) z Horního Údolí. Na základě studia v jesenickém archivu a muzeích v Bruntále, Jeseníku a Opavě nastínil, jak pracovala Kutzerova dílna v návaznosti na rodinnou tradici. Čtenář může zhlédnout důležité kresebné práce pro kostely v Králíkách, Staré Červené Vodě a pro poutní kostel na Hoře sv. Anny. Jako důležitý pramen se představuje velký soubor *bozzett*, tedy skic, pocházejících z Kutzerovy dílny. Autor konstatuje, že neogotický styl a akademický realismus Kutzer doplnil o pozdněbarokní prvky, čímž jeho dílo získalo osobitou charakteristiku a mohlo tak konkurovat víceméně umělecko-řemeslným podnikům sériové výroby sakrálních děl.

Matejko-Peterka, Ilona – Haničák, Ondřej – Janák, Martin: Spolkový život ve Slezsku. Spolky ve světle dochovaných památek. Slezské zemské muzeum, Opava 2016. 172 s.

Ke stejnojmenné výstavě vydalo muzeum výběrový katalog koncipovaný obsahově obdobně jako předchozí edice Slezsko: Lidé a země (nikoliv však svým formátem). Část A, nazvaná Z historie slezského spolkového života, nastiňuje politicko-historické aspekty zakládání a následného vývoje spolků, zejména po roce 1867. Část B tvoří katalog spolkových památek rozdělených do tematických bloků: spolky hospodářské a chovatelské, tělocvičné a sportovní, spolky střelecké, spolky dobrovolných hasičů, veteránské, spolky národně obranné, politické a vzdělávací, spolky zájmové a vědecké, spolky umělecké a zábavní a spolky náboženské. Autoři vybrali většinou doposud nepublikované trojrozměrné předměty i archiválie. Významnou dokumentární hodnotu přisoudili medailím a plaketám (bohužel někdy s chybným terminologickým posouzením). Na výstavě návštěvník uviděl i řadu předmětů vztahujících se k Jeseníku. V katalogu najde jen plán střelnice ve Zlatých Horách (1827), zlatohorskou pamětní medaili střelecké společnosti z r. 1876 a pamětní medaili 23. spolkové střelby v Javorníku z r. 1928. Škoda, že k heslu o pomníku Waltera von der Vogelweide na hradě Vikštejně chybí fotografie mramorové desky, díla jesenického sochaře E. Kapse. Katalog funkčně doprovází seznam literatury a pramenů, jmenný a místní rejstřík.

Jesenicko na stránkách periodik

KROK

Kulturní revue Olomouckého kraje 2016/2 věnovaná architektuře 19. a 20. stol. jen zmínila v diskusí Weissovu vilu v Jeseníku. V rubrice Varia představil M. Matela především čtenářům mimo Jesenicko zříceninu hradu Kobrštejn u Rejvízu. Číslo 2016/3 bylo věnováno tématu Slavní krajané. Co se týče Jesenicka, slovo krajan je namístě: byl jím Emil Bahr (1906–1977), Němec ze Staré Červené Vody, který pod uměleckým jménem Milo Barus vystupoval jako profesionální silák. Jeho paměť v Německu stále žije, koná se tam soutěž siláků nesoucí jeho jméno a má i své muzeum. V posledním čísle ročníku věnovanému pohádkám a pověstem našeho kraje najdeme portrét vrbenského sběratele pověstí Josefa Lowaga.

Lázeňské prameny

Noviny Priessnitzových léčebných lázní 2016/13-15 připomněly osobnost rumunského krále Carola I., po jehož návštěvě Gräfenberku zůstala krásná památka – pramen, dnes zvaný Rumunský. Klíčovou osobností pro vývoj lázní se stal Vincenz Pavel Priessnitz (1847–1884), vytoužený Priessnitzův syn, který se měl stát lékařem. V seriálu Naše lázeňské domy vyšla charakteristika Anglické vily a byl představen nerealizovaný projekt kolonády, který inicioval J. Ripper. Další seriál S Priessnitzem Evropou křížem krážem se zaměřil na vodoléčebné ústavy, které následovaly Priessnitzův vzor. Nejprve probral počátky vodoléčby ve Francii a pokračoval v německých Drážďanech a Radebeulu.

Mozaika

Zlatohorský vlastivědný občasník spolku Bernard 2016/1 zahajuje studie E. Pulkrtové Stavební vývoj a obnova kulturních památek na Rejvízu. Roku 2004 byl prohlášen za vesnickou památkovou zónu a autorka upozorňuje na problémy se stanovením správné koncepce obnovy památek (kostel, penzion Rejvíz) a dalších objektů. B. Doboš představuje nově objevenou vedutu Zlatých Hor z pražské tiskárny Gottlieb Haase, kterou nechal zhotovit zlatohorský knihvazač Robert Blažek před r. 1882.

Hanácký kalendář 2017

Hanácké obzory zde přesahuje příspěvek Jiřího Ošance Byla, či nebyla Sissi v Jeseníkách? Na hanušovickém polesí, podléhajícím kdysi lichtenštejnskému lesnímu úřadu, najdeme pomníček k úmrtí císařovny Alžběty, zvané Sissi. Autor precizně, fundovaně a krok za krokem vyvrací i v dnešních médiích šířenou legendu, že zde císařovna pobývala. Mj. i na příkladu, že přece v Jeseníku je Alžbětin pramen, ulice i nemocnice nesla její jméno, aniž by zde pobývala.

Vlastivědný věstník moravský

Poslední číslo 68. ročníku časopisu (4/2016) přineslo článek Vladimíra Goše a Milana Rychlého Středověká kamenina na Jesenicku. Při náhodných a také rekonstrukčních aktivitách na dvou hradech, Javorníku a Kaltenštejnu, se podařilo nalézt několik velmi zajímavých zlomků kameniny tzv. Falkeho skupiny. První zlomek z Kaltenštejnu byl publikován již v roce 2002, při evidenci starých nálezů byly nalezeny další části nádob. Z Javorníku pak pochází

horní část džbánu s vymodelovanou tváří muže. Keramiku nelze blíže časově zařadit, neboť zlomky se nacházely v druhotné poloze. Jejich výskyt dokládá obchodní aktivity a vysoký životní standard na slezských hradech ve vrcholném středověku.

Časopis Slezskeho zemského muzea

Opavské periodikum řady B věnované vědám historickým přineslo ve 2. čísle 65. ročníku (2016) rozsáhlou studii Pavla Šopáka *Architektura Vidnavy v 19. století: témata, osobnosti, proměny stylu*. Autor věnoval pozornost peripetiím se stavbou radnice a stavbám v duchu biedermeieru. Od roku 1865 se ve městě etabloval stavitel Franz Gröger přinášející styl raného historismu, byť i v nerealizovaných stavbách (radnice, gymnázium). Vzniklo zde několik výpravných privátních obydlí, ze spolkových staveb je připomenuta střelnice a několik veřejných budov (škola, soud, gymnázium). Významným tématem architektury Vidnavy jsou sakrální stavby (novostavba věže farního kostela, klášter boromejek, areál kněžského semináře). Studii zakončuje charakteristika průmyslových staveb (hasičská zbrojnice, nádraží, plynárna). Na těchto stavbách se nepodíleli již jen místní stavitelé, ale i architekti z Vratislavi, Berlína, Brna a Vídně. Studii doprovází řada vyobrazení plánů uložených v jesenickém archivu.

Zaznamenáno na okraj

Informační týdeník města Jeseník *Naše město* přinesl v říjnu zprávu o dokončení opravy Priessnitzova pomníku ve Smetanových sadech. Poznamenejme, že pomník vyžaduje omlazovací kuru téměř každé desetiletí... • V průmyslové zóně Za podjezdem se začala stavět výrobní hala jesenické firmy Naturfyt-BIO. Při slavnostním zahájení 16. 9. 2016 byla odhalena socha Romana Borečka s názvem *Žena krajina*. • Sborník 2016 Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci přinesl zprávu Evy Pulkrtové o stavebním vývoji kostela Sv. Kříže v Javorníku-Vsi.

Autoři tohoto čísla

† **PhDr. Antonín Roubic**, archivář. O něm viz *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha 2000, s. 544.

PhDr. Karel Müller, ředitel Zemského archivu v Opavě, člen redakční rady Jesenicka.

Bc. Markéta Poskočilová, absolventka oboru archivnictví a studující historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci

Mgr. Petr Zatloukal, doktorand oboru Kulturní dějiny na Katedře dějin umění a památkové péče Filozofické fakulty Ostravské univerzity

Michal Gelnar, badatel a odborník na sklářskou technologii a archeologii, dějiny sklářství a sklářskou etnologii. Bývalý několikaletý sklářský muzejník a externí pedagog Střední průmyslové a vyšší odborné školy v Novém Boru. Nyní žije a působí v Praze, kde přednáší na Rudolfské akademii Asociace starožitníků ČR.

Dr. Ing. Dana Rohanová, odborná asistentka Ústavu skla a keramiky Vysoké školy chemicko-technologické v Praze.

Mgr. Ivana Kolářová, Ústav historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě.

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D., Slezské zemské muzeum v Opavě, vedoucí Oddělení historického výzkumu – Slezský ústav.

Mgr. Vít Slezák, Katolický spolek Jeseník, pracovník Správy CHKO Jeseníky.

Štěpán Koudela, studující Střední průmyslové školy elektrotechniky a informatiky v Ostravě, podílel se na tvorbě 3D modelu města Vidnavy z roku 1832.

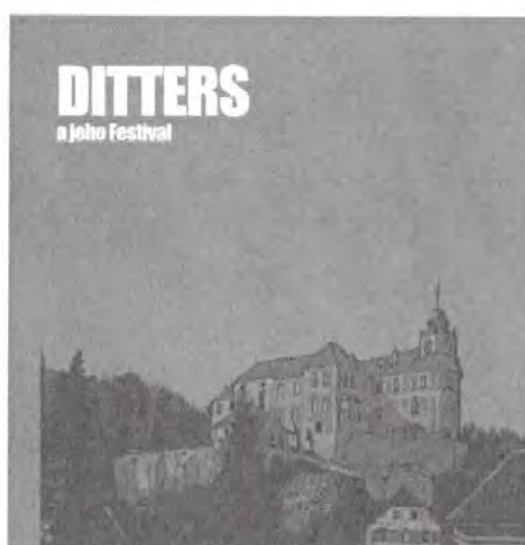
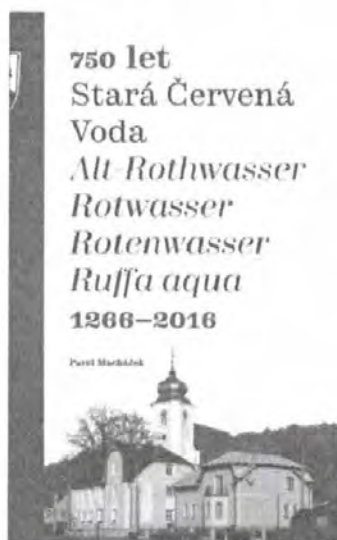
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D., Slezské zemské muzeum v Opavě, Oddělení historického výzkumu – Slezský ústav, člen redakční rady Jesenicka.

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka SOKA Jeseník.

Mgr. Květoslav Growka, archivář SOKA Jeseník.

Mgr. Michaela Kollerová, historička VMJ Jeseník.

VLASTIVĚDNÉ PUBLIKACE O JESENICKU

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial data. This includes not only sales and purchases but also expenses, transfers, and adjustments. The document provides a detailed explanation of how to categorize these transactions and how to use a double-entry system to ensure that the debits equal the credits. It also discusses the importance of regular reconciliations to identify and correct any errors or discrepancies in the accounts.

The second part of the document focuses on the preparation of financial statements. It outlines the steps involved in calculating the net income, determining the ending balances for the assets, liabilities, and equity accounts, and preparing the balance sheet, income statement, and statement of owner's equity. The document provides a clear and concise explanation of the accounting cycle, which is a systematic process used to record and summarize the financial transactions of a business. It consists of eight steps, from identifying the accounting cycle to preparing the financial statements. The document also discusses the importance of maintaining a clear and organized system of records, as well as the need to review and audit the financial statements regularly to ensure their accuracy and reliability.

JESENICKO VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

**Svazek 18.
Jeseník 2017**

Redakční rada:

Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*), PhDr. Karel Müller, Mgr. Veronika Rybová,
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D., Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

(Zámecké nám. 1, 790 01 Jeseník, tel. 584 401 070, muzeum.jesenik.net,
e-mail: muzeum.sekretariat@jen.cz)

Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Jeseník
(Tovární 18, 790 01 Jeseník, tel. 584 411 710, www.archives.cz/jesenik,
e-mail: podatelna@je.archives.cz)

Grafická úprava:

Valle Verde s.r.o. – Tomáš Vlazlo, Jeseník (vlazlo@valleverde.cz)

Tisk:

Tiskárna K-tisk, Bruntál

Náklad:

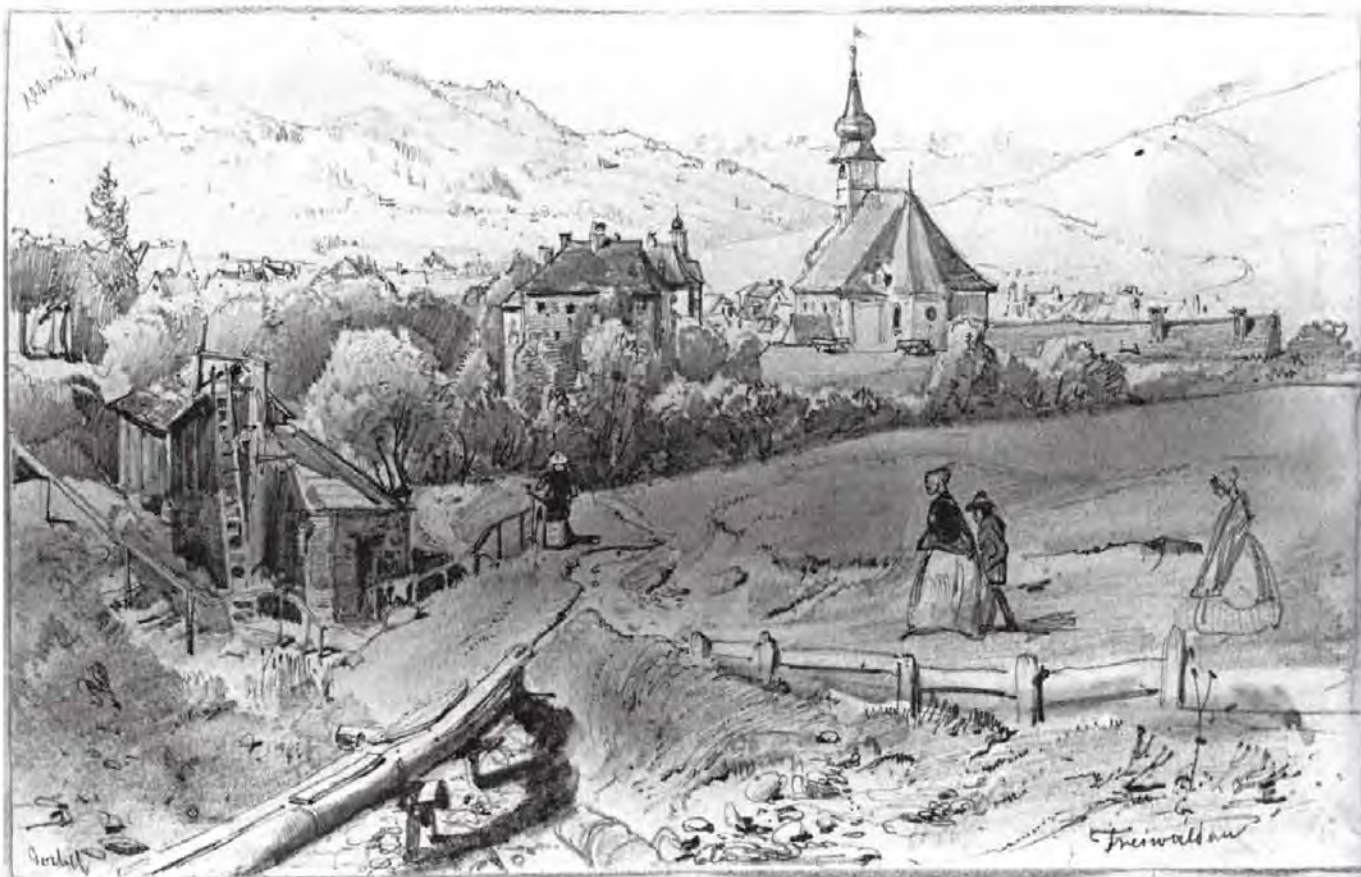
300 ks

ISBN 978-80-87632-40-6 (Zemský archiv v Opavě)

ISBN 978-80-87496-13-8 (Vlastivědné muzeum Jesenicka Jeseník)

ISSN 1213-0192

Státní okresní archiv Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka
a Společnost Vincenze Priessnitzze

pořádají ve **středu 27. září 2017**

XVII. svatováclavské setkání, vlastivědný seminář na téma

750 let města Jeseníku

(9,00 hod. - Lázně Jeseník, Zimní zahrada Priessnitzova sanatoria)

750 LET
MĚSTA
JESENÍK

1267-2017

vlasti vědné muzeum jesenicka

Místa expozic Vlastivědného muzea Jesenicka:

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 584 401 070

e-mail: muzeum.sekretariat@jen.cz

Jeseník - lázně č.p. 175 (rodný dům Vincenze Priessnitze)

tel.: 584 411 633

Tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

unistav

FENIX

Řetěz

LESYČR

Jesenicko 18 (2017)

0080874961386

